

Verenigd in multiculturalisme?

Een verdiepend onderzoek naar de sociale cohesie en sociaal kapitaal van Turkse en Marokkaanse allochtonen en autochtonen in Kanaleneiland

Deze thesis is ingediend ter afsluiting van de master Algemene Sociale Wetenschappen:
Multiculturalisme in vergelijkend perspectief.

Naam: Karin Dangermond

Datum: November 2009

Begeleiding: Dr. M. Coenders

Tweede beoordelaar: Prof. Dr. M. Verkuyten

Instelling: Universiteit Utrecht

E-mail: Karind18@hotmail.com

Dankwoord

Dit onderzoek zou zonder de welwillendheid en de gastvrijheid van de respondenten nooit tot stand zijn gekomen. Ik zou dan ook respondent 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22 en 23 graag willen bedanken. Jullie hebben mij persoonlijk laten ervaren wat ik de afgelopen vier jaar op papier heb kunnen leren: het leven in een omgeving met een pluriformiteit aan culturen. Ik wil jullie bedanken voor de multiculturele levenslessen die alleen jullie, als experts, hebben kunnen geven. De interviews waren voor mij een onvergetelijke ervaring waar ik gedurende het schrijven van dit onderzoek nog met veel plezier aan heb teruggedacht.

Naast de drieëntwintig respondenten zou ook graag Hans Bellaart (projectleider bij FORUM) willen bedanken. Via zijn contactpersonen zijn de eerste banden met Kanaleneiland gelegd. Ook Mustafa Göktaş, directeur van Stichting Educatief Centrum Utrecht (SECU) wil ik graag bedanken voor zijn tijd, prachtige verhalen maar ook zijn praktische hulp. Tevens wil ik Cegin daarbij bedanken, zonder zijn hulp zou ik nooit een evenredig aantal Turkse respondenten hebben kunnen interviewen.

Tot slot wil ik mijn begeleider Marcel Coenders bedanken voor zijn kritische blik in mijn soms onoverzichtelijke gedachtegangen. Ook Maykel Verkuyten en Vera Marinelli (beleidsmedewerker bij FORUM) ben ik zeer dankbaar, voor het lezen en bekritisieren van mijn scriptie. Zonder jullie zou dit onderzoek niet compleet zijn. *Last but not least*: Jordi Wilhelmus van Achthoven, grote dank voor je energie, tijd en bovenal creativiteit.

Iedereen, bedankt!

“Als ik de burgemeester van Utrecht zou zijn, dan..

.. zou ik een toverstok pakken en Kanaleneiland een goede naam geven (Turkse vrouw, 30 jaar).

.. is het eerste wat ik zou doen met de jongeren praten. Om te kijken wat zij willen en om de wijk een positiever imago te geven, niet altijd dat negatieve. Jongeren ook laten meedenken en werken. Niet alleen praten maar ook doen (Marokkaanse vrouw, 35 jaar).

.. zou ik iedereen dezelfde kans geven, niet Turken, Marokkanen, Surinamers, niet één kant op kijken maar verschillende kanten op kijken. Mensen zijn mensen (Turkse man, 46 jaar).

.. zou ik mensen meer laten opletten op de schoonheid van Kanaleneiland (Marokkaanse man, 44 jaar).

.. zou ik meer in contact met de bevolking komen van Kanaleneiland, niet puur gericht op een groep maar als mix bij elkaar. Bespreken hoe de wijk is; hoe kunnen we problemen oplossen? (Turkse man, 21 jaar).

.. zou ik iedere flat in tien stukken delen en dan zes stukken naar een andere plek brengen. Allochtonen naar een andere stad of dorp, niet allemaal op een plek. Buiten lijkt het alleen het buitenland. Alleen op de tv en in de stad zie ik Nederlanders. Via Goede Tijden kan ik niet alles leren over de Nederlandse cultuur! (Turkse man, 33 jaar). ”

Inhoudsopgave

<u>Hoofdstuk 1: inleiding</u>	<u>Blz. 11</u>
- 1.1. De maatschappelijke context	Blz. 13
- 1.2. Wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie	Blz. 13
- 1.3. ASW-verantwoording	Blz. 15
<u>Hoofdstuk 2: theoretische onderbouwing</u>	<u>Blz. 17</u>
- 2.1. Sociale cohesie	Blz. 17
- 2.2. Sociaal kapitaal	Blz. 18
- 2.3. Sociale cohesie \neq sociaal kapitaal?	Blz. 19
- 2.4. De multiculturele buurthypothese	Blz. 20
- 2.5. Putnam's hypothese	Blz. 21
- 2.6. Kritiek Putnam's hypothese	Blz. 22
- 2.7. Linguistic heterogeneity	Blz. 23
- 2.8. De conflicttheorie	Blz. 23
- 2.9. De contacthypothese	Blz. 24
- 2.10. De sociale-controletheorie	Blz. 25
- 2.11. Samenstellings- en diversiteitseffect	Blz. 25
- 2.12. Kritiek Actieplan	Blz. 26
<u>Hoofdstuk 3: methodische verantwoording</u>	<u>Blz. 28</u>
- 3.1. Onderzoekslocatie	Blz. 28
- 3.2. Onderzoekspopulatie	Blz. 31
- 3.3. Werving bewoners	Blz. 32
- 3.4. Thuis bij..	Blz. 33
- 3.5. Het gesprek	Blz. 33
- 3.6. Dataverwerking	Blz. 34
<u>Hoofdstuk 4: kwantitatieve onderzoeksresultaten</u>	<u>Blz. 36</u>
- 4.1. De mate van sociale cohesie en sociaal kapitaal in Utrecht en Kanaleneiland	Blz. 36
- 4.2. Differentiatie in de mate van sociale cohesie en sociaal kapitaal	Blz. 37
- 4.3. Interetnische contacten	Blz. 38

- 4.4. Toekomstbeeld	Blz. 39
- 4.5. Criminaliteit	Blz. 40
- 4.6. Buurtvoorzieningen	Blz. 40
- 4.7. Openbare ruimte	Blz. 40
- 4.8. Verantwoordelijkheid en hechtheid	Blz. 41
- 4.9. Burenhulp	Blz. 41
- 4.10. Sociaal economische kenmerken	Blz. 42
- 4.11. Kwalitatief onderzoek	Blz. 43
- 4.12. Interventies Kanaleneiland	Blz. 44
<u>Hoofdstuk 5: kwalitatieve beschrijving</u>	<u>Blz. 46</u>
- 5.1. Persoonlijke informatie	Blz. 47
- 5.2. Sociaal economische positie	Blz. 47
- 5.3. Woongeschiedenis	Blz. 49
- 5.4. Dimensie 1: sociale netwerken en sociaal kapitaal (deel 1)	Blz. 50
- 5.5. Dimensie 1: sociale netwerken en sociaal kapitaal (deel 2)	Blz. 53
- 5.6. Dimensie 2: gedeelde waarden en een burgercultuur	Blz. 57
- 5.7. Dimensie 3: verwevenheid van persoonlijke en plaatselijke identiteit	Blz. 63
<u>Hoofdstuk 6: kwalitatieve verdieping</u>	<u>Blz. 70</u>
- 6.1. Sociale cohesie en etniciteit	Blz. 70
- 6.2. De multiculturele buurthypothese	Blz. 74
- 6.3. Putnam's hypothese	Blz. 77
- 6.4. Linguistic heterogeneity	Blz. 79
- 6.5. De conflicttheorie	Blz. 81
- 6.6. De contacthypothese	Blz. 82
- 6.7. De sociale-controletheorie	Blz. 83
- 6.8. Samenstellings- vs. Diversiteitseffect	Blz. 84
<u>Hoofdstuk 7: conclusie en discussie</u>	<u>Blz. 86</u>
- 7.1. Conclusie	Blz. 86
- 7.1.1. Dimensie 1: sociale netwerken en sociaal kapitaal	Blz. 86
- 7.1.2. Dimensie 2: gedeelde waarden en een burgercultuur	Blz. 86

- 7.1.3. Dimensie 3: plaatsgebondenheid en een verwevenheid van persoonlijke en plaatselijke identiteit	Blz. 87
- 7.1.4. De multiculturele buurthypothese	Blz. 87
- 7.1.5. Hypothese van Putnam	Blz. 88
- 7.1.6. Linguistic heterogeneity	Blz. 89
- 7.1.7. De conflicttheorie	Blz. 89
- 7.1.8. De contacthypothese	Blz. 90
- 7.1.9. De sociale-controle theorie	Blz. 90
- 7.1.10. Samenstellings- vs. Diversiteiteffect	Blz. 90
- 7.2. Multiculturele bevindingen	Blz. 91
- 7.3. Discussie: vervolgonderzoek	Blz. 92
<u>Bijlage 1: topiclijst</u>	<u>Blz. 97</u>
<u>Bijlage 2: persoonlijke kenmerken respondenten</u>	<u>Blz. 100</u>
<u>Bijlage 3: sociaal economische positie</u>	<u>Blz. 101</u>
<u>Literatuurlijst</u>	<u>Blz. 102</u>

Hoofdstuk 1: inleiding

Vogelaarwijken, krachtwijken, prachtwijken, aandachtswijken en probleemwijken: verschillende bewoordingen voor eenzelfde verschijnsel, namelijk de wijken die centraal staan in het Actieplan Krachtwijken. Wijken waar ‘de kwaliteit van de leefomgeving door een cumulatie van problemen flink achter blijft bij die van andere wijken in de stad’ (VROM, 2007). Kenmerkend voor deze wijken is vaak het multiculturele karakter, waarvan de wijk Kanaleneiland in Utrecht een treffend voorbeeld is: het is namelijk een van de meest multiculturele wijken van deze stad, vijftenzestig procent van de bewoners is afkomstig uit een niet-westers land. Kanaleneiland en haar diverse etnische bewoners zullen centraal staan in dit onderzoek.

Het doel van dit onderzoek is het analyseren en verdiepen van de mate waarin Turkse en Marokkaanse allochtonen een verschil in sociale cohesie en sociaal kapitaal ervaren, in vergelijking met hun autochtone buurtbewoners. Etnische concentratie speelt daarbij een belangrijke rol. Veel onderzoeken, zowel in binnen- als buitenland, zijn verricht om de (mogelijke) effecten te toetsen van etnische concentratie dan wel segregatie op sociale cohesie en sociaal kapitaal van wijkbewoners (bijvoorbeeld Gijsberts et al., 2008; Bolt & van Kempen, 2008). Verschillende theorieën zijn uit deze onderzoeken naar voren gekomen, met vaak tegenstrijdige beweringen. In dit onderzoek zal een selectie van deze (conflicterende) theorieën aan bod komen. Op kwalitatieve wijze zal onder andere aandacht besteedt worden aan de multiculturele buurthypothese, waarin gesteld wordt dat het effect van diversiteit op sociale cohesie positief is voor etnische minderheden, maar negatief voor autochtonen (Gijsberts et al., 2008). Tevens zal er een link gelegd worden met de hypothese van Putnam, waarin gesteld wordt dat etnische differentiatie een negatief effect heeft op sociaal kapitaal. De hoofd- en deelvragen van dit onderzoek kunnen als volgt omschreven worden:

Verschillen Turkse en Marokkaanse allochtonen in de mate van sociale cohesie en sociaal kapitaal van hun autochtone buurtbewoners en welke verklaringen kunnen hiervoor gevonden worden?

- Hoe kan de sociale cohesie en sociaal kapitaal van Turkse en Marokkaanse allochtonen en autochtonen, woonachtig in Kanaleneiland, omschreven worden?
- Indien er verschillen in de mate van sociale cohesie en sociaal kapitaal van Turkse en Marokkaanse allochtonen en autochtonen aanwezig zijn, hoe kunnen deze dan verklaard worden?

- In welke mate zijn er interetnische contacten aanwezig? Hoe wordt de aan- of afwezigheid van deze contacten beoordeeld?

In samenwerking met FORUM Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling is getracht een antwoord te vinden op deze vragen. 'FORUM is een onafhankelijk kennisinstituut op het terrein van multiculturele vraagstukken vanuit het perspectief van de democratische rechtsstaat, sociale cohesie en gedeeld burgerschap' zo valt te lezen op hun site. FORUM heeft onder andere meegewerkt aan dit onderzoek door middel van theoretische onderbouwing en het beschikbaar stellen van contactpersonen in de wijk Kanaleneiland.

1.1. De maatschappelijke context

Vanwege de dynamische ontwikkelingen omtrent het diversiteitsbeleid welke gehanteerd wordt door de Nederlandse regering en de daaruit voortvloeiende maatregelen, is het van belang duidelijk uiteen te zetten in welke maatschappelijke context dit onderzoek gedaan is.

Begin jaren tachtig ontstond er in Nederland een minderhedenbeleid: er werd niet langer geloofd dat arbeidsmigranten uit onder andere Turkije en Marokko slechts tijdelijk waren, de nadruk lag dan ook niet langer op identiteitsbehoud van allochtonen. Men richtte zich nu voornamelijk op een volwaardige deelname van minderheden aan de Nederlandse samenleving. Iedereen moet gelijke kansen, rechten en plichten hebben, zonder dat er gediscrimineerd wordt. Er werd dan ook gestreefd naar een gelijkwaardige sociale en economische positie van alle burgers. Autochtone én allochtone burgers moeten zich openstellen voor elkaar en erkennen dat aanpassing van beide kanten moet komen. Begin jaren negentig verschuift het minderhedenbeleid op naar een integratiebeleid. Ditmaal ligt de focus niet op 'wonen, weten en werken' maar op de participatie in het onderwijs en op de arbeidsmarkt. Men richt zich meer op het individu, waar in voorgaande jaren voornamelijk aandacht besteed was aan groepen. Na de opkomst van Fortuyn, Verdonk en Wilders verhardde het debat. 'Nederland is vol', een uitspraak van Fortuyn, die tevens al in de jaren tachtig werd gebruikt door Janmaat (leider van de Centrumpartij), is daarbij een kenmerkende uitspraak geweest. Een van de speerpunten van het integratiebeleid is de sociale samenhang verbeteren: 'het kabinet zet zich in voor een samenleving waarin mensen kunnen meedoen en worden gewaardeerd om wie ze zijn en niet om wat ze zijn. Sociale samenhang is het cement van de samenleving. Sociale samenhang begint thuis, de plek van zorg en geborgenheid. Daarom zet het kabinet in op een kind- en gezinsvriendelijk beleid. Maar ook in de buurt of de wijk moeten we oog hebben voor elkaar. Daarom zet het kabinet in op het verbeteren van wijken, zodat ze iedereen kansen bieden' (Kabinet-Balkenende IV, 2008).

Sinds de jaren zestig vindt in Nederlands stadsvernieuwing plaats, later ook wel stedelijke vernieuwing of grotestedenbeleid genoemd. In de loop der tijd zijn de departementen wijkontwikkeling en integratie in één ministerie samengevoegd. Een recent voorbeeld van deze samenvoeging is het eerder genoemde in 2007 gestarte project 'Actieplan Krachtwijken: van Aandachtswijk naar Prachtwijk'. Aan de hand van dit Actieplan wordt getracht om achterstandswijken te transformeren in krachtwijken, in wijken waar niet langer de problemen maar het succes voorop staan. De centrale doelstelling is om met alle betrokkenen, beleidsmedewerkers, bewoners en de overheid, de probleemwijken in acht tot tien jaar weer 'vitale woon-, werk-, leer- en leefomgevingen te maken, waar het prettig is om in te wonen en waarin mensen betrokken zijn bij de samenleving, een perspectief hebben op sociale stijging en participeren op de arbeidsmarkt en waar mensen met uiteenlopende etnische en levensbeschouwelijke achtergronden de bereidheid hebben om elkaar als mede-eigenaren van de wijk of de buurt te accepteren' (VROM, 2007). Onderdeel van dit Actieplan is om etnische concentraties terug te dringen door middel van het differentiëren van de bevolkingssamenstelling. Bewoners uit veertig wijken in achttien gemeentes zullen te maken krijgen met dergelijke maatregelen. Voor velen zal het zeer ingrijpend zijn: wijken veranderen door de vele (gedwongen) verhuizingen, huizen worden gesloopt en vervolgens weer opgebouwd. Ook Kanaleneiland maakt onderdeel uit van dit plan. In deze wijk is veel protest geweest tegen de herstructureringsprocessen, echter zonder resultaat. Deze herstructureringsprocessen *an sich* zullen niet centraal staan in het onderzoek, de aandacht zal voornamelijk uitgaan naar de invloed van de etnische samenstelling op de sociale cohesie en sociaal kapitaal van de verschillende etnische bewoners zoals deze nu is. Echter, deze herstructureringsprocessen kunnen, evenals de hierboven besproken maatschappelijke context, niet losgezien worden van de huidige leefsituatie in Kanaleneiland; ook de bewoners zullen beide met elkaar relateren. Nu, maar ook in de toekomst zullen er wellicht ingrijpende veranderingen plaatsvinden voor Kanaleneilanders. De ontwikkelingen rondom de herstructureringsprocessen zullen dan ook nauwgezet gevolgd worden.

1.2. Wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie

Dit onderzoek is nodig geweest om zowel wetenschappelijke als maatschappelijke redenen. De wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek is driedelig. Allereerst is dit onderzoek wetenschappelijk relevant vanwege de onderzoeksmethodiek. Er is namelijk veel onderzoek naar dit onderwerp gedaan, echter, telkens betrof het enquêtes waar geen ruimte was voor etnische specificatie en persoonlijke verhalen. Huidige onderzoeksresultaten bestaan

voornamelijk uit bevindingen, verklaringen ontbreken vooralsnog. In hoeverre diversiteit verschillend uitwerkt voor verschillende etnische groepen is op grootschalige wijze onderzocht, de beweegredenen en opinies van buurtbewoners over de diversiteit in hun wijk zijn echter onderbelicht. Men kan natuurlijk gissen naar deze redenen en gedachtes, zoals te zien is in grootschalige kwantitatieve onderzoeken (bijvoorbeeld Gijsberts et al. 2008), specifiek onderzoek is echter van belang om meer zekerheid te bieden. Ter ondersteuning van het kwalitatieve karakter van dit onderzoek is gebruik gemaakt van kwantitatieve informatie van de gemeente Utrecht. Het betreft hier wijkvisies, de Inwonersenquête en de Wijkenmonitor. Door zowel gebruik te maken van kwalitatieve als kwantitatieve gegevens, is het mogelijk om de onderzoeksresultaten een meer verdiepend karakter te geven. Tevens kunnen de kwantitatieve gegevens de betrouwbaarheid en validiteit van de kwalitatieve onderzoeksgegevens verhogen: komen beide onderzoeksresultaten overeen en op welke punten vullen zij elkaar aan? Daarbij moet echter niet vergeten worden dat beide soorten data van diverse aard zijn: met enige voorzichtigheid en reserve dienen dergelijke vergelijkingen gemaakt te worden.

Ten tweede is dit onderzoek wetenschappelijk relevant vanwege de theoretische onduidelijkheid omtrent, met name, de multiculturele buurthypothese en de Putnam hypothese. De multiculturele buurthypothese is een vrij recente hypothese uit 2008. Toch hebben verschillende onderzoekers zowel in het binnen- als buitenland deze hypothese onderzocht. Zoals zal blijken tijdens de theoretische onderbouwing, zijn verschillende onderzoekers met tegenstrijdige bevindingen gekomen. Naast de multiculturele buurthypothese zal ook Putnam's hypothese aan bod komen. Nadat Putnam zijn hypothese over de invloed van etnische diversiteit op sociaal kapitaal kenbaar maakte, hebben in diverse landen onderzoeken plaatsgevonden die deze hypothese hebben getoetst. Ook hier vinden onderzoekers vaak tegenstrijdige resultaten, welke tevens later uitvoerig besproken zullen worden in de theoretische onderbouwing. Dit onderzoek is wetenschappelijk relevant vanwege de nieuwe inzichten die verworven kunnen worden omtrent de reeds onuitputtelijke kwantitatieve onderzoeksresultaten. De kracht van dit onderzoek ligt in de kleinschaligheid: niet de cijfers maar de buurtbewoners komen aan het woord. Welke (verschillende) inzichten en visies hebben zij met betrekking tot sociale cohesie en sociaal kapitaal? Welke verklaringen kunnen hiervoor gevonden worden? Dit onderzoek kan orde scheppen in de heersende chaos die aanwezig is omtrent de onderzoeksresultaten. In kwantitatieve onderzoeken kan men slechts speculeren naar de achterliggende factoren, dit onderzoek gaat daarentegen uit van de feiten en meningen van de wijkbewoners zelf.

Ten derde is dit onderzoek wetenschappelijk relevant vanwege het vernieuwende karakter. In dit onderzoek zullen tevens aspecten als taal (communicatie) en de sociaal economische positie van buurtbewoners aan bod komen. Beide onderwerpen zijn vaak onderbelicht geweest in onderzoeken naar sociale cohesie en sociaal kapitaal. De focus op etnische diversiteit die aanwezig is in de hypothese van Putnam zal dan ook verbreed worden. Door te kiezen voor een Aandachtswijk legt men de vinger op de zere plek: juist in deze wijken waar gewerkt wordt aan differentiatie van woningvoorraad en bevolkingssamenstelling, zal men te maken krijgen met veranderende gevoelens omtrent sociale cohesie en sociaal kapitaal. Het is nu dan ook het juiste moment om deze problematiek grondig te onderzoeken.

Naast de wetenschappelijke relevantie, is er ook maatschappelijke relevantie om dit onderzoek uit te voeren. De buurt is een plek waar mensen thuishouden, een plek waar mensen de meeste tijd doorbrengen. Mensen behoren zich er dan ook veilig te voelen, gelukkig. Kanaleneiland is echter een wijk waar deze harmonieuze gevoelens voor een groot deel van de bewoners een utopie lijkt te zijn. Over het algemeen kan gezegd worden dat de sociale cohesie gering is, zo stelt de gemeente Utrecht. Het is daarom ook maatschappelijk van belang onderzoek te doen naar sociale cohesie en sociaal kapitaal in Kanaleneiland: wanneer er meer inzicht komt in deze problematiek zal men hier wellicht op kunnen participeren (door aanpassing van beleid bijvoorbeeld). Het feit dat Kanaleneiland een van de meest actieve bewonersgroepen heeft, bewijst dat de bewoners zich niet alleen passief maar ook actief bezig willen houden met het reilen en zeilen in de buurt. Wanneer er geluisterd wordt naar de wensen en opmerkingen van buurtbewoners, zal de leefbaarheid er wellicht op vooruitgaan. Er gaat immers niets boven een goede buur, zelfs niet een verre vriend.

1.3. ASW-verantwoording

Een van de belangrijkste begrippen binnen de ASW-faculteit is interdisciplinariteit. In dit onderzoek staat interdisciplinariteit dan ook centraal: door vanuit verschillende oogpunten naar deze casus te kijken wordt getracht een veelzijdig beeld, en vooral een compleet beeld, te schetsen. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in de antropologische benadering wanneer het gaat om het eerste contact met buurtbewoners tijdens bijeenkomsten: wat leeft er onder Kanaleneilanders? Deze belangrijke bevindingen zullen vervolgens verwerkt worden in een meer systematische benadering, zodat gekomen kan worden tot meer algemene onderzoeksresultaten. Naast interdisciplinariteit komt ook de spanning tussen mens en maatschappij duidelijk naar voren. De buurt wordt gevormd door de bewoners, maar samen

vormen zij de buurt. Individuele zorgen (zoals de protesten in Kanaleneiland tegen het slopen van huizen en flats in 2008) kunnen leiden tot een buurtopstand. Deze spanning dient men in acht te houden tijdens het onderzoek.

Hoofdstuk 2: theoretische onderbouwing

Wat zorgt ervoor dat een samenleving bijeen gehouden kan worden? Dit is één van de meest fundamentele vragen die gesteld kan worden in de sociale wetenschappen. Vandaag de dag ontbreekt een eenduidig antwoord echter nog steeds, evenals een scherpe en uitgewerkte definitie van zowel sociale cohesie als sociaal kapitaal. In dit hoofdstuk zal getracht worden een overzicht te geven van de meeste fundamentele conceptualisering van sociale cohesie en sociaal kapitaal. Tevens zal aandacht besteedt worden aan de theorieën welke centraal staan in dit onderzoek. Niet alle theorieën zijn specifiek gericht op (mogelijke) verschillen tussen diverse etnische groepen. Omdat dit wel een belangrijk onderdeel is van het onderzoek, zullen deze theorieën, waar mogelijk, getoetst worden per etnische groep. Op deze manier kunnen de uiteindelijke onderzoeksresultaten met elkaar vergeleken worden, zodat eventuele verschillen tussen de drie etnische groepen (Turkse, Marokkaanse en autochtone Kanaleneilanders) aan het licht komen.

2.1. Sociale cohesie

Een van de beperkingen van onderzoek naar sociale cohesie en sociaal kapitaal is de conceptuele onduidelijkheid. Zo zijn er in het onderzoek *Betrekkelijke Betrokkenheid* (Schnabel e.a., 2008) alleen al vijftien definities van sociale cohesie te vinden, omdat men vanuit vijftien verschillende invalshoeken naar dit concept gekeken heeft (bijvoorbeeld: ‘opinions van Nederlanders rond moraal en gemeenschapszin’). In het SCP onderzoek *Vermindert etnische diversiteit de sociale cohesie?* (Gijsberts et al., 2008) gaat men uit van een andere definitie van sociale cohesie: ‘sociale cohesie wordt opgevat als de mate waarin mensen in gedrag en beleving uitdrukking geven aan hun betrokkenheid bij maatschappelijke verbanden in hun persoonlijk leven, als burger in de maatschappij en als lid van de samenleving.’ Dit begrip kan vervolgens onderscheiden worden in vijf dimensies van sociale cohesie die relevant zijn op het niveau van de buurt (Forrest en Kearns, 2001).

1. Gemeenschappelijke normen en waarden: algemeen gedeelde doelstellingen.
2. Sociale controle en orde: afwezigheid van algemene conflicten en bedreigingen.
3. Sociale solidariteit: evenwichtige economische en sociale ontwikkeling en een gemeenschappelijke levensstandaard.
4. Sociale netwerken: de mate van sociale interactie binnen gemeenschappen en families.
5. Identificatie met de buurt – de hechtheid die men heeft met de woonomgeving.

Forrest en Kearns (2001) vatten aan de hand van bovenstaande dimensies sociale cohesie samen als het behoeftig zijn naar een gedeelde moraliteit en gemeenschappelijk doel, aspecten van sociale controle en orde, een dreiging van sociale solidariteit door inkomens- en gezondheidsongelijkheden, het niveau van sociale interactie binnen gemeenschappen en het gevoel van een thuis hebben. Forrest en Kearns stellen, bij wijze van tegenstelling, dat een samenleving waar weinig sociale cohesie is, een samenleving is 'which displayed social disorder and conflict, disparate moral values, extreme social inequality, low levels of social interaction between and within communities and low levels of place attachment' (2001). Bovenstaande definities van sociale cohesie zijn er slechts enkele van velen, in onderzoek naar sociale cohesie worden namelijk veel verschillende definities van dit begrip gehanteerd. In de loop van het hoofdstuk zal duidelijk worden welke definitie van sociale cohesie in dit onderzoek gebruikt zal worden.

2.2. Sociaal kapitaal

Naast de vele verschillende definities van sociale cohesie, zijn er tevens veel definities te vinden van het begrip sociaal kapitaal. Onder sociaal kapitaal wordt onder andere verstaan 'een hulpbron waarover een gemeenschap al dan niet beschikt, en waardoor burgers met elkaar verbonden worden en in staat gesteld worden hun gemeenschappelijke doelstellingen op een meer effectieve wijze te realiseren' (Stolle, 1999). Sociaal kapitaal kan zich echter ook op individueel niveau manifesteren, zo stelt Coleman (1990), waarbij de nadruk ligt op het al dan niet hebben van persoonlijke netwerken en de toegang tot bepaalde informatiekanalen. Het SCP onderzoek *Vermindert etnische diversiteit de sociale cohesie?* (Gijsberts et al., 2008) voegt hier nog een uitgebreide definitie aan toe: 'het heeft betrekking op het sociale gehalte en het coöperatief vermogen van groepen. Sociaal kapitaal is instrumenteel. Het vergemakkelijkt het gecoördineerde gezamenlijk handelen om problemen op te lossen waarvoor men zich gesteld ziet en daarmee het efficiënt functioneren van een gemeenschap of politiek systeem'. Volgens Putnam verwijst sociaal kapitaal 'naar de relaties tussen mensen (vrienden, burens, vreemden), sociale netwerken en de reciproque normen en vertrouwen in anderen die eruit voortvloeien' (2007). Verder maakt Putnam een onderscheid tussen horizontale en verticale interacties, welke beide van invloed zijn op het sociaal kapitaal. Horizontale netwerken (netwerken en vormen van verbintenis waarbij burgers intensief met elkaar omgaan op een niveau van gelijkwaardigheid) beïnvloeden het sociaal kapitaal positief. Verticale netwerken (hiërarchische en afhankelijkheidsrelaties) daarentegen hebben een negatieve invloed op sociaal kapitaal. Tot slot spreekt Putnam van samenbindend (bonding) sociaal kapitaal en

overbruggend (bridging) sociaal kapitaal. In het eerste geval wordt de exclusieve collectieve identiteit bekrachtigd, met nadruk op de homogeniteit van een groep en de loyaliteit van de leden aan elkaar. Bij de overbruggende variant gaat het om het overstijgen van de groepsgrenzen, de verbondenheid met andere groepen en het bijeenbrengen van mensen met een uiteenlopende sociale of demografische achtergrond. Voor een gunstig effect van sociaal kapitaal op de gehele samenleving (meer veiligheid, economische voorspoed, effectiever openbaar bestuur, sociale mobiliteit, enzovoorts), zijn zowel samenbindend als overbruggend sociaal kapitaal nodig (Schnabel et al., 2008).

2.3. Sociale cohesie ≠ sociaal kapitaal?

Opgemerkt kan worden dat sociale cohesie en sociaal kapitaal (deels) overlappende concepten zijn. Er is een sterke connectie tussen beide begrippen, toch kan niet gesteld worden dat beide begrippen hetzelfde zijn, aldus Fieldhouse (2008): ‘a cohesive society is often regarded as one in which diversity is appreciated and positively valued. One might reasonably expect that a society rich in social capital might display these properties, but this may not always be the case. It is the discovery of a link between diversity and social capital that has had major repercussions for debates about social cohesion’. Om recht te doen aan zowel de overeenkomsten als de verschillen, is ervoor gekozen om in dit onderzoek een definitie te hanteren waarin beide concepten samenkomen in één conceptualisering (afkomstig uit het onderzoek van Kearns en Forrest, 2000). In deze conceptualisering wordt sociaal kapitaal gezien als een onderdeel van sociale cohesie, die uiteen gezet zal worden in dimensie 1. Sociale cohesie wordt gedefinieerd aan de hand van de volgende vijf dimensies (in: Dekker en Bolt, 2005):

1. Sociaal kapitaal, welke gebaseerd is op een hoge mate van sociale interactie binnen gemeenschappen en families. In deze dimensie heeft sociale cohesie betrekking op banden die personen hebben met de samenleving, de stad of de buurt. Daarbij kan een onderscheid gemaakt worden tussen samenbindende en overbruggende contacten (zie Putnam, 2007).
2. Gedeelde waarden en een burgercultuur, welke gebaseerd is op gedeelde morele principes en gedragscodes. In deze dimensie heeft sociale cohesie betrekking op gedeelde waarden: een groep mensen met gedeelde belangen en doeleinden en waar men eenzelfde gedachte heeft over sociale orde en sociale controle. Deze algemene overeenkomsten dienen te leiden tot respect en wederzijds begrip.

3. Plaatsgebondenheid en een verwevenheid van persoonlijke en plaatselijke identiteit. In deze dimensie heeft sociale cohesie niet zozeer betrekking op relaties met mensen, maar meer op de relatie tussen een bewoner en de fysieke omgeving (milieu). Blokland (2000) noemt dit ook wel 'imagined communities': 'the social value residents attach to their neighbourhood is not usually based on real contacts, but rather on perceived feelings of belonging to the street or the neighbourhood'.
4. Sociale orde en sociale controle, gebaseerd op de afwezigheid van conflicten tussen grote (etnische) groepen mensen.
5. Sociale solidariteit en een vermindering in gezondheidsverschillen, gebaseerd op gelijke toegang tot services en gezondheidsinstellingen, herdistributie van publieke financieringen en mogelijkheden en erkenning van sociale verplichtingen.

Dekker en Bolt stellen dat de laatste twee dimensies niet afspelen op het buurtniveau, maar op nationaal niveau. Om die reden is in hun onderzoek naar sociale cohesie in naoorlogse stadswijken alleen gebruik gemaakt van de eerste drie dimensies. Deze eerste drie dimensies van sociale cohesie zijn onderling met elkaar verbonden, wat overigens niet wil zeggen dat de dimensies uitwisselbaar zijn.

2.4. De multiculturele buurthypothese

In onderzoek naar sociale cohesie en sociaal kapitaal gebruiken wetenschappers tegenstrijdige theorieën over de mogelijke positieve dan wel negatieve gevolgen van etnische heterogeniteit in de buurtpopulatie. De multiculturele buurthypothese en Putnam's hypothese zijn hiervan twee voorbeelden, welke centraal zullen staan in dit onderzoek. De multiculturele buurthypothese gaat ervan uit dat etnische diversiteit een verschillende uitwerking heeft op etnische groepen. De hypothese stelt namelijk dat 'het effect van diversiteit op sociale cohesie positief is voor etnische minderheden, maar negatief voor autochtonen' (Gijsberts et al., 2008). Als mogelijke oorzaak voor dit effect wordt economische en/of culturele 'dreiging' genoemd (Fieldhouse, 2008). Het achterliggende mechanisme van deze hypothese kan als volgt omschreven worden. Voor onderlinge contacten is er enige mate van overeenstemming in inkomensgroep en leefstijl nodig (de Kam en Needham, 2003). De dominante (autochtone) groep heeft min of meer deze overeenstemming. Echter, wanneer een buurt meer diversiteit kent, zal deze dominante groep de overeenstemming zien verminderen: er komen immers mensen met afwijkende culturele, sociale en religieuze kenmerken in de buurt wonen. Zij zullen dit wellicht ervaren als een dreiging, in economische en/of cultureel opzicht, een feit wat de sociale contacten en daarmee de sociale cohesie in de buurt doet verminderen. Er

komen namelijk meer mensen in de buurt wonen die ‘afwijkend’ zijn. Daarentegen kent een minderheidsgroep minder overeenstemming naarmate de groep verspreid woont. Wanneer deze groep zich meer concentreert in een buurt – en daarmee zorgt voor diversiteit in een buurt – zal men meer overeenstemming ervaren met de mensen in zijn of haar omgeving. Dit zal de sociale cohesie onderling ten goede komen. Gezien het feit dat er overeenstemming nodig is voor contacten, zal de dominante groep de eigen groep zien ‘verkleinen’ waardoor contacten verminderen (of men moet contacten aangaan met de outgroep), terwijl de minderhedengroep de eigen groep juist ziet vergroten. Diversiteit zal daarom anders uitpakken voor autochtonen (oorspronkelijke dominante groep), als voor allochtonen (oorspronkelijke minderheidsgroep). In dit onderzoek gaat men er verder van uit dat diversiteit aan taal in een multiculturele wijk (*linguistic heterogeneity*) een rol zal spelen, welke nader besproken zal worden in het verloop van dit hoofdstuk. Vanwege het feit dat de multiculturele buurthypothese een vrij nieuw concept is, zal in dit hoofdstuk tevens een korte inventarisatie gegeven worden van de onderzoeksresultaten in Nederland, zodat duidelijk wordt dat omtrent deze hypothese veel tegenstrijdige resultaten te vinden zijn. Het SCP heeft specifiek aandacht besteed aan de multiculturele buurthypothese (Gijsberts et al., 2008). In dit onderzoek wordt geconcludeerd dat men ‘enig bewijs voor de multiculturele buurthypothese heeft gevonden in het feit dat in buurten met meer etnische diversiteit, juist de autochtonen minder buurtcontacten hebben en de Marokkanen meer’. Ook Putnam (2007) en Fieldhouse (2008) komen respectievelijk in de Verenigde Staten en Engeland, tot de conclusie dat het diversiteiteffect groter is voor blanke autochtonen dan voor allochtonen. Echter, onder andere Lancee en Dronkers (2008) vinden in Nederland hier geen bewijs voor. Hoewel zij in hun onderzoek stellen dat ‘zowel de etnische diversiteit van buurten als het hebben van burens met een andere etniciteit het vertrouwen in de buurt en de kwaliteit van het contact met de burens vermindert’, worden deze negatieve effecten niet gevonden wanneer het gaat om interetnisch vertrouwen. Zowel niet bij autochtonen als bij allochtonen. Verder stellen Gijsberts et al. (2008), op basis van een literatuuronderzoek naar sociale cohesie, dat er een onderscheid gemaakt moet worden tussen de sociaal economische positie en de etniciteit van een bewoner: beide zijn twee invloedrijke kenmerken op sociale cohesie waarmee in verschillende onderzoeken onvoldoende rekening gehouden is. In dit onderzoek zal zowel aandacht zijn voor de rol van etniciteit als de sociaal economische positie van de respondenten.

2.5. Putnam's hypothese

Wereldwijd heeft de Amerikaan Putnam met zijn onderzoek *E Pluribus unum* (2007) de

aandacht getrokken van veel onderzoekers. In zijn onderzoek naar sociaal kapitaal is naar voren gekomen dat naarmate de etnische diversiteit in een buurt groter is, er sprake is van een groeiend wantrouwen jegens (onder andere) lokale politici en medemensen. Bovendien stelt Putnam op basis van zijn onderzoek dat etnische heterogeniteit een negatieve invloed heeft op het aantal vrienden en kennissen en op de bereidheid om zich in te zetten voor de buurt of voor een vrijwilligersorganisatie. Deze negatieve invloed zou veroorzaakt worden door een verlaagde sociale solidariteit en sociaal kapitaal, als gevolg van een diversiteit aan culturen en leefstijlen. Dit betekent echter niet dat buurtbewoners zich meer afzetten tegen de outgroup. Putnam beschrijft dit als ‘hunkering down’: men wordt niet vijandig jegens leden van de outgroup, maar men trekt zich in het algemeen terug uit het collectieve sociale leven. ‘Diversity, at least in the short run, seems to bring out the turtle in all of us’ (Putnam, 2007). Sociaal kapitaal zal wellicht door wijkdifferentiatie verminderen of zelfs verdwijnen: burgers zullen minder verbondenheid voelen wanneer hun buurt meer te maken krijgt met gedifferentieerde leefstijlen en culturen. Gemeenschappelijke doelstellingen zullen dan bijvoorbeeld moeilijk te realiseren zijn. Door bovenstaande uiteenzetting van Putnam’s hypothese is een duidelijk verschil te bemerken met de multiculturele buurthypothese: Putnam gaat ervan uit dat diversiteit op iedere etnische groep hetzelfde effect heeft, dit in tegenstelling tot de multiculturele buurthypothese waar men onderscheid maakt tussen het effect van diversiteit op dominante en minderhedengroeperingen.

2.6. Kritiek Putnam’s hypothese

Door de vele verschillende onderzoeksresultaten is men zeer kritisch op de hypothese van Putnam. Een van de voornaamste kritiekpunten is dat het onderzoek van Putnam uitsluitend gebaseerd is op inwoners van de Verenigde Staten. Het is dan ook de vraag of dergelijke conclusies tevens zullen gelden in andere contexten, bijvoorbeeld Nederland. Het antwoord op deze vraag is niet eenduidig vastgesteld: ‘Jaap Dronkers stelde dat Putnam ook voor Nederland gelijk heeft, terwijl Beate Völker fikse kritiek uitte op het onderzoek van Putnam. Een groep Nijmeegse sociologen – Scheepers, Tolsma en Van der Meer – benadrukte bij herhaling dat de mate van etnische diversiteit in buurten nauwelijks een verklaring biedt voor het gebrek aan vertrouwen tussen mensen’, aldus Gijsbert et al. in de Volkskrant (2009).

Onderzoekers hebben, zowel in binnen- als buitenland, afwijkende onderzoeksresultaten gevonden. Tolsma et al. (2008) vinden slechts gedeeltelijk empirisch bewijs: ‘etnische diversiteit is schadelijk voor de hoeveelheid contacten met burens (maar alleen voor lage inkomensgroepen) en voor het doen van vrijwilligerswerk’, maar nog vaker

vinden deze onderzoekers dat ‘etnische diversiteit geen effect heeft op andere vormen van sociale cohesie (sociaal vertrouwen en de kwaliteit van sociale relaties)’, zo valt te lezen in het SCP rapport *Vermindert etnische diversiteit de sociale cohesie?* (Gijsberts et al., 2008). Anderen stellen dat de sociaal economische positie belangrijker is dan etnische diversiteit (Letki, 2008). ‘Echter, de vraag wat meer bepalend is voor afnemende sociale cohesie, etnische diversiteit of sociaaleconomische ongelijkheid dan wel achterstand, is niet afdoende beantwoord in eerder onderzoek’ (Gijsberts et al., 2008). Mogelijke verklaringen voor de afwijkende onderzoeksresultaten van Putnam en onder andere Nederlandse onderzoekers, kan gevonden worden in het reeds eerdergenoemde feit dat de situatie in beide landen essentieel verschillen. Zo zijn er in de Verenigde Staten ‘mono-etnische buurten’, een buurt waar één bevolkingsgroep in aantallen dominant aanwezig is, in Nederland zijn deze wijken vrijwel niet te vinden. In Nederlandse buurten met een hoge concentratie niet-westerse allochtonen is namelijk een meer gedifferentieerd beeld te vinden: in plaats van één dominante etnische groep bestaat de buurt uit verschillende etnische minderheden (Gijsberts et al. 2009). Dergelijke kritiepunten zullen in acht gehouden worden tijdens dit onderzoek.

2.7. *Linguistic heterogeneity*

Leigh (2006) heeft een belangwekkende toevoeging op de hypothese van Putnam: etnische diversiteit *an sich* is niet zozeer het probleem, maar wel de moeilijkheden rondom communicatie. Wanneer er meer mensen zijn met een verschillende etniciteit, zal de diversiteit in taal ook toenemen: men kan elkaar simpelweg niet verstaan. Leigh stelt dan ook dat hoe meer er verschillende talen in een buurt zijn, hoe minder vertrouwen men heeft (linguistic heterogeneity). In dit onderzoek zal dan ook aandacht besteed worden aan de rol van taal.

2.8. *De conflicttheorie*

Naast de multiculturele buurthypothese en theorie van Putnam zal tevens aandacht zijn voor een aantal andere theorieën, die geregeld terugkomen in studies naar sociale cohesie en sociaal kapitaal. Allereerst zijn er twee – tegenstrijdige – theorieën welke een verklaring kunnen geven voor de effecten van diversiteit op sociale cohesie: de conflicttheorie en de contacthypothese. Het centrale mechanisme van de conflicttheorie is dat wanneer groepen conflicterende belangen hebben, er competitie en dreiging ervaren wordt. Een van de condities waarin competitie en dreiging worden ervaren, is in een etnisch diverse samenleving. Taylor (1998) veronderstelt dat wanneer er in een bepaalde ruimte meer

etnische diversiteit aanwezig is, men sneller geneigd is zich terug te trekken in de eigen etnische groep en men sneller vooroordelen zal hebben over de andere etnische groep(en). Met andere woorden: 'diversiteit versterkt buiten-groepswantrouwen en binnen-groepssolidariteit' (Lancee en Dronkers, 2008). Er zijn vier proposities te benoemen die ten grondslag liggen aan de conflicttheorie (Sherif, 1958):

- In een samenleving concurreren groepen om schaarse goederen;
- Er ontstaat een conflict wanneer de ene groep iets wil wat de andere krijgt of reeds heeft;
- Een conflict is afhankelijk van het feit wat de belangen van beide groepen zijn en van het feit of deze belangen gedeeld dan wel conflicterend zijn;
- De competitie tussen beide groepen wordt ook wel intergroep competitie genoemd. Deze competitie leidt tot sterkere ingroup solidariteit en tot outgroup vijandigheid.

De conflicttheorie kan ook wel als een economische theorie gekenschetst worden: mensen worden als rationele wezens gezien die overeenkomstig hun belangen handelen. Mensen zijn zelfzuchtig en willen hun eigen belangen optimaliseren. Toch zijn er een aantal omstandigheden te benoemen die kunnen zorgen voor een vermindering van het conflict. Bijvoorbeeld wanneer er sprake is van urgente groepsoverstijgende belangen: ook wel 'superordinate goals' genoemd. Sherif (1958), een van de grondleggers van deze theorie, bemerkt dat een eenmalige samenwerking het groepsconflict niet kan doen verdwijnen. Meerdere opeenvolgende 'superordinate goals' zijn nodig om het conflict tussen verschillende groepen te doen verminderen.

2.9. De contacthypothese

De contacthypothese (Allport, 1954) veronderstelt, in tegenstelling tot de conflicttheorie, dat wanneer aan bepaalde condities wordt voldaan, contact zal leiden tot juist een positieve houding ten opzichte van de andere etnische groep. Positieve effecten van intergroepcontact ontstaat alleen onder de volgende condities (Allport, 1954):

- Gelijke status. Wanneer iemand samenwerkt met een lid van een gelijke groep, verminderen vooroordelen tegenover deze groep. Dit geldt ook wanneer er samengewerkt wordt met iemand van een hogere sociale groep.
- Samenwerken aan dezelfde doelen. Door samen te werken aan een gemeenschappelijk doel reduceert men de vooroordelen ten opzichte van de andere groep.

- Het gezamenlijk belang moet gediend worden. ‘Attainment of common goals must be an interdependent effort without intergroup competition’, aldus Pettigrew en Tropp (2006).
- Er moet ondersteuning zijn van het contact door autoriteiten. Wanneer intergroep contact wordt ondersteund, zal dit contact sneller geaccepteerd worden en meer positieve effecten teweeg brengen.

Hoewel Allport (1954) stelt dat wanneer aan deze vier condities wordt voldaan tijdens het aangaan van interetnisch contact, men minder snel een negatieve houding zal hebben tegenover de andere etnische groep(en), laten Pettigrew en Tropp (2006) in hun studie zien dat de vier condities niet altijd noodzakelijk zijn voor positief interetnisch contact. De twee onderzoekers stellen dat positieve contactervaringen *an sich* leiden tot een positieve houding ten aanzien van de andere groep, ook al is niet voldaan aan een of meerdere van de vier genoemde condities. Deze condities versterken het effect wel: wanneer aan deze condities voldaan is, heeft contact een sterker positief effect.

2.10. De sociale-controletheorie

De sociale-controletheorie (Sampson et al., 1997) wordt tevens veel gebruikt bij onderzoeken naar diversiteiteffecten. Deze theorie gaat ervan uit dat (etnische) diversiteit zorgt voor een reducerend effect op onderling vertrouwen, omdat door deze diversiteit informele sociale controle verminderd. ‘De combinatie van schaarse hulpbronnen en weinig sociale controle genereert een bedreigende omgeving, gekarakteriseerd door verloedering en criminaliteit’ (Gijsberts et al., 2008). Het lijkt dan ook het veiligst om iedereen te wantrouwen (Ross et al. 2001).

2.11. Samenstellings- en diversiteitseffect

Tot slot dient er een onderscheid gemaakt te worden tussen een samenstellingseffect en een diversiteiteffect (Schnabel, 2008). Bij een samenstellingseffect gaat men ervan uit dat door een geringere sociale cohesie van allochtonen (als gevolg van sociaal economische factoren en culturele verschillen), men in wijken waar veel etnische minderheden wonen een lage mate van sociale cohesie zal vinden. Een diversiteiteffect (ook wel contexteffect genoemd) gaat er vanuit dat diversiteit reducerend werkt op sociale cohesie voor alle sociale groepen. Beide effecten zullen in ogenschouw gehouden worden gedurende het onderzoek.

2.12. *Kritiek Actieplan*

Zoals in deze theoretische onderbouwing is gebleken, zijn er veel tegenstrijdige theorieën en bevindingen omtrent de onderwerpen sociale cohesie en sociaal kapitaal. Welke uitwerking heeft dit op de praktijk? Kort zal een dergelijk praktijkvoorbeeld besproken worden, waar onderzoekers het niet eens zijn over de theoretische onderbouwing en de mogelijke gevolgen.

Zoals eerder gezegd is Kanaleneiland een Aandachtswijk. Dit houdt in dat de wijk onderdeel uitmaakt van het Actieplan Krachtwijken: van Aandachtswijk naar Prachtwijk. Er zijn grote tegenstrijdigheden te vinden bij de veronderstelde effecten van het Actieplan Krachtwijken. Bij het Actieplan gaat men er namelijk van uit dat verwachte voordelen van etnische verscheidenheid zijn dat bewoners fysiek in contact (kunnen) komen met leden van een andere etnische groep, met als mogelijk gevolg wederzijds erkenning en respect (in lijn met de eerder besproken contacthypothese). Dit kan de integratie van etnische minderheden sterk bevorderen. Echter, zoals Bolt en van Kempen (2008) reeds in hun onderzoek hebben laten zien, verloopt etnische diversiteit niet zonder problemen. Enkele nadelen zijn namelijk botsingen tussen leefstijlen en een versterking van, onder andere, etnische en religieuze verschillen. Tevens is er bij een gemengde buurt een gedifferentieerde vraag naar voorzieningen en vind er een afbraak plaats van de sociale cohesie, zo stellen de twee sociaal geografen (2008). Wijken die (etnisch) homogeen van samenstelling zijn hebben daarentegen vaak een sterke sociale cohesie. Dit heeft twee redenen: allereerst woont men er over het algemeen al jaren en ten tweede heeft men dezelfde leefstijlen. Een van de voordelen van ongemengde buurten is dan ook dat het goed is voor de sociale contacten: over het algemeen zal men liever omgaan met mensen van de 'eigen' groep (aldus, bijvoorbeeld, de homogeniteittheorie van McPherson et al. 2001). Een van de nadelen van dergelijke homogene woonsituaties is dat vooroordelen naar alle waarschijnlijkheid zullen toenemen. Bij de theoretische bespreking van de conflicthypothese is reeds gebleken, dat wanneer een buurt meer etnisch divers wordt (wat een van de maatregelen van het Actieplan is), men sneller vooroordelen zal hebben over de andere (etnische) groep. Men kiest voor etnische differentiatie als men wooncarrièremogelijkheden wil creëren of wanneer men het van belang acht sociale contacten te faciliteren. Daarbij lijken beleidsmakers uit het oog te verliezen dat de buurtbewoners waardevolle intensieve contacten hebben met elkaar, aldus Bolt en van Kempen (2008).

Het doel van deze uiteenzetting is om duidelijk te maken dat, hoewel er veel tegenstrijdigheden te vinden zijn op het vlak van theorie, empirie en onderzoeksresultaten, men in de praktijk zich hier weinig van lijkt aan te trekken. Zo is het Actieplan Krachtwijken

gebaseerd op wetenschappelijke theorieën, bijvoorbeeld de contacthypothese (onder bepaalde voorwaarden zal contact moeten leiden tot een vermindering van vooroordelen), maar wordt tevens tegengesproken door allerlei andere theorieën, bijvoorbeeld de conflicthypothese (diversiteit zorgt onder andere voor vermeerdering van vooroordelen) of Puntam's hypothese (diversiteit leidt tot onder andere tot groeiend wantrouwen jegens buurtgenoten). Dit praktijkvoorbeeld onderstreept daarmee nogmaals het belang van dit verdiepende, kwalitatieve onderzoek: blijkbaar hebben het onuitputtelijk aantal kwantitatieve onderzoeken niet geleid tot een beter inzicht omtrent de invloed van etnische diversiteit in een wijk.

Hoofdstuk 3: methodische verantwoording

‘Allochtonen leven niet op een etnisch eiland. In multiculturele wijken hebben allochtonen en autochtonen geregeld positieve contacten. We moeten beter leren kijken naar multiculturele wijken. Dat betekent dat we daar fysiek aanwezig moeten zijn en daadwerkelijk contact moeten aangaan met de mensen die daar wonen. Dan zien we dat het sociale leven in multiculturele wijken aanmerkelijk gelaagder is dan het dominante negatieve beeld dat dagelijks wordt geschetst door journalisten, politici en beleidsmakers.’

Thaddeus Müller, stadssocioloog (Volkskrant, 2009)

In dit hoofdstuk zal de onderzoeksmethodiek van het onderzoek centraal staan. Het is van belang deze methodiek te expliciteren omdat het bepalend is voor de onderzoeksuitkomsten. Zoals eerder gesteld is er al veel onderzoek gedaan naar sociale cohesie en sociaal kapitaal van bewoners van multiculturele wijken. Dit onderzoek heeft een wetenschappelijke meerwaarde door af te wijken van de gebruikelijke lijn: geen kwantitatieve maar voornamelijk kwalitatieve gegevens zullen gebruikt worden. In het volgende hoofdstuk zal desalniettemin enkele belangrijke kwantitatieve gegevens besproken worden. Kwantitatieve gegevens die door de gemeente Utrecht jaarlijks verzameld zijn en die wellicht een belangrijke aanvulling kunnen vormen op de kwalitatieve onderzoeksgegevens van dit onderzoek (zie hoofdstuk 4 voor meer informatie). Kwalitatief onderzoek vraagt een duidelijke uiteenzetting over de onderzoeksmethodiek en de stappen die hierbinnen genomen zijn. Op deze manier kan er een helder beeld geschetst worden van de onderzoeksomstandigheden waarin de resultaten tot stand zijn gekomen.

3.1. Onderzoekslocatie

In Utrecht zijn vier achterstandswijken aangewezen die onderdeel uitmaken van het Actieplan Krachtwijken: van achterstandswijk naar prachtwijk. Deze vier wijken zijn: Kanaleneiland, Zuilen, Ondiep en Overvecht. De wijken, evenals de zesendertig andere wijken die centraal staan in het Actieplan, hebben gemeen dat zij ‘op een aantal belangrijke kenmerken aanzienlijk slechter scoren dan andere wijken in Nederland. Het gemiddelde huiskomen ligt ruim vijftien procent lager ten opzichte van Nederland, het aandeel bewoners die een betaalde baan hebben in de wijk ligt met drieënvijftig procent substantieel lager (landelijk vierenzestig procent), het aandeel woningen in de voorraad met een lage kwaliteit is tweeënhalve maal zo hoog en ook de sociale en fysieke kwaliteit is er aanzienlijk slechter’

(VROM, 2007). In diverse onderzoeken naar wijken, gaat men uit van de postcode als afbakening van een wijk. In dit onderzoek heb is echter gebruik gemaakt van de wijkindeling van het CBS, welke gebaseerd is op sociaalgeografische afbakening en niet op een onpersoonlijk postcodegebied.

In een van deze probleemwijken heeft het onderzoek plaatsgevonden: Kanaleneiland. Kanaleneiland is één van de vier subwijken van de wijk Zuidwest. De overige drie subwijken zijn Rivierenwijk, Dichterswijk en Transwijk. Hoewel de wijken dicht bij elkaar liggen, heeft iedere subwijk een eigen karakter. Zo heeft Rivierenwijk een dorps karakter, kan het karakter van Dichterswijk vergeleken worden met de charme van de binnenstad, heeft Transwijk een groen karakter met betrokken inwoners en kan het karakter van Kanaleneiland omschreven worden als een multicultureel karakter. In onderstaande afbeelding 1 is een schematische weergave te zien van de wijk Zuidwest, inclusief de subwijken en buurten.

Afbeelding 1 (bron: wijkenmonitor 2008)

Er is gekozen voor slechts één (probleem)wijk. Om een zo optimaal waarheidsgetrouw beeld te krijgen van de relaties tussen en binnen de verschillende etnische groeperingen, is het van belang een aanzienlijk aantal wijkbewoners te interviewen uit één wijk. Gezien de intensiteit van de interviews en de korte tijd waarin deze plaats moesten vinden, is dit een noodzakelijke beslissing geweest. Er is gekozen voor kwaliteit en in mindere mate voor kwantiteit. Nadeel van deze keuze is echter dat er een verminderde externe validiteit zal zijn van de

onderzoeksgegevens. Echter, de gegevens kunnen voor een deel worden geanalyseerd aan de hand van externe kwantitatieve gegevens. Tevens kan gesteld worden dat probleemwijken in het Actieplan Krachtwijken dezelfde kenmerken hebben, zoals reeds besproken is. Beperkte generalisatie naar andere probleemwijken is hierdoor wellicht mogelijk. Al met al gaat de keuze voor onderzoek in één probleemwijk gepaard met voor- en nadelen, die in acht gehouden zijn tijdens het onderzoek.

Kanaleneiland bestaat uit drie subwijken: Kanaleneiland Noord, Kanaleneiland Zuid en Transwijk. In Kanaleneiland staan voornamelijk flats, er is een ruime openbare ruimte met daarin veel kijkgroen. Uit gegevens van de Wistudata (een databank waar allerlei kwantitatieve gegevens van de stad Utrecht opgezocht kunnen worden) blijkt dat op 1 januari 2009 er 15.648 mensen in Kanaleneiland woonden (een lichte daling van zevenenveertig personen in vergelijking met 2008). Een derde van de Kanaleneilanders heeft een leeftijd van onder de zeventien jaar. Dit aantal ligt tien procent hoger in vergelijking met de stad Utrecht. De wijk kan dan ook getypeerd worden als een jonge wijk. Verder wijkt het gemiddelde type huishouden niet af in vergelijking met de stad Utrecht (zie tabel 1).

Tabel 1 (bron: wijkenmonitor 2008)

	Zuidwest		Utrecht		Kanaleneiland	
	2004	2008	2004	2008	2004	2008
leeftijdsverdeling:						
% 0 t/m 17 jarigen	21,0	20,6	18,6	18,9	28,5	28,1
% 18 t/m 26 jarigen	17,3	18,8	17,5	18,8	18,3	18,9
% 27 t/m 34 jarigen	18,4	17,1	18,2	16,7	16,6	15,7
% 35 t/m 44 jarigen	13,8	15,0	15,7	16,2	12,8	13,8
% 45 t/m 54 jarigen	8,6	9,2	10,8	11,1	7,5	8,5
% 55-plussers	20,9	19,3	19,1	18,3	16,4	14,9
herkomst:						
% Autochtonen	51,1	50,3	69,7	69,0	24,4	22,5
% Turken	10,1	10,5	4,5	4,4	17,5	18,5
% Marokkanen	22,2	21,8	8,6	8,8	39,9	40,1
% Surinamers/Antillianen	3,6	3,3	3,4	3,4	4,1	3,9
% overig niet-westers	5,1	5,7	3,9	4,4	7,7	8,4
% westers	7,9	8,3	9,8	10,0	6,5	6,6
huishoudens:						
% huish; paar met kinderen	20,6	19,7	19,0	19,1	26,9	25,9
% huish; paar zonder kinderen	25,8	26,5	24,5	24,4	21,1	20,1
% huish; alleenstaand	48,2	51,8	51,4	52,6	45,6	49,1
% huish; eenoudergezin	5,4	5,0	5,1	4,8	6,4	6,6

Een ander kenmerk van Kanaleneiland is het multiculturele karakter (zie tabel 1). Wanneer in de Wistudata van het jaar 2009 gekeken wordt naar de verdeling van autochtonen en

allochtonen, valt op dat het percentage autochtonen in Kanaleneiland het laagst is van de wijk Zuidwest, namelijk 22.3 procent (22.5 procent in 2008). Daarentegen is het percentage allochtonen het hoogst: 77.7 procent (77.5 procent in 2008), waarvan 40.2 procent van Marokkaanse komaf is en 18.4 procent een Turkse achtergrond heeft (respectievelijk 40.1 en 18.5 procent in 2008). Kanaleneiland wijkt dan ook aanmerkelijk af van het stadsgemiddelde van 31.5 procent allochtonen (31.0 procent in 2008), waarvan 8.8 procent een Marokkaanse en 4.4 procent een Turkse achtergrond heeft (eenzelfde percentage als in 2008).

Kanaleneiland kan dan ook omschreven worden als de meest multiculturele wijk van Utrecht.

In de wijk zijn veel actieve bewonersgroepen te vinden, waar in toenemende mate interacties ontstaan tussen de oudere bewonersgroepen en de allochtone bewonersgroepen. Er worden onder andere verschillende activiteiten georganiseerd welke tot doel hebben de integratie tussen de verschillende groepen te stimuleren. Toch is in de buurt de sociale cohesie gering. 'De individualisering heeft er in deze wijk voor gezorgd dat de portiek, straat of buurt niet meer als sociaal netwerk functioneren. Door de grote diversiteit aan achtergronden en leefstijlen van bewoners wordt dit versterkt' (VROM, 2007). Vanaf begin jaren tachtig staat Kanaleneiland landelijk bekend als probleemwijk: 'negatieve publiciteit over toegenomen criminaliteit in combinatie met beelden van verloederde delen van de wijk, hebben het imago van Kanaleneiland aangetast (VROM, 2007). Jongerenoverlast en criminaliteit zijn hiervan de voornaamste veroorzakers. Ook zijn er veel gezinnen te vinden waar een meervoudige problematiek aanwezig is. Bovendien trekken door het eenzijdige woningaanbod mensen met een hogere sociaal economische positie weg, met als gevolg dat voornamelijk kansarme huishoudens hiervoor in de plaats komen. Het aantal huishoudens met een laag economische positie groeit dan ook gestaag.

3.2. Onderzoekspopulatie

Uit het onderzoek *Betrekkelijke betrokkenheid* van het SCP (2008) is gebleken dat de vraag in hoeverre diversiteit verschillend uitwerkt voor verschillende (etnische) groepen nog onvoldoende beantwoord is. Om die reden zal er in het onderzoek geprobeerd worden een evenredig aantal Turkse, Marokkaanse en autochtone Nederlanders te interviewen. Deze drie etnische groepen zijn de drie grootste bewonersgroepen in Kanaleneiland. Men behoort tot de doelgroep Turkse Nederlander of Marokkaanse Nederlander, als van een persoon tenminste één van zijn ouders in één van de doelgroepen geboren is. Het geboorteland van de persoon zelf is alleen bepalend voor het onderscheid tussen de eerste generatie (personen die in het buitenland zijn geboren) en de tweede generatie (personen die in Nederland zijn

geboren), zo luidt de definitie van het CBS (Art.1, 2009). Men behoort tot de doelgroep autochtoon wanneer beide ouders geboren zijn in Nederland. De drie etnische categorieën zijn terug te vinden in de eerder genoemde grootschalige kwantitatieve onderzoeken van de gemeente Utrecht. Op deze manier kunnen tot op zekere hoogte de verschillende soorten onderzoek met elkaar vergeleken worden. In dit onderzoek is gestreefd naar een totale onderzoekspopulatie van eenentwintig respondenten: zeven respondenten per etnische groep. Uiteindelijk zijn drieëntwintig bewoners geïnterviewd, acht autochtone Nederlanders, acht Turkse Nederlanders en zeven Marokkaanse Nederlanders. Het onderzoek heeft plaats gevonden onder de volwassen bevolking, bij zowel de man als de vrouw des huizes: er is gestreefd naar een onderzoekspopulatie met een evenredig aantal mannen en vrouwen.

3.3. Werving bewoners

‘Ik stuur je vraag door aan mijn kennissenkring’, ‘een oude vriend woont daar van mij’, ‘ik zal het aan de mensen vragen’, ‘ik ken nog wel een collega die daar woont’, ‘ik ken inderdaad mensen uit Kanaleneiland’. Ieder onderzoek begint met de zoektocht naar respondenten. Voor de werving van bewoners is gebruik gemaakt van het uitgebreide netwerk dat FORUM heeft onder buurtbewoners en welzijnswerkers in Kanaleneiland. Middels elektronisch en telefonisch contact is getracht een zo groot mogelijke respons te werven. Echter, ondanks de vele contactpersonen die verbonden zijn met Kanaleneiland stond na twee weken intensief rondvragen de teller van het aantal respondenten nog steeds op nul. Een beleidsmedewerker van FORUM, die actief is in Kanaleneiland, had hiervoor al gewaarschuwd: ‘het valt me op dat er echter wel veel van dit soort vragen op hen afkomen en er soms een overkill wordt ervaren. Probeer daar rekening mee te houden.’ Na vier weken zoeken was er één persoon, een medewerkster van stichting Al Amal, die bereid was om een interview af te geven. Deze medewerkster had tevens een andere bewoonster bereid gevonden om mee te werken aan het onderzoek. Via een (beginnende) sneeuwbalmethode is getracht meer bewoners te vinden. Echter, nadat drie respondenten geïnterviewd waren, bleek dat deze drie respondenten eenzelfde (zeer) positieve visie over Kanaleneiland hadden. De sneeuwbalmethode heeft er wellicht voor gezorgd dat er slechts één bepaalde groep respondenten benaderd werd. Om de kans uit te sluiten dat deze methode de data van dit onderzoek zou vertroebelen, is ervoor gekozen de bewoners op een andere manier te benaderen. Vanaf dat moment werden er respondenten geworven op straat. Verschillende keren is er een bezoek gebracht aan Kanaleneiland Noord en Zuid, om mensen op straat te vragen of zij mee wilden werken aan het onderzoek. Er is gekozen voor dit deel van de wijk omdat hier een groot winkelcentrum is

gevestigd, een van de centrale punten van Kanaleneiland waar veel mensen op straat lopen. Deze werving vond zowel in de middag als vroeg op de avond plaats, zodat mensen die overdag werken ook benaderd konden worden. Opvallend is dat veel mensen toestemden, slechts weinig mensen zeiden er geen tijd voor te hebben.

3.4. Thuis bij..

In een kantoor, in de kantine, in een woonkamer, in de tuin, op straat, in de voetbalkantine en in de moskee. Op verschillende locaties in Kanaleneiland hebben de interviews plaatsgevonden. Tijdens de interviews zijn een aantal zaken opgevallen. Opvallend feit is dat de autochtone Kanaleneilanders en de Turkse en Marokkaanse vrouwelijke Kanaleneilanders altijd bij hun thuis wilden afspreken. De interviews met allochtone mannelijke Kanaleneilanders heeft geen enkele keer thuis plaatsgevonden. Dat is waarschijnlijk ook de reden dat deze specifieke groep respondenten het vaakst heeft verzuimd op te komen dagen bij een interviewafspraken. Het is vijf keer voorgekomen dat Marokkaanse mannelijke respondenten zonder afmelding zijn weggebleven, bij de andere groep respondenten is dit niet voorgekomen. Wellicht is de drempel lager om weg te blijven van een afspraak als men niet thuis heeft afgesproken. De reden dat Turkse en Marokkaanse mannen niet thuis wilden afspreken heeft wellicht een culturele achtergrond: het is niet gebruikelijk dat mannen (alleen) (vreemde) vrouwen thuis ontvangen, zo heeft een Turkse respondent verteld. Voor Turkse en Marokkaanse vrouwen geldt het omgekeerde: zij ontvangen (alleen) geen (vreemde) mannen thuis. Dit was echter verder geen probleem, er zijn genoeg plekken in (de buurt van) Kanaleneiland waar afgesproken kon worden. Tijdens de interviews was men zeer hartelijk: over het algemeen werd (Turkse of Marokkaanse) zoetheit of een koud glas vruchtendrank aangeboden. Het kwam ook geregeld voor, hoewel voornamelijk bij Turkse en Marokkaanse vrouwen, dat na het interview iets lekkers werd aangeboden, zodat nog even nagepraat kon worden over bijvoorbeeld het geloof of de kinderen.

3.5. Het gesprek

De topiclijst (zie bijlage 1) bestaat uit een zestal thema's. Na bestudering van de theorieën, hypothesen en eerder onderzoek zijn vragen opgesteld waarvan de antwoorden meer duidelijkheid zouden moeten verschaffen in de bestaande theorieën en hypothesen. Tevens zouden de antwoorden een aanvulling moeten zijn op kwantitatief onderzoek: afgezien van wat persoonlijke informatie zijn geen gesloten maar open vragen gesteld, waar de gevoelens, emoties en onderbouwing van de antwoorden centraal stonden. Dit is de kracht van

kwalitatief onderzoek. De topiclijst was een rode draad, die aangepast kon worden tijdens de interviews. De volgorde kon fluctueren, afhankelijk van het verloop van het gesprek. Door dit open karakter hadden de respondenten de mogelijkheid om zelf te participeren in het interview: wat vonden zij belangrijk, leuk of interessant om te vertellen?

Het is belangrijk de respondent op zijn of haar gemak te stellen: een ontspannen respondent telt immers voor twee. Voor de start van ieder interview is getracht een kort gesprek aan te gaan over een luchtig onderwerp, zoals het weer, de aanwezige kinderen of het interieur. Ook is iedere keer duidelijk herhaald waarom het interview werd afgenomen. Na een vluchtige afspraak die gemaakt is op straat, zijn veel mensen een aantal dagen later alweer vergeten waarom zij geïnterviewd worden. Na deze introductie is in alle gevallen het daadwerkelijke interview van start gegaan. De interviews varieerden sterk van duur, intensiteit en informatiewaarde: het kortste interview duurde 27 minuten, het langste interview duurde anderhalf uur. Naarmate meer mensen geïnterviewd werden, werd duidelijk dat sommige bewoners simpelweg meer te vertellen hadden over de buurt dan anderen. Sommige respondenten wijden heel erg uit naar andere onderwerpen, andere respondenten beperken zich tot een strikt antwoord op de vraag. Gedurende de interviews werd duidelijk dat men niet veel los wilde laten over de eigen financiële situatie. Omdat dit onderwerp geen prioriteit had en men bovendien lichtelijk argwanend werd – wat de kwaliteit van het interview niet bevorderde – is er voor gekozen dit onderwerp niet uitvoerig te bespreken. Verder hebben enkele respondenten aangegeven, dat zij liever niet wilden dat het gesprek opgenomen zou worden. De belangrijkste en meeste voorkomende reden waarom men dat niet wilde was de taal. Zij gaven aan dat zij zich schaamden voor het lage niveau van hun Nederlands. Gelukkig betrof dit slechts een klein aantal, de overige respondenten stemden wel toe een voicerecorder te gebruiken (hoewel men niet altijd even enthousiast was: ‘zolang ik mijn eigen stem maar niet terug hoor, die vind ik niet om aan te horen’, aldus een Marokkaanse vrouw, 35 jaar). Aan het einde van ieder interview is gevraagd of men op de hoogte gehouden wil worden van de onderzoeksresultaten. Alle respondenten gaven aan dit leuk te vinden en benieuwd te zijn naar de uitkomsten. Voor de respondenten zal een korte samenvatting van de onderzoeksgegevens opgestuurd worden (via de post en via de email). Tevens zal hierbij een begeleidende brief gestuurd worden om de respondenten nogmaals te bedanken voor hun tijd en inzet.

3.6. Dataverwerking

De vergaarde data is geanalyseerd met het programma MAXQDA. Met dit programma is het

mogelijk om op een professionele manier teksten te analyseren. Teksten kunnen efficiënt opgeslagen worden en er zijn hulpmiddelen aanwezig om deze verder te analyseren, zoals de mogelijkheid om teksten op een handige en overzichtelijke manier te coderen. Tijdens de interviewfase is meteen begonnen met het analyseren van de onderzoeksgegevens: na ieder uitgetypt interview werd bekeken of de data informatief genoeg was en of er wellicht informatie ontbrak. Deze kennis is meegenomen naar de volgende interviews, zodat de topiclijst waar nodig aangepast kon worden. Op deze manier is getracht een zo optimale kennisoverdracht te bewerkstelligen. Naarmate meer interviews werden gecodeerd, werd de codeboom steeds uitgebreider. Eerst is begonnen met het invoeren van de codes afkomstig van de topiclijst, daarna werden extra codes toegekend wanneer bleek dat de oorspronkelijke topiccodes niet toereikend waren. Dit gebeurde bijvoorbeeld bij de topic over het toekomstbeeld van Kanaleneiland, na verloop van tijd werd duidelijk dat er aan deze topiccode tevens een extra code, het positief of negatief waarden van de sloop- en renovatieplannen, toegevoegd moest worden. Er is echter wel rekening gehouden met het feit dat te veel codes ten koste zou gaan van de overzichtelijkheid. Daarom zijn alleen extra codes toegevoegd wanneer bleek dat bepaalde – informatieve – onderwerpen geregeld terugkwamen in de verschillende interviews. Iedere hoofdcode en de daarbij horende subcodes hebben een eigen kleur gekregen. Ook zijn de codes hiërarchisch gestructureerd, zoals aangegeven staat op de topiclijst (zie bijlage 1). Een belangrijke stap binnen het ordenen van de gegevens is het axiaal coderen geweest. Dit proces zal dan ook kort samengevat worden: hebben de codes een informatie waarde met betrekking tot het beantwoorden van de onderzoeksvragen; staat ieder fragment bij de juiste code; welke codes vormen er een cluster, zodat er een juiste codeboom ontstaat, en tot slot; is er een goede, gedetailleerde beschrijving van de code, wanneer gekeken wordt naar de fragmenten? Op deze manier is de data meer overzichtelijk en toegankelijker geworden, wat voornamelijk nuttig is gebleken tijdens het leggen van verbanden tussen verschillende topics. Uiteraard is zorgvuldig omgegaan met de soms gevoelige informatie. Absolute anonimiteit is aan de buurtbewoners gegarandeerd.

Hoofdstuk 4: kwantitatieve onderzoeksresultaten

Naast de kwalitatieve methode van dataverzameling, is tevens gebruik gemaakt van kwantitatieve gegevens. Door gebruik te maken van deze kwantitatieve data is getracht de betrouwbaarheid en de validiteit van de kwalitatieve onderzoeksresultaten te verhogen. Er dient echter wel met enige voorzichtigheid omgegaan te worden met deze vergelijkingen: beide soorten data zijn immers van zeer diverse aard. Alleen waar nodig en mogelijk zal een dergelijke vergelijking gedaan worden. In dit hoofdstuk zal een overzicht worden gegeven van relevante kwantitatieve onderzoeksresultaten, die specifiek betrekking hebben op de deelvragen van dit onderzoek. De gegevens zijn grotendeels afkomstig uit de Monitor Diversiteit en Integratie en de Wijkenmonitor. Verder is er gebruik gemaakt van het SCP rapport *Goede burens kun je niet kopen* (2009). Vanaf 2001 heeft de gemeente Utrecht ieder jaar een Wijkvisie, een Inwonersenquête en een Wijkenmonitor uit laten voeren, die tevens onderzocht zijn in dit onderzoek. De Wijkvisie bestaat uit een analyse, een toekomstvisie met fysieke en sociale doelstellingen en een uitvoeringsprogramma. De Inwonersenquête en de Wijkenmonitor zijn gebaseerd op enquêtes onder ongeveer 8000 Utrechtenaren. Ook is er gebruik gemaakt van de databank Wistudata, waar allerlei kwantitatieve gegevens van de stad Utrecht overzichtelijk zijn samengebracht. Tot slot zal aan het einde van het hoofdstuk kort aandacht besteed worden aan vergelijkbaar kwalitatief onderzoek.

4.1. De mate van sociale cohesie en sociaal kapitaal in Utrecht en Kanaleneiland

Uit de monitor Diversiteit en Integratie, uitgevoerd in opdracht van de gemeente Utrecht, blijkt dat Utrechters de sociale cohesie in hun buurt gemiddeld een 5.7 geven. Opvallend is de spreiding tussen diverse etnische groepen, Marokkanen waarderen de sociale cohesie in hun buurt het hoogst met een 6.1, de Surinamers en de Antillianen het laagst met een 5.4. Wanneer specifiek gekeken wordt naar de wijk Kanaleneiland, dan kan geconstateerd worden dat de waardering voor de sociale samenhang in deze buurt negatief afwijkt. Bewoners in Kanaleneiland waarderen de sociale kwaliteit van de woonomgeving namelijk met een rapportcijfer 5.2 (er is voor de wijk Kanaleneiland wel een specificatie gedaan naar etniciteit, maar helaas is deze informatie momenteel niet beschikbaar). Dit lage rapportcijfer is tevens terug te vinden in vier andere subwijken: Overvecht, Transwijk in Zuidwest, Zuilen-noordoost en Nieuw-Hoograven. In de Wijkenmonitor 2008 wordt een nog negatiever beeld geschetst: in deze monitor stelt men dat Kanaleneilanders de sociale samenhang waarderen met een 4.4. Zowel in de Monitor Diversiteit en Integratie als in de Wijkenmonitor is geen informatie te

vinden omtrent sociaal kapitaal van bewoners in Utrecht. Hier kunnen momenteel dan ook geen uitspraken over gedaan worden.

4.2. Differentiatie in de mate van sociale cohesie en sociaal kapitaal

In het SCP rapport *Goede burenen kun je niet kopen* (2009) is gekeken naar de verschillende woonkenmerken van autochtonen en allochtonen. Daarbij heeft men zich gefocust op concentratiewijken (zoals Kanaleneiland). Het feit dat niet-westerse allochtonen vaker in gekleurde wijken wonen dan autochtonen, laat zich niet alleen verklaren door kenmerken van huishoudens en de woningmarkt, maar ook door de nabijheid van familie- of vriendennetwerk. Het rapport stelt dat deze netwerken belangrijker zijn voor niet-westerse allochtonen dan voor autochtonen (zelfs wanneer er gecontroleerd wordt op sociale status). Deze bevinding kan een mogelijke verklaring zijn voor het verschil in sociale cohesie en sociaal kapitaal tussen autochtonen en allochtonen: voor niet-westerse allochtonen zijn (al dan niet directe) burenen geen ‘gewone’ burenen, maar vrienden of familie. Dit versterkt de sociale cohesie en sociaal kapitaal in de wijk aanzienlijk. Tevens lijken etnische voorzieningen, winkels en in minder mate de moskee, allochtonen naar concentratiewijken te trekken. Een andere belangrijke factor die mee blijkt te spelen bij de differentiatie in de mate van sociale cohesie en sociaal kapitaal, is de afkeuring van autochtone Nederlanders: er is nog veel weerstand tegen een allochtone buur. Van alle Utrechters vindt eenentwintig procent dat er te veel allochtonen in hun buurt (komen) wonen. Meer dan veertig procent van de bewoners in Kanaleneiland is deze mening toegedaan. Er is dan ook enige terughoudendheid ‘om als lid van een minderheid tussen Nederlanders in een buitenwijk te gaan wonen’, aldus het SCP rapport *Goede burenen kun je niet kopen* (Kullberg et al., 2009). Ook dit feit kan een rol spelen bij de verklaring voor een verschil in sociale cohesie en sociaal kapitaal tussen autochtonen en niet-westerse allochtonen. Uit onderzoek is reeds naar voren gekomen dat voor onderlinge contacten een bepaalde mate van overeenstemming in leefstijl en inkomensgroep nodig is (De Kam en Needham, 2003). In concentratiebuurten is deze overeenstemming aanwezig: eenzelfde culturele achtergrond en (over het algemeen) vaak eenzelfde sociaal economische positie. Samengenomen met het feit dat familie- en vriendennetwerken in de wijk belangrijker gevonden worden, kunnen deze twee factoren zorgen voor sterkere sociale cohesie en sociaal kapitaal onder allochtonen. De vraag blijft echter wat de rol van eenzelfde culturele achtergrond bij autochtonen is. Speelt deze gedeelde achtergrond een gelijke rol voor zowel autochtonen als voor allochtonen? Wellicht is het al dan niet participeren in de wijk ook van belang: niet-westerse allochtonen bezoeken veel vaker het buurthuis of wijkcentrum

(achtentwintig procent) dan autochtone Utrechters (zestien procent), aldus de monitor Diversiteit en Integratie.

Er dienen enige kanttekeningen geplaatst te worden bij bovenstaande mogelijke verklaringen. Uit het SCP rapport *Goede burenen kun je niet kopen* blijkt namelijk verder dat tweeënnegentig procent van de autochtone Nederlanders tevreden met de woning is, van de allochtonen is slechts tweeënzeventig procent tevreden. Ook het oordeel over de woonomgeving ligt lager onder allochtonen: zesentachtig procent van de autochtone Nederlanders is hier zeer tevreden over, het percentage allochtonen die deze mening is toegedaan ligt tien tot vijftien procentpunten lager. Het is dan ook niet verassend vast te stellen dat allochtonen vaker verhuizen in vergelijking met autochtone Nederlanders. Het SCP rapport stelt dat de belangrijkste verklaringen hiervoor gevonden kunnen worden in kenmerken van de woningen, de jongere leeftijd en in mindere mate wijkenmerken van deze groep. Het wonen in een concentratiewijk is meestal geen vrijwillige keus. ‘Met name niet-westerse allochtonen zijn door hun inkomenspositie vaak aangewezen op de voorraad betaalbare sociale huurwoningen. Die is in Utrecht voornamelijk te vinden in de grootschalige naoorlogse flatwijken. Als hun sociaal-economische positie sterker wordt blijken ze – net als autochtone huishoudens – overwegend te kiezen voor een huis met een tuin, in een veilige en rustige omgeving’ (Kullberg et al., 2009). Deze houding heeft als achtergrond dat een meerderheid bij voorkeur niet in een concentratiebuurt wil wonen, vanwege de sociale controle binnen de eigen groep, de leefbaarheidsproblemen en het ontstaan van zwarte scholen (Permentier & Bolt, 2006). Deze bevindingen gaan in tegen eerdergenoemde verklaringen voor een sterkere sociale cohesie en sociaal kapitaal onder allochtonen (namelijk het positief waarderen van de aanwezigheid van familie- en vriendennetwerken in de buurt). Dit onderzoek hoopt meer duidelijkheid te geven omtrent bovengenoemde mogelijke verklaringen.

4.3. Interetnische contacten

Uit de Inwonersenquête is gebleken dat voor veel Utrechters het burenencontact een veelvoorkomende vorm van contact is. Meer dan de helft van de bewoners heeft tenminste één keer per week contact met de burenen, waarbij het meestal gaat om sociaal contact. Onderlinge diensten worden veel minder verleend. Westerse groepen (allochtonen en overig westers) en Marokkanen blijken het vaakst contact te hebben. Bij andere niet-westerse groepen is dat aantal flink lager.

Tevens is in de Inwonersenquête bekeken hoe de onderlinge contacten tussen autochtone Utrechters en de diverse groepen niet-westerse Utrechters omschreven kunnen worden. Het blijkt dat niet-westerse Utrechters meer contact willen met de autochtone bevolking. Dit geldt voornamelijk voor Marokkanen en Turken. Dit kan mogelijk verklaard worden door het feit dat Marokkaanse en Turkse Utrechters, voornamelijk degenen die in Nederland zijn geboren, positiever denken over het samenleven van diverse bevolkingsgroepen. Slechts vijftien procent vindt dat het samenleven tussen beide groepen niet samengaat. Autochtone Utrechters hebben minder behoefte aan meer contacten met niet-westerse stadgenoten. Het opleidingsniveau van de autochtonen speelt hierbij een grote rol. Van de laag opgeleiden wil slechts drie procent meer contacten met Marokkanen en/of Turken. Bij de middelbaar opgeleiden wil zeven procent meer interculturele contacten en bij de hoog opgeleiden negen procent. Bij Marokkanen speelt de rol van opleidingsniveau een minder grote rol voor de wens meer contact te hebben met autochtone Nederlanders. Van de Turken zijn het voornamelijk de hoog opgeleiden die meer contact met autochtonen willen hebben (vierentwintig procent). De Surinaamse of Antilliaanse Utrechters vormen een uitzondering: degene met een lage opleiding willen meer contact met autochtonen (zestien procent) terwijl naarmate het opleidingsniveau stijgt, men minder snel behoefte aan deze contacten heeft (slechts twee procent voor hoger opgeleiden).

Uit het SCP rapport *Goede burenen kun je niet kopen* (Kullberg et al., 2009) is reeds gebleken dat allochtonen het belangrijk vinden vrienden- of familienetwerken in de wijk te hebben. Daarom is er in dit onderzoek naast intercultureel contact tevens aandacht voor interculturele vriendschappen. Uit de Inwonersenquête blijkt dat er voornamelijk vriendschappelijke contacten binnen de eigen etnische groepen zijn. Van de groep Marokkaanse Utrechters heeft bijvoorbeeld bijna zevenennegentig procent vrienden binnen de eigen herkomstgroep. Relatief gezien zijn de meeste contacten met autochtonen aanwezig bij de Surinamers en Antillianen (bij Surinamers ligt dat percentage zelfs op negentig procent). Maar ook van de Marokkanen en Turken heeft driekwart vriendschappelijke contacten met autochtone Nederlanders. Toch zijn deze laatste twee groepen naar verhouding het sterkst gericht op de eigen etnische groep. Zij hebben de minste contacten met andere etnische groepen. Daar staat tegenover dat bijna tachtig procent van de autochtone Utrechters helemaal geen allochtone vrienden heeft, aldus de Inwonersenquête.

4.4. Toekomstbeeld

Uit de Wijkenmonitor 2008 blijkt dat bewoners van Zuidwest en Kanaleneiland in het

bijzonder, zich grote zorgen maken over de toekomst van hun woonomgeving. In 2008 maakte ongeveer twintig procent van de bewoners van Zuidwest zich hierover zorgen, tegenover zestien procent van de gemiddelde Utrechtenaar. Bewoners van Kanaleneiland maken zich het meeste zorgen: ruim negenentwintig procent denkt dat de woonomgeving achteruit zal gaan in de toekomst.

4.5. Criminaliteit

In 2008 is in de Inwonersenquête gevraagd naar de buurtproblematiek in Zuidwest. Het blijkt dat ongeveer een kwart van de bewoners de criminaliteit benoemd als buurtproblematiek, tegenover een stedelijk gemiddelde van zestien procent. Kanaleneiland wijkt hier in negatieve zin van af: in deze subwijk ervaren bewoners ruim twee keer zoveel overlast van criminaliteit als in het stedelijke gemiddelde (32.5 procent). Positief is echter dat zowel de wijk als het stedelijk gemiddelde van 2004 tot 2007 een daling doorgemaakt heeft. Deze tendens is ook waar te nemen in Kanaleneiland; in 2006 gaf zestig procent van inwoners aan zich wel eens onveilig te voelen in de subwijk, in 2007 is dit percentage gedaald met negen procent naar eenenvijftig procent. Hoewel dit een enorme vooruitgang is, is ook dit nieuwe percentage vele malen hoger dan het stedelijke gemiddelde. Toch is dit niet het belangrijkste buurtprobleem voor Kanaleneiland: dat is namelijk de jeugdoverlast, zo stelt 35.9 procent van de Kanaleneilanders. Een mogelijke verklaring is het hoge percentage nul tot en met zeventien jarigen in deze subwijk. Geconcludeerd kan worden dat inwoners van Kanaleneiland over het algemeen meer problemen ervaren in hun wijk in vergelijking met het gemiddelde van de stad, alleen op het gebied van de verkeerssituatie en buurtoverlast is men positiever.

4.6. Buurtvoorzieningen

Kanaleneiland wijkt niet alleen in *negatieve* zin af van het stedelijke gemiddelde, zo blijkt uit de Wijkenmonitor 2008. Een positieve bevinding is dat wanneer er gevraagd wordt naar leuke aspecten van het wonen in Kanaleneiland, men meer dan het stedelijke gemiddelde, de voorzieningen benoemd (33.2 procent tegenover 26.7 procent). Daarbij kan gedacht worden aan de nabijheid van een winkelcentrum of goede openbaarvervoer mogelijkheden.

4.7. Openbare ruimte

Over het algemeen beoordelen bewoners van Zuidwest de kwaliteit en onderhoud van de openbare ruimte met een laag rapportcijfer, zeker in vergelijking met het stedelijke gemiddelde. Op alle aspecten geven zij een onvoldoende, zoals te zien is in tabel 2.

Kanaleneilanders waarden in vergelijking met alle bewoners van Zuidwest op ieder aspect nog lager.

Tabel 2 (bron: wijkenmonitor 2008)

	Zuidwest		Utrecht		Kanaleneiland	
	2004	2007	2004	2007	2004	2007
openbare ruimte:						
rapporcijfer schone buurt	5,7	5,8	6,0	6,2	5,4	5,1
rapporcijfer netheid	5,7	5,9	6,0	6,5	5,0	5,0
rapporcijfer onderhoud straat	6,1	5,8	6,2	6,2	5,9	5,3
rapporcijfer onderhoud groen	5,9	5,8	6,1	6,3	5,8	5,7

4.8. Verantwoordelijkheid en hechtheid

Er is een daling gaande in het percentage bewoners dat zich verantwoordelijk voelt voor hun wijk: in 2004 voelde zevenentachtig procent van inwoners van Zuidwest zich nog verantwoordelijk, in 2007 is dat percentage gedaald naar 79.9 procent (Wijkenmonitor 2008). Dit percentage valt lager uit dan het stadsgemiddelde (vierentachtig procent). Kanaleneiland is in 2008 de subwijk waar de minste mensen zich verantwoordelijk voelen voor de wijk: slechts zeventig procent. Ook op het gebied van zelfredzaamheid en maatschappelijk en persoonlijk welbevinden scoort Kanaleneiland het slechtst van de vier subwijken. Het is dan ook niet geheel verassend dat deze cijfers negatief afwijken van zowel het wijkgemiddelde als het stedelijk gemiddelde. Verder bevinden zich in deze subwijk de meeste mensen die zich niet gehecht voelen aan de wijk (Kanaleneiland), 41.1 procent van de bewoners is deze mening toegedaan (tegenover een stedelijk gemiddelde van 11.4 procent en een wijkgemiddelde van 21.1 procent). Voor verdere details zie tabel 3.

4.9. Burenhulp

Verder is er gekeken naar Utrechters die ten minste één keer per week contact hebben met burens of hulp geven aan burens. Daaruit blijkt dat autochtonen en Marokkanen het vaakst contact hebben met burens, Turken beduidend minder. Marokkanen verlenen ook het meest hand- en spandiensten aan de burens. Er is helaas geen specificatie gedaan per wijk.

Tabel 3 (bron: wijkenmonitor 2008)

	Zuidwest		Utrecht		Kanaleneiland	
	2004	2007	2004	2007	2004	2007
sociale infrastructuur:						
% actief in buurt	23,2	26,8	25,1	26,9	29,0	32,1
% tevreden met jongerenvoorzieningen	27,5	19,9	24,2	21,1	31,5	22,1
% bevolkingssamenst./mentaliteit	15,8	6,3	9,0	4,3	24,3	12,6
% niet gehecht aan de buurt	34,1	21,1	29,8	11,4	27,2	41,1
% onvoldoende soc cont	5,0	11,9	4,4	8,7	7,8	18,5
% verantwoordelijk voor buurt	87,3	79,9	90,4	84,4	84,3	69,8
rapportcijfer cohesie	5,3	5,1	5,8	5,6	4,9	4,4
zelfredzaamheid en welbevinden:						
maatschappelijk welbevinden	7,8	7,5	8,0	7,8	7,5	6,8
persoonlijk welbevinden	7,6	7,7	7,5	7,8	7,7	7,4
zelfredzaamheid	7,8	7,9	7,9	7,9	7,7	7,5

4.10. Sociaal economische kenmerken

Wanneer gekeken wordt naar het percentage werkelozen, is te zien dat deze percentages hoger liggen in Zuidwest in vergelijking met het stedelijke gemiddelde (respectievelijk zes procent tegenover vier procent in de stad). Kanaleneiland valt echter op; in deze subwijk is er wel een daling sinds 2004 ingetreden, maar in 2008 zochten nog steeds twee keer zoveel mensen werk in vergelijking met het stedelijke gemiddelde. Ook het percentage uitkeringsontvangers is met eenentwintig procent het hoogste van de vier subwijken.

Tabel 4 (bron: wijkenmonitor 2008)

	Zuidwest		Utrecht		Kanaleneiland	
	2004	07/08	2004	07/08	2004	07/08
werk:						
% werkzoekenden	9,3	6,0	6,9	4,0	13,4	9,4
% werkzoekenden 15-26 jaar	6,4	2,3	4,2	1,2	8,8	3,3
% totaal huishoudens met bijstand	9,5	8,0	6,3	5,1	15,4	13,5
% arbeidsongeschiktheidsuitkeringen	8,6	7,2	8,0	6,6	8,5	7,6
% uitkeringsontvangers	19,3	15,8	15,3	12,3	24,2	21,2
werkgelegenheid:						
aantal bedrijfsvestigingen	1.528	1.660	15.724	18.380	378	447
aantal banen	30.210	30.443	205.267	209.224	4.502	5.301
aantal banen per 100 inwoners	92,1	88,6	76,0	72,5	29,4	34,0
inkomen* en opleiding:						
% huishoud rond sociaal minimum (105%)	12	12	11	10	18	17
gem. huishoud inkomen (x 1.000 euro)	25,3	25,3	27,8	28,5	22,6	22,1
% laag opgeleiden	41,8	36,4	30,7	25,1	45,4	47,8
* gegevens inkomen: 2005 ipv 07/08						

4.11. Kwalitatief onderzoek

Naast de bespreking van de vele kwantitatieve onderzoeken, dient er tevens aandacht te zijn voor kwalitatieve onderzoeken die gedaan zijn op het gebied van sociale cohesie en sociaal kapitaal. Het blijkt dat specifieke onderzoeken naar sociale cohesie én sociaal kapitaal in (probleem)wijken weinig tot niet in het openbaar (op bijvoorbeeld internet) aanwezig zijn. Deze kwalitatieve bespreking zal zich dan ook beperken tot slechts twee (deels) kwalitatieve onderzoeken, die enigszins overeenkomen met dit onderzoek.

1. Fenne Pinkster, onderzoekster van het Amsterdam Institute for Metropolitan and International Development Studies (AMIDSt) heeft in 2008 het onderzoek ‘De sociale betekenis van de buurt’ gepubliceerd. In dit onderzoek werd gebruik gemaakt van zowel kwantitatief onderzoek (door middel van enquêtering is getracht de sociale netwerken van kansarme bewoners in twee wijken te vergelijken), als kwalitatief onderzoek (een verdiepend interview om de strategieën van bewoners om werk te vinden en de rol die sociale relaties in de buurt spelen in hun sociale en werkende leven te onderzoeken). De belangrijkste conclusies, die overigens tevens relevant zijn voor dit onderzoek, kunnen als volgt geformuleerd worden (Pinkster, 2008):
 - Het sociale leven van kansarme bewoners is sterk gericht op de buurt.
 - Zowel in gemengde als achterstandswijken zijn sociale contacten grotendeels beperkt tot medebewoners met een evenredige (lage) sociale positie.
 - In achterstandswijken vormen sociale contacten voor veel kansarme bewoners een bron van informele steun.
2. De eerste monitor van sociale cohesie in gemeente Almere is gebaseerd op zowel kwantitatief als kwalitatief onderzoek. De meeste informatie werd vergaard uit reeds bestaand (kwantitatief) materiaal, zoals de Stadsenquête, de Wijkpeiling, en de GGD Jongerenenquête (Tuynman et. al., 2003). De onderwerpen waarover niet genoeg achtergrondinformatie beschikbaar was, werden aangevuld door (kwalitatieve) groepsgesprekken. Het al dan niet thuis voelen in de wijk, positieve of negatieve buurtinitiatieven en hoe men aankijkt tegen buurtparticipatie, waren onderwerpen die persoonlijk werden toegelicht door bewoners van Almere. ‘Een zeer belangrijke en bruibare aanvulling’, aldus de onderzoekers (Tuynman et al., 2003).

Bovenstaande onderzoeken illustreren het feit dat kwalitatief onderzoek een informatieve aanvulling kan zijn op kwantitatief onderzoek. Hopelijk zal deze *mixed method* navolging vinden in andere onderzoeken. Ook in dit onderzoek is getracht kwalitatieve en kwantitatieve onderzoeksresultaten te combineren. Vanwege de vele kwantitatieve onderzoeken naar sociale

cohesie en sociaal kapitaal onder de bevolking van Kanaleneiland en het eigen kwalitatieve onderzoek, was de link tussen beide soorten onderzoek niet moeilijk te leggen.

4.12. Interventies Kanaleneiland

Er zijn drie belangrijke interventies gaande in de subwijk Kanaleneiland, met als doel het verbeteren van de leefbaarheid. Ook worden vanuit het wijkbureau verschillende activiteiten georganiseerd om de leefkwaliteit van Kanaleneiland te verbeteren. Naast het feit dat het goed is om te weten welke interventies en activiteiten zich in Kanaleneiland afspelen, is het tevens van belang dit overzicht weer te geven omdat deze wellicht invloed hebben op de meningen en percepties van de respondenten over Kanaleneiland.

Interventie 1: Utrecht Veilig!

Er is veel en aanhoudende overlast in Kanaleneiland. Zo is er veel jongerenoverlast, jeugdcriminaliteit, zijn er veel alcohol- en drugproblemen en is er sprake van vervuiling. Deze vasthoudende veiligheidsproblematiek eist een continue aanpak. Om die reden is vanuit het programma Utrecht Veilig! de buurt Kanaleneiland-Noord aangewezen als urgentiegebied en zijn Kanaleneiland-Zuid en Transwijk aandachtsgebieden. Het programma draait al een aantal jaar en gestaag ziet men veranderingen, hoewel het einde nog niet in zicht is.

Interventie 2: Krachtwijken

Kanaleneiland behoort tot één van de veertig probleemwijken die aangewezen zijn door het kabinet. Binnen afzienbare tijd moet deze wijk veranderen van aandachtswijk naar een krachtwijk. In de trant van dit initiatief heeft de gemeente Utrecht het wijkactieplan 'Kanaleneiland leert' opgesteld. Door middel van dwang en drang worden jongeren die opgroeien in kansarme gezinnen allerlei kansen geboden. Bewoners spelen hierbij een grote rol.

Interventie 3: Het Grotestedenbeleid

Kanaleneiland is tevens betrokken bij het Grotestedenbeleid. Doelen van dit beleid zijn onder andere het verbeteren van de veiligheid, de kwaliteit van de leefomgeving, sociale contacten en het stimuleren van de economie in deze wijk. Het werkterrein van dit Grotestedenbeleid komt overeen met het werkterrein van de interventie Krachtwijken.

Activiteiten wijkbureau Kanaleneiland

Naast allerlei stedelijke en landelijk interventies, is er in de subwijk Kanaleneiland ook ruimte

voor meer plaatselijk georganiseerde interventies. Het wijkbureau van Zuidwest sluit zich aan bij de eerder gestelde prioriteiten van de bovengenoemde interventies. De aandacht voor Kanaleneiland en Transwijk is daarmee gegarandeerd.

Hoofdstuk 5: kwalitatieve beschrijving

Ik kan mijn mond ook niet houden hé, ik ratel maar door. Ik hoop maar dat je er wat aan hebt.
Turkse vrouw, 33 jaar.

Aan het einde van de interviewfase zijn er ruim negentig bladzijdes nodig geweest om alle gesprekken woord voor woord op te schrijven. Een hoop materiaal, soms humoristisch, soms tragisch, maar altijd interessant. Helaas is het niet mogelijk om al deze onderzoeksgegevens weer te geven. Er is daarom getracht alle onderzoeksgegevens te reduceren en terug te brengen tot de essentie, zodat de kern van ieder verhaal helder is. Alleen op deze wijze kan op een overzichtelijke en structurele manier antwoord gegeven worden op de onderzoeksvragen. In dit hoofdstuk zullen alleen de respondenten (kernachtig) aan het woord komen; verdere verdieping van de onderzoeksgegevens vindt in het volgende hoofdstuk plaats. In dit hoofdstuk zullen dan ook alleen algemene uitspraken gedaan worden met betrekking tot de onderzoeksresultaten. Dit is de kracht van het onderzoek: de meningen en percepties van de respondenten, puur weergegeven zoals zij hebben aangegeven.

In de theoretische onderbouwing is reeds naar voren gekomen dat er voor gekozen is om in dit onderzoek een definitie te hanteren waarin sociale cohesie en sociaal kapitaal samenkomen in één conceptualisering. Deze definitie bestaat uit drie dimensies: sociale netwerken en sociaal kapitaal, gedeelde waarden en een burgercultuur en tot slot plaatsgebondenheid en een verwevenheid van persoonlijke en plaatselijke identiteit. Het interview bestaat uit vragen rondom persoonlijke achtergrondinformatie van de respondenten plus de bovengenoemde drie dimensies. De opzet van dit hoofdstuk volgt in grove lijnen de opzet van de daadwerkelijke interviews. Naast de kwalitatieve datagegevens zal tevens, waar mogelijk, een link gelegd worden met de kwantitatieve informatie die reeds via verschillende wegen verzameld is door de gemeente Utrecht. Met behulp van deze gegevens kan meer inzicht verworven worden omtrent de beantwoording van de eerste deelvraag: hoe kan de sociale cohesie en sociaal kapitaal van Turkse en Marokkaanse allochtonen en autochtonen woonachtig in Kanaleneiland omschreven worden? Na iedere topic zal getracht worden kort en bondig de resultaten samen te vatten en een eerste conclusie aan deze resultaten te verbinden.

5.1. Persoonlijke informatie

Hoewel de respondenten geheel anoniem zijn, is toch gevraagd naar enkele persoonlijke gegevens. Op deze manier kunnen de respondenten op persoonlijke kenmerken met elkaar vergeleken worden.

- (Sub)wijk

Iedere respondent is woonachtig in Kanaleneiland-noord of -zuid, met uitzondering van één respondent. Deze respondent woont sinds een jaar niet meer in Kanaleneiland-zuid. De reden dat deze persoon toch geïnterviewd is, is omdat zij voor een zeer lange tijd in Kanaleneiland heeft gewoond en pas kort geleden verhuisd is uit de wijk. Toch is zij nog vaak in Kanaleneiland te vinden omdat haar familie nog in Kanaleneiland woont en zij hun geregeld opzoekt.

- Leeftijd

De leeftijd van de respondenten varieert sterk: de jongste respondent is 21 jaar, de oudste respondent heeft een respectabele leeftijd van 77 jaar. De gemiddelde leeftijd van de respondenten is 40.7 jaar.

- Burgerlijke staat

Een overgrote meerderheid van de respondenten is getrouwd: in totaal vijftien mensen. Een enkele respondent is gescheiden, weduwe, samenwonend of alleenstaand: gezamenlijk betreft dit acht respondenten.

- Kinderen

Vrijwel iedere respondent heeft kinderen, slechts twee respondenten zijn kinderloos – wat verklaard kan worden door hun relatief jonge leeftijd en persoonlijke situatie: beide zijn studenten.

5.2. Sociaal economische positie

Aan de hand van zes vragen is getracht de sociaal economische positie van de respondenten te achterhalen.

- Opleidingsniveau

Allereerst is gevraagd wat het hoogst genoten opleidingsniveau van de respondent is. De antwoorden op deze vraag varieerden sterk: van geen opleiding tot een wetenschappelijke

opleiding. Het meest voorkomende opleidingsniveau is het Mbo: in totaal negen respondenten (inclusief middelbaar meisjesschool en de huishoudschool). Vijf respondenten hebben als hoogst genoten opleiding een Hbo diploma en drie respondenten een basisschooldiploma. Twee Marokkaanse en een Turkse respondent hadden geheel geen opleiding genoten.

- Betaalde baan

Tevens is gevraagd naar het hebben van een betaalde baan: iets minder dan de helft van de respondenten beantwoordde deze vraag positief (elf mensen). Twaalf mensen gaven aan geen baan te hebben, waarvan acht vrouwen. Vijf werkloze vrouwen gaven aan gestopt te zijn met werken vanwege (het krijgen van) de kinderen. De overige drie vrouwen hebben wel altijd gewerkt, maar zijn gestopt vanwege hun leeftijd.

- Bruto inkomen

Op de vraag of men bruto meer of minder dan €2500 per maand verdient (het gemiddelde maandinkomen), gaf men over het algemeen aan rond dit bedrag of meer dan dit bedrag te verdienen. Slechts een keer heeft een respondent aangegeven minder dan €2500 bruto per maand te verdienen.

- Gesproken taal thuis/buitenshuis

Aan de respondenten is gevraagd welke taal men thuis en buitenshuis spreekt. De autochtone Nederlanders gaven allen aan de Nederlandse taal thuis te spreken. De Turkse en Marokkaanse respondenten gaven allen aan thuis voornamelijk de moedertaal te spreken: zij spreken dan Arabisch, Berbers of Turks. De meeste Turkse en Marokkaanse respondenten (tien in totaal) gebruiken daarbij ook enkele Nederlandse woorden, voornamelijk vanuit educatief oogpunt: *Wij spreken thuis Turks en Nederlands. Wij leren onze kinderen eerst Turks. Als onze kinderen hun moedertaal goed beheersen, dan kunnen ze een tweede taal beter leren, hebben wij gehoord. Er zijn veel negatieve voorbeelden maar bij onze kinderen lijkt het te werken. Dat ze goed Turks leren vinden we ook belangrijk. Wij zijn Turks, de taal is ook onze hele cultuur.* Turkse vrouw, 33 jaar.

Het antwoord op de vraag welke taal men buitenshuis spreekt, is vrij divers: de Marokkaanse en Turkse respondenten gaven over het algemeen aan zowel de Nederlandse als de moedertaal te spreken, afhankelijk van de persoon waarmee zij in gesprek gaan. Zes personen gaven aan voornamelijk Nederlands te spreken buitenshuis, terwijl zij thuis voornamelijk de moedertaal spreken. *Principieel proberen we Nederlands te spreken als we*

buitenshuis zijn. Mensen kunnen het vervelend vinden als we Turks spreken. Af en toe spreken we wel een zin Turks maar meestal Nederlands. Turkse vrouw, 33 jaar. Niet geheel verassend hebben alle autochtonen aangegeven buitenshuis Nederlands te spreken.

- Etniciteit

Er is gestreefd naar een evenwichtige etnische groep respondenten, welke representatief zou zijn voor de totale bevolking van Kanaleneiland. Dit vooropgestelde doel is gehaald en zelfs verbeterd. In totaal zijn er niet eenentwintig maar drieëntwintig mensen geïnterviewd: acht autochtone Nederlanders, acht Turkse allochtonen en zeven Marokkaanse allochtonen. In tabel 5 is te zien dat tevens rekening gehouden is met sekse.

Tabel 5

Sekse en etniciteit respondenten

	Etniciteit: Nederlands	Etniciteit: Turks	Etniciteit: Marokkaans
Man	Vier respondenten	Vier respondenten	Drie respondenten
Vrouw	Vier respondenten	Vier respondenten	Vier respondenten

5.3. Woongeschiedenis

Niet alleen het heden maar ook het verleden speelt een rol bij het al dan niet ervaren van sociale cohesie en sociaal kapitaal. Met deze gedachte in het achterhoofd is de respondenten gevraagd naar hun woongeschiedenis in Kanaleneiland. Het blijkt dat de respondenten gemiddeld elf jaar in het huis wonen waar zij momenteel verblijven. Tevens is gevraagd naar de reden waarom men in Kanaleneiland is komen wonen. Twee veelgehoorde argumenten zijn:

- Vanwege huwelijksmigratie. *Ik kwam hier uit Marokko, ja mijn man woonde hier.* Marokkaanse vrouw, 43 jaar.
- Vanwege de voorzieningen. *Ik ben hier komen wonen omdat Kanaleneiland heel goed is, alles is in de buurt. De moskee, de supermarkt, een park voor de kinderen.* Marokkaanse vrouw, 42 jaar.

Een andere reden die vaak genoemd is om in Kanaleneiland te gaan wonen is, helaas, vanwege urgentieverklaringen. Op verschillende manieren hebben de respondenten een dergelijke verklaring verkregen:

- *Ik heb deze woning via een urgentie gekregen omdat ik ging scheiden. Autochtone vrouw, 43 jaar.*
- *Omdat ik drie kinderen had en in een klein flatje op Oudwijk woonde, heb ik dit huis toegewezen gekregen omdat het daar te klein werd. Autochtone vrouw, 77 jaar.*

De reden die het vaakst genoemd is om in Kanaleneiland te gaan wonen, is omdat men snel een woning zoekt.

- *Ik ging trouwen en we hadden geen huis. We woonden eerst bij mijn ouders maar daarna kregen we een huis hier toegewezen. Toen hebben we het meteen aangenomen. Marokkaanse man, 38 jaar.*
- *Ik heb mij ingeschreven bij de gemeente, voor heel Utrecht. De eerste woning die ik kreeg was hier in Kanaleneiland. Turkse man, 46 jaar.*

5.4. Dimensie 1: sociale netwerken en sociaal kapitaal (deel 1)

Dimensie 1, sociale netwerken en sociaal kapitaal, bestaat uit vragen over de sociale cohesie en interetnische relaties in Kanaleneiland. In deze dimensie speelt de mate van sociale interactie binnen gemeenschappen en families een centrale rol. De banden die personen hebben met gemeenschappen en families in de buurt zijn daarbij het meest belangwekkend. Aan de respondenten is allereerst gevraagd of zij familie en/of vrienden in Kanaleneiland hebben wonen.

- Familie in Kanaleneiland

Elf respondenten gaven aan geen familie in de buurt te hebben wonen. Van deze elf respondenten vertelden de Turkse en Marokkaanse respondenten dat hun familie nog in hun moederland verbleef. Zowel de autochtone als de allochtone respondenten die wel familie in Kanaleneiland hebben wonen maakte duidelijk goed contact te hebben. *Ik heb regelmatig contact met ze, niet dat we de deur bij elkaar plat lopen maar we komen een keer in de week wel bij elkaar. Dan komen ze hierheen of we gaan naar mijn moeder. Bellen we wel eens af en toe.* Marokkaanse vrouw, 35 jaar.

- Vrienden in Kanaleneiland

Drie autochtone respondenten hebben aangegeven geen vrienden in de buurt te hebben wonen. Er zijn verschillende redenen genoemd waarom niet, zo speelt bij één respondent mee dat zij wegens urgentie is verhuisd naar Kanaleneiland, haar netwerk speelt zich nog

voornamelijk af in haar oude buurt. Anderen hebben wel vrienden gehad in Kanaleneiland, maar deze zijn afgelopen vijf jaar verhuisd naar een andere wijk. *Alle mensen die ik als kennissen of vrienden had, die zijn allemaal weggegaan. Een vriendin van mij ook, we kwamen bij elkaar op de koffie, maar die is ook verhuisd naar Overvecht. De overburen waar we wel eens mee kaarten, die zijn ook verhuisd omdat er te veel buitenlanders waren.* Autochtone vrouw, 77 jaar. De Turkse en Marokkaanse respondenten hebben allen aangegeven vrienden in Kanaleneiland te hebben wonen.

- (on)Bewuste keuze

Een groot deel van de respondenten heeft aangegeven familie en/of vrienden in de buurt te hebben wonen. Aan de respondenten is gevraagd of het een bewuste keuze is geweest om dichtbij deze familie en/of vrienden te gaan wonen. Eén Turkse respondent geeft aan dat zij heel bewust gekozen heeft voor Kanaleneiland vanwege hun aanwezigheid. Alle overige respondenten geven aan dat dit geen rol gespeeld heeft:

- *Nee wij zijn hier met urgentie gekomen, dus het heeft weinig te maken met vrienden of familie die hier al woonden.* Autochtone vrouw, 21 jaar.
- *We zijn hier niet komen wonen voor mijn familie of de vrienden, we zijn hier puur om het huis komen wonen. Dat mijn schoonzus ook in de buurt woonde was mooi meegenomen, mijn vrienden kende ik toen nog niet.* Turkse vrouw, 33 jaar.
- *Dat speelt ook geen rol, ik ben zelfstandig. Ik moet voor mijn gezin zorgen, niet mijn hele familie. Het eigen gezin is belangrijker.* Turkse vrouw, 46 jaar.

In het SCP rapport *Goede burens kun je niet kopen* (2009) werd gesteld dat de nabijheid van vrienden- of familienetwerk belangrijker wordt gevonden door allochtonen dan door autochtonen. Uit bovenstaande resultaten is deze bevinding niet teruggevonden. Wanneer aan de respondenten gevraagd wordt naar deze sociale netwerken, blijkt dat men deze zeer belangrijk vindt. Deze bevinding geldt voor zowel allochtonen als autochtonen.

- Buurtbewoners

Aan de respondenten is gevraagd naar het al dan niet hebben van contacten met buurtbewoners. Drie autochtonen en twee Turkse respondenten vertelden dat zij vrijwel geen contacten hebben met hun burens. Zij geven aan dat de burens, maar een enkele keer ook zichzelf, simpelweg geen behoefte hebben aan innig contact. *Nou je kan doodvallen hoor maar dan lopen ze zo om je heen. Het is geen straat, het is allemaal voor zich, iedereen denkt het is mijn pakkie aan niet.* Autochtone vrouw, 77 jaar.

De overige achttien respondenten gaven aan wel goed contact te hebben met burenen: men zegt elkaar gedag op straat en af en toe wordt er een praatje gemaakt. Toch zijn de meeste respondenten van mening dat zij de deur van de burenen niet plat lopen. Voornamelijk bij speciale gebeurtenissen gaat men bij elkaar op bezoek. *Als ik hoor dat mijn burenen een beetje ziek zijn, dan kom ik op bezoek. Of voor een begrafenis of met feesten, Suikerfeest of het slachtfest brengen we eten bij de burenen, dan vieren we dat samen.* Turkse man, 46 jaar.

Er wordt veel waarde gehecht aan het hebben van goede contacten met de burenen. Twee autochtonen en twee Marokkaanse respondenten hebben aangegeven geen waarde te hechten aan contacten met de buurt, voornamelijk omdat zij er weinig of geen tijd (voor over) hebben. Echter, een meerderheid van de respondenten geeft aan wel veel waarde te hechten aan contacten met burenen vanwege de hulp die men elkaar kan bieden (bijvoorbeeld in geval van nood). *Ik vind contact met burenen heel belangrijk. Als ik bijvoorbeeld op het werk ben en er gebeurt wat met mijn gezin, dan kunnen de burenen helpen. Als je geen contact hebt met de burenen, dan doen ze misschien niet open. Goede contact met de burenen is goed voor je leven, ook voor de kinderen. Als je aardige burenen hebt, dan heb je meer zin in je leven. Dan ben je niet alleen.* Turkse man, 46 jaar. Twee Turkse respondenten hebben aangegeven dat goede buurtcontacten, gezien hun geloof, van grote waarde is.

- *De profeet Mohammed, die heeft geen een brood gegeten als de burenen honger hadden. Hij zorgde eerst voor de burenen, dan voor zichzelf. Zo proberen wij wel te doen. Als wij iets maken, en het ruikt naar buiten, dan ruiken ze het en dan geven we het. Dan lieten we het ze proeven.* Turkse vrouw, 31 jaar.
- *Het is cultuur, je hebt de cake gebakken, de burenen hebben het ook geroken, dan moeten zij ook een bordje krijgen. Dat is ons geloof. De profeet heeft een keer gezegd, 40 huizen aan je linkerkant en 40 huizen aan je rechterkant, dat zijn allemaal jouw burenen. Dat geeft dus aan hoe belangrijk burenen en buurtschap is.* Turkse man, 33 jaar.

Deze bevindingen komen overeen met de eerdere bevindingen uit de Inwonersenquête 2009, waaruit is gebleken dat meer dan de helft van de Kanaleneilanders één keer per week contact heeft met de burenen. Ook hier is gebleken dat Marokkanen het meest burenencontact hebben. Aan alle respondenten is gevraagd of zij meer contacten willen hebben met de burenen. Het blijkt dat vrijwel iedereen tevreden is met het contact dat men nu heeft. Deze respondenten geven aan dat zij, ook al zouden ze wel meer contacten willen hebben, dit vrijwel niet mogelijk is vanwege tijdsgebrek (van zowel de respondent zelf als de buurtgenoten). *Als we meer tijd zouden hebben, dan zou ik wel meer contacten willen hebben. Dan zijn we hier druk mee, en daar druk mee. Het is ook onze maatschappij hé, druk druk druk.* Autochtone man, 51

jaar. Vijf Marokkaanse, een Turkse en een autochtone respondent hebben aangegeven wel graag meer contacten te willen hebben, voornamelijk omdat zij vinden dat ze nu te weinig contacten hebben. *Jazeker ik zou meer contacten willen hebben, zodat we elkaar meer leren kennen. Er zijn heel veel burens, ik ken ze niet allemaal, het is vooral lastig in de flatjes omdat je niet goed weet wie waar woont. Je ziet ze alleen op straat lopen.* Marokkaanse man, 44 jaar.

Samenvattend: bij de bespreking van het eerste deel van dimensie 1, sociale cohesie, is naar voren gekomen dat vrijwel alle respondenten (met afzondering van een respondent) hebben aangegeven familie en/of vrienden in Kanaleneiland te hebben wonen, waarmee zij een goede relatie onderhouden. Hun aanwezigheid heeft echter voor vrijwel alle respondenten (met weer afzondering van een respondent) geen rol gespeeld bij het kiezen van een woning in Kanaleneiland. In het algemeen hebben de bewoners tevens aangegeven (goede) contacten te hebben met buurtgenoten. Deze contacten worden zeer waardevol genoemd, mede vanwege het wederzijds kunnen helpen van elkaar. Men is tevreden met het aantal buurtcontacten dat men nu heeft: meer of minder contacten zijn niet gewenst.

5.5. Dimensie 1: sociale netwerken en sociaal kapitaal (deel 2)

Naast sociale cohesie staat tevens het al dan niet hebben van interetnische relaties centraal in dimensie 1. Hoe kijken de respondenten tegen interetnische relaties aan en wat zijn hun ervaringen met dergelijke relaties?

- Kanaleneiland als multiculturele buurt

Allereerst is meer in het algemeen gevraagd naar wat de respondenten vinden van het feit dat Kanaleneiland de meeste multiculturele buurt van Utrecht is. Een meerderheid van de respondenten ervaart dit als een negatief feit. Deze bevinding sluit enigszins aan met de bevinding uit de Wijkenmonitor 2009, waaruit is gebleken dat veertig procent van de Kanaleneilanders vindt dat er te veel allochtonen zijn komen wonen in de buurt.

- *Soms vergeet je dat je in Nederland woont. Het is geen gezonde situatie, maar ik zou niet weten hoe dit ook opgelost kan worden. Allochtone en autochtone mensen zijn nu al van elkaar afgezonderd, dat wordt alleen maar meer.* Turkse vrouw, 33 jaar.
- *Kanaleneiland is geen multiculturele buurt. Een buurt is multicultureel als er culturen van alle kanten zijn. Ik heb liever meer autochtonen dan allochtonen in een buurt. Dan pas praat je over een multiculturele samenleving.* Marokkaanse man, 44 jaar.

Vier autochtonen, twee Marokkaanse en twee Turkse respondenten vinden het juist positief dat Kanaleneiland de meest multiculturele buurt is van Utrecht. Zij vinden de etnische verhouding een goede afspiegeling van de bevolking in Nederland.

- *Is dat zo? Volgens mij wonen in deze straat 55 nationaliteiten, Afrikanen, Somaliërs, Ghanezen, uit de Caribbean, van elk werelddeel is er wel eentje aanwezig. Dat waardeer ik zeer.* Autochtone vrouw, 43 jaar.
- *Ik heb daar geen probleem mee. Het ligt aan de mensen, met wie je bent en hoe je bent. Achtergrond maakt niet uit.* Turkse man, 33 jaar.

Wanneer specifiek gevraagd wordt naar de etnische verhouding in Kanaleneiland, blijkt dat twee autochtonen, een Turkse en een Marokkaanse respondent deze verhouding juist vinden. De overige negentien respondenten vinden dat er te veel allochtonen in Kanaleneiland wonen. *Vroeger, toen was het heel gezellig, met Turken, Marokkanen en Hollanders. Maar toen gingen de Hollanders weg. Als een Hollander wegging, dan kwam er een Turk. Toen een andere Nederlander wegging, dan kwam er een Marokkaan. Toen ik hier net kwam wonen was ik de enige Turk, en één Marokkaan. De rest waren Nederlanders. We hadden goed contact met z'n allen. Nu is er geen een Nederlander meer. Allemaal Turken en Marokkanen. De laatste tien jaar zijn de problemen gekomen.* Turkse man, 46 jaar.

- **Interetnische vriendschappen**

Zeventien respondenten geven aan interetnische vriendschappen te hebben, of in ieder geval goede contacten. *Ja, ik heb Turkse, Marokkaanse, Antilliaanse en Surinaamse vrienden. Die heb ik door de jaren leren kennen, via via. Ja ik vind dat wel belangrijk, cultuur. Hoe mensen leven. Wij leven zo, zij leven zo.* Autochtone man, 45 jaar. Drie Marokkaanse, twee autochtone en een Turkse respondent geven aan deze contacten niet te hebben, men heeft wel interculturele contacten (voornamelijk met collega's) maar echte vrienden worden het niet genoemd. *Ik heb geen vrienden die niet Marokkaans zijn. Op de plekken waar ik mensen ontmoet, daar komen alleen Marokkanen. Daar komen geen autochtonen.* Marokkaanse man, 39 jaar. Deze aantallen zijn ongeveer vergelijkbaar met de cijfers uit de Inwonersenquête 2009, waarin gesteld wordt dat ongeveer driekwart van de Turken en Marokkanen in Kanaleneiland interetnische vriendschappelijke contacten heeft. Het percentage autochtonen dat in deze enquête geen interetnische vriendschappen heeft is beduidend hoger dan in dit kwalitatief onderzoek – bijna tachtig procent in de enquête tegenover een kwart van het aantal respondenten in dit onderzoek.

- Interetnische buurtcontacten

Naast de vraag over het al dan niet hebben van interculturele vriendschappen is tevens aan de respondenten gevraagd of zij interculturele contacten hebben met buurtbewoners. Een merendeel van de respondenten zegt interetnische contacten te hebben in de buurt. Deze respondenten zijn echter wel van mening dat etniciteit geen rol speelt bij het wel of niet aangaan van contact met buurtbewoners.

- *Het hangt van het persoon af, het gaat er eigenlijk niet om of iemand Marokkaans is, maar of het een goede buur is.* Marokkaanse man, 44 jaar.
- *Nou ik bedoel als ze op mijn pad komen dan is het prima. Ik heb ook een Nederlandse buurman en als we elkaar tegenkomen dan praten we even met elkaar. Ik vind het prima. Ik ga het niet uit de weg. Oh die komt die wilt met mij praten, dat ga ik niet uit de weg.* Marokkaanse vrouw, 35 jaar.

Vier autochtonen en een Turkse respondent hebben weinig of vrijwel geen interetnische contacten in de buurt. De voornaamste reden die zij noemen is het gebrekkige niveau van de Nederlandse taal bij veel allochtone buurtbewoners.

- *Met sommige kun je wat makkelijker een praatje maken, dus het hangt er een beetje vanaf hoe goed ze Nederlands kunnen spreken. Ik kan namelijk niet zo goed Iraans of Marokkaans. Als ze geen Nederlands spreken houdt het natuurlijk al snel op, dan kan je elkaar alleen maar groeten.* Autochtone man, 27 jaar.
- *Ik heb een keer, geloof ik een pakje aangenomen en toen liep ik naar overkant naar mijn Turkse buurman en zijn vrouw deed open, nou zij verstond mij echt voor geen meter. En die moest haar kind roepen en die moest dan vertalen.* Autochtone vrouw, 77 jaar.

- Waarde interetnische contacten

Het is duidelijk dat een meerderheid van de respondenten interetnische contacten heeft (met burens dan wel met vrienden/kennissen). Hoe worden deze contacten gewaardeerd? Geen enkele respondent heeft aangegeven deze contacten niet te waarderen. Alle respondenten die interetnische contacten hebben geven aan deze contacten zeer belangrijk te vinden, voornamelijk omdat men dan iets van elkaars cultuur kan leren. *Je leeft in een multiculturele samenleving dus het is handig om zowel Nederlandse als allochtone vrienden te hebben. Handig ook qua opvoeding, ook voor mijn zoon. Het is nou eenmaal zo. Het is geen Nederland meer. Het is wel Nederland maar niet alleen Nederlanders. Je woont in een multiculturele samenleving dus je hebt er gewoon mee te maken.* Autochtone vrouw, 21 jaar.

- Taal

Bij het niet hebben van interetnische contacten is het belang van taal reeds kort aangestipt. Aan de bewoners is expliciet gevraagd of taal een rol speelde bij het hebben van contacten in de buurt. Zeventien respondenten gaven aan taal heel belangrijk te vinden. *De hoofdprobleem is communicatie. Als mensen heel weinig de taal spreken, dan houdt het al snel op. Dan moet je met gebaren gaan praten, en dat gaat niet. Dan kijk je elkaar niet meer aan, misschien alleen begroeten. Alleen lachen. Dat wordt ook in de islam gezegd. Ook al kun je geen arme mensen helpen, dan nog kan je altijd glimlachen. Dat is al heel veel.* Turkse vrouw, 31 jaar. Drie autochtonen, een Turkse en een Marokkaanse respondent waren van mening dat een goede Nederlandse taalbeheersing wel heel belangrijk is, maar dat een niet optimale taalbeheersing een goed gesprek niet in de weg hoeft te staan.

- *Taal speelt in principe geen rol. Je kan het met handen en voeten uitleggen, en anders maar niet. Dan kan je ook een heel lekker kopje koffie drinken. Maakt ook niet uit.* Autochtone vrouw, 43 jaar.
- *Het houdt mensen tegen om een gesprek aan te gaan, maar ze vergeten dat taal voor tachtig procent non-verbaal is. Mensen moeten gewoon proberen met elkaar te praten, dan kom je er vanzelf wel uit. Laat taal geen belemmering worden voor contact.* Turkse vrouw, 33 jaar.

- Interculturele problemen

Vijf autochtonen, een Marokkaanse en een Turkse respondent ervaren in het algemeen problemen tussen allochtone en autochtone bewoners. Deze problemen wijden ze aan de verschillende culturele achtergronden van bewoners.

- *De meeste mensen die hier al wonen zijn het wel gewend maar het zijn vooral die nieuwkomers. Die dan zo kijken weet je wel. Het komt van twee kanten, zowel allochtone als autochtone bewoners. Als ik bijvoorbeeld met mijn vriend buitenloop dan zie je ook Marokkaanse vrouwen kijken zo van hé, zij is niet Marokkaans.* Autochtone vrouw, 21 jaar.
- *Mensen die zijn overtuigd van hun eigen gelijk. Dat geeft wel aan hoe makkelijk het is om een andere groep de schuld te geven. Andere mensen geven vrij makkelijk de allochtonen de schuld, de allochtonen geven misschien wel weer de gemeente de schuld, nouja, of andere instanties de Mitros misschien. Iedereen wijst met de vinger naar elkaar, dat geeft sowieso geen oplossing.* Autochtone man, 27 jaar.

- Vertrouwen in buurtgenoten

De meeste respondenten hebben vertrouwen in hun buurtgenoten, ongeacht etniciteit. Wel geven een aantal respondenten aan enige terughoudendheid te hebben bij buurtgenoten waarmee men weinig contact heeft. *De mensen die hier wonen vertrouw ik wel, in principe wel. Voor ons is het niet anders, vertrouwen in allochtonen of in autochtonen. Het zijn allemaal mede-Kanaleneilanders. Vertrouwen, je zal altijd een bepaalde reserve hebben, dat zou ik ook hebben als ik in Houten zou wonen tussen allemaal autochtonen.* Autochtone man, 51 jaar. Zowel de autochtonen als de Turkse en Marokkaanse respondenten lijken hier eenzelfde mening over te hebben.

Samenvattend: bij de bespreking van het tweede deel van dimensie 1, interetnische relaties, is naar voren gekomen dat een meerderheid van de respondenten van mening is dat er te veel allochtonen in Kanaleneiland wonen. De meeste respondenten hebben interetnische relaties, welke gespecificeerd kunnen worden naar vriendschappen en/of buurtcontacten. Men hecht veel waarde aan deze interetnische contacten, voornamelijk vanwege de mogelijkheid tot cultuuroverdracht. Taalbarrières spelen bij sommige respondenten (met name de autochtone respondenten) een belemmerende rol bij het (niet) aangaan van interetnische contacten. Een minderheid van de respondenten zegt interculturele problemen te ervaren (waarvan een meerderheid van de autochtone respondenten deze mening is toegedaan). De meeste respondenten hebben aangegeven de burenen te vertrouwen, mits men elkaar kent.

Conclusie dimensie 1: er kan gesteld worden dat de respondenten een hoge mate van sociale cohesie ervaren vanwege het feit dat, afgezien van een respondent, iedereen familie en/of vrienden in Kanaleneiland heeft wonen en hier ook goede (interetnische) banden mee heeft. Tevens geeft een merendeel aan goede (interetnische) buurtcontacten te hebben. De contacten met familie, vrienden en/of de burenen worden zeer gewaardeerd en belangrijk gevonden vanwege het feit dat men op deze manier elkaar kan helpen wanneer dat nodig is en vanwege het feit dat op deze manier cultuuruitwisseling kan plaatsvinden.

5.6. Dimensie 2: gedeelde waarden en een burgercultuur

In deze topic staat dimensie 2 centraal, waarin gedeelde waarden en een burgercultuur besproken zullen worden. Sociale cohesie heeft bij dimensie 2 betrekking op een groep mensen met gedeelde morele principes en gedragscodes. Deze overeenkomsten kunnen gezien worden als basis voor respect en wederzijds begrip. De respondenten is gevraagd naar hun

algemene indruk over bepaalde onderwerpen die te maken hebben met de heersende normen en waarden in Kanaleneiland.

- Algemene omgang

Hoe gaan bewoners van Kanaleneiland in het algemeen met elkaar om? De respondenten zijn zeer verdeeld: tien respondenten zijn van mening dat de bewoners wel goed met elkaar omgaan, de overige dertien respondenten vinden dat bewoners veel op zichzelf zijn. Binnen de groep respondenten die vinden dat Kanaleneilanders goed met elkaar omgaan zijn er verschillende meningen. Sommige respondenten benadrukken meer een algemene goede omgang: *mensen gaan aardig met elkaar om. Ook buiten deze straat, vooral in het centrum dan staan mensen met elkaar te praten. Als het mooi weer is, mensen gaan naar buiten, maken een praatje. Ze blijven niet op die flat zitten, ze gaan lekker op dat stoepje zitten, dat is gewoon heel gezellig.* Autochtone vrouw, 43 jaar. Echter, verschillende Turkse respondenten leggen de nadruk op de goede verhoudingen binnen de eigen etnische groep: *wel goed, als je elkaars cultuur bent, mensen gaan vooral met eigen familie en eigen buurt om. Dus met iets verderop niet. Gewoon de eigen straat. Ik zie dat dat wel goed gaat.* Turkse vrouw, 30 jaar. Ook bij de mensen die vinden dat Kanaleneilanders niet (goed) met elkaar omgaan, spreekt men over hechte contacten binnen de eigen groep (en minder met andere groepen). *Ik denk dat de mensen elkaar vooral binnen de eigen groep kennen. Mensen gaan vooral opzoek naar de eigen mensen en niet met elkaar. Groepen gaan bij elkaar. Er is een Marokkaanse moskee, en een Turkse moskee bijvoorbeeld.* Turkse man, 21 jaar. Er zijn vijf achtochtonen, vier Turkse en drie Marokkaanse respondenten die van mening zijn dat Kanaleneilanders helemaal niet (goed) met elkaar omgaan. Daarbij wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen verschillende straten in Kanaleneiland.

- *Bewoners van deze straat hebben allemaal een eigen beeld van Kanaleneiland. Iedereen zal je een ander verhaal vertellen. Die Nederlanders wonen heel rustig, maar wij wonen bij heel veel hangjongeren, ze voetballen tegen de muren, tegen de ramen. Mensen hebben hele verschillende beelden, hebben andere ervaringen.* Turkse vrouw, 29 jaar.
- *Sommige straten zijn heel close, en in andere straten kent niemand elkaar. Ik heb geen idee waar dat aan ligt, sommige straten wonen mensen die gewoon wat terughoudender zijn. Hier heb je dat niet, op de Marshallaan wel.* Autochtone vrouw, 21 jaar.

- Gezelligheid in Kanaleneiland

Een meerderheid van de respondenten geeft aan Kanaleneiland gezellig te vinden, slechts vier respondenten is deze mening niet toegedaan. Opvallend is dat tijdens de interviews is gebleken dat veel respondenten het moeilijk vinden om uit te leggen waarom ze Kanaleneiland zo gezellig vinden. Een aantal respondenten noemen de nabijheid van faciliteiten als de reden waarom zij het gezellig vinden. Echter, de meesten noemen de levendigheid van Kanaleneiland. *Ik vind Kanaleneiland echt gezellig. Dat ligt vooral aan de sfeer bijvoorbeeld, hier is van alles te doen, bijvoorbeeld als je de deur uitloopt dan zie je mensen lopen, gaan sporten of vergaderen of hebben een activiteit. De feesten en activiteiten zijn ook verschillend.* Marokkaanse vrouw, 43 jaar. Er zijn echter ook mensen die Kanaleneiland niet gezellig vinden. Drie van de vier respondenten die deze mening zijn toegedaan, wijden dit aan de afwezigheid van activiteiten in de buurt. *Er wordt eigenlijk helemaal niets gedaan. Alleen 5 mei was er wat te doen, toen is er heel veel georganiseerd maar dat is ook eigenlijk het enige. Ik zou wel willen dat er meer werd georganiseerd. De buurt zal dan ook een positiever imago kunnen krijgen.* Autochtone vrouw, 21 jaar. Ook de bouwstijl en de sfeer die de flats uitstralen worden als reden genoemd om het niet gezellig te (kunnen) vinden in Kanaleneiland.

- Respect

Er wonen vele verschillende nationaliteiten in Kanaleneiland. Verschillende nationaliteiten, maar ook verschillende culturen, verschillende normen en waarden. Hoe denken de respondenten over het respect dat men heeft (of juist niet) in Kanaleneiland? De meeste respondenten, dertien in totaal, vinden dat Kanaleneilanders over het algemeen respectvol omgaan met hun mede bewoners. Cultuur speelt daarbij een belangrijke rol, in positieve maar ook negatieve zin, zo geven de respondenten aan.

- *Ik weet wel dat vooral de oudere Marokkanen en Turken die hebben voor mij als oudere Nederlandse dame respect, zo word ik ook behandeld. Ik word gegroet, het is wel hmnounou maar dan krijgen ze gewoon een groet terug. Met de jongere generatie is dat niet zo.* Autochtone vrouw, 77 jaar.
- *Laat ik het zo zeggen, iedereen eist respect. Of het je dan gegeven word of dat je het ook krijgt is een tweede. Marokkanen en Turken eisen gewoon hun ruimte. Er is respect op een bepaald niveau, anders dan Nederlands respect.* Autochtone vrouw, 43 jaar.

Er zijn ook respondenten die van mening zijn dat Kanaleneilanders niet respectvol met elkaar omgaan. Een respondent geeft aan dat dit met het opleidingsniveau te maken heeft: *jongere mensen die op school geweest zijn, die een beetje weten wat de omgangsvormen zijn, die weten zichzelf wel te beheersen, dat zijn nettere mensen die met elkaar discussiëren. Die andere gaan gewoon grove woorden of zelfs geweld met elkaar gebruiken, dat is het verschil.* Marokkaanse vrouw, 43 jaar. Anderen benadrukken meer het subtiele gebrek aan respect. *Ja, ik denk. Als ik jou tegenkom dan is het allemaal goed, maar als ik dan voorbij loop dan wordt er achter je rug om gepraat. Het is een beetje dubbel. De mensen die ik ken, maar heel Kanaleneiland is zo. Het is meer subtiel.* Marokkaanse vrouw, 35 jaar.

- **Zorgcultuur**

Als buurtbewoners (dringend) hulp nodig hebben, helpen zij elkaar dan? Aan de respondenten is gevraagd of zij wel eens hulp gegeven of gevraagd hebben aan hun buren. Er zijn drie respondenten, allen autochtonen, die hebben aangegeven geen zorgcultuur met hun buren te delen. *Volgens mij zorgen mensen hier niet voor elkaar. Volgens mij kan je hier gewoon omvallen. Op de Marshallaan zorgen mensen volgens mij wel voor elkaar. Daar weer wel. Maar dat is dan ook niet allemaal. Gewoon de buren, als je goed met elkaar bent dan help je elkaar ook. Volgens mij als ik half lig dood te gaan dan laten ze me nog liggen.* Autochtone vrouw, 21 jaar. De overige twintig respondenten zeggen wel hulp te geven en/of te hebben gekregen van hun buren, of in ieder geval zeker te weten dat als er nood is, de buren wel zouden willen helpen. Deze respondenten hebben zeer uiteenlopende voorbeelden waaruit blijkt dat Kanaleneilanders voor elkaar zorgen. Sommige voorbeelden hebben betrekking op buren die elkaar helpen, andere voorbeelden hebben betrekking op hulp binnen de eigen etnische gemeenschap in Kanaleneiland. De Turkse of Marokkaanse cultuur lijkt in de zorgcultuur een belangrijk rol te spelen.

- *Ja mensen zorgen voor elkaar. Dan gaan ze hier in hun pyjama op en neer met schalen eten als er iemand ziek is of als er een feest is. Ze zorgen ook voor mij als dat nodig is. In de Marokkaanse cultuur is het zo, zij hebben geen vragende voornaamwoorden, dus als ik dus ziek ben, en ik bel aan en ik zeg geef mij soep dan geeft ze dat. Dat staat ook zo in de Koran, je moet voor elkaar zorgen. Dat is een hele andere cultuurbeleving, een andere beleving van beleefdheid ook.* Autochtone vrouw, 43 jaar.
- *We zorgen voor elkaar, vooral binnen de Turkse gemeenschap. Maar ook mijn Marokkaanse buurvrouw. Als het nodig is laat niemand elkaar staan, dan helpen we*

elkaar. Daar is de band hecht genoeg voor. Maar de familie zal als eerste geroepen worden, dan pas de buren. Turkse vrouw, 33 jaar.

Uit de Wijkenmonitor 2008 is gebleken dat Marokkanen en autochtonen de meeste hulp verschaffen aan hun buren, Turken beduidend minder. Wellicht sluit dit aan bij de laatste citaat in deze topic: zorg voor de eigen gemeenschap heeft wellicht meer prioriteit dan zorg voor de buren.

- Sociale controle

Ervaren de respondenten enige mate van sociale controle in de straat? Wordt er op hun gelet? De respondenten zijn erg verdeeld, zes Turkse, vier Marokkaanse en drie autochtone respondenten geven aan geen ervaring te hebben met sociale controle van buren. *Er is niet veel sociale controle, alleen is er een Nederlandse buurman die de hele dag thuis zit achter de ramen. Hij kent iedereen en weet wie waar woont, welke kinderen van wie zijn. Dat is niet raar dat hij alles weet, hij is gewoon altijd thuis. Verder letten we niet altijd op elkaar.* Marokkaanse man, 38 jaar. Vijf autochtonen, drie Marokkaanse en twee Turkse respondenten hebben aangegeven wel ervaringen te hebben met sociale controle.

- *Er is veel sociale controle, als ik naar buiten ga dan kijken de mensen die niet werken naar mij, wat heeft ze aan, wat gaat ze doen? Mensen die geen werk hebben kijken de hele dag door het raam. Volgens onze cultuur ons geloof mag dat niet, dat is niet haram. Je mag niet over mensen praten.* Marokkaanse vrouw, 42 jaar.
- *Iedereen kent elkaar hier. Al die Marokkanen kennen elkaar hier, wie hier naar de moskee gaat en wie niet, wie wat gaat doen. Alles ligt hier eigenlijk gewoon op straat. En dat wordt heimelijk aan elkaar doorverteld. Het is hier eigenlijk een heel klein dorp. Niemand weet wat, ondertussen weet iedereen alles. Het is gewoon echt een hele hechte gemeenschap.* Autochtone vrouw, 43 jaar.
- *Maar in onze cultuur is dat zo, daar wordt heel veel over elkaar geroddeld. De sociale controle is heel groot.* Marokkaanse vrouw, 35 jaar.

Echter, twee autochtonen en twee Turkse respondenten zien sociale controle niet als een negatief feit.

- *Sociale controle zit wel goed. Ervaren wij als positief, het is niet hinderlijk. Als je denkt hé die hebben we al een tijdje niet gezien, even informeren. Of ook met verjaardagen even een kaartje door de bus gooien. Overlijden ook, een kaartje door de bus gooien.* Autochtone man, 51 jaar.

- *Ja er is sociale controle. Mijn buurman is erg oplettend en ik ook. Als we iets horen of zien dan bellen we meteen de politie. Wel oplettend. Dat vind ik wel positief, zeker. Als wij wat in andere woningen horen dan bellen wij ook. Dus we zijn wel heel alert.*
Turkse vrouw, 30 jaar.

- Kanaleneiland als thuis

Gemiddeld wonen de respondenten elf jaar in hetzelfde huis in Kanaleneiland. Sommige respondenten wonen er al hun hele leven, anderen komen uit een ander deel van Nederland of zijn rechtstreeks uit Turkije of Marokko naar Kanaleneiland gekomen. Een belangrijke vraag daarbij is: waar mensen oorspronkelijk ook vandaan komen, voelen zij zich thuis in Kanaleneiland? Een meerderheid van de respondenten geeft aan van wel. Daarbij geven zij aan als belangrijkste reden, dat zij de buurt en de mensen kennen. *Ik ben hier gewend, ik ken de buurt, de straten en veel mensen. De ligging is prettig, het is een mooie wijk, over het algemeen is het hier heel goed. De winkels zijn dichtbij, ik kan er alles kopen wat ik wil.* Marokkaanse man, 44 jaar. Daarbij is het opvallend dat alle Marokkaanse respondenten hebben aangegeven zich thuis te voelen in Kanaleneiland. Verder zijn er twee autochtonen en een Turkse respondent die aangeven zich niet thuis te voelen in Kanaleneiland. Zij geven over het algemeen aan wel prettig in Kanaleneiland te wonen. *Nouja, het is hier wel prima wonen, maar thuis voelen nee niet echt. Enerzijds wat we al eerder noemde die gezelligheid, de huizen zijn gewoon niet mooi en daardoor ook niet gezellig en de taal vind ik lastig, de taalbarrière je kan gewoon niet goed communiceren met mensen.* Autochtone man, 27 jaar.

Samenvattend: bij de bespreking van dimensie 2, gedeelde waarden en een burgercultuur, is naar voren gekomen dat een meerderheid van de respondenten negatief is over de algemene (interetnische) omgang in Kanaleneiland. Echter, het is opvallend dat intra-etnische relaties wel als positief worden bestempeld. Daar op aansluitend is de bevinding dat de meeste respondenten van mening zijn dat Kanaleneilander respectvol met elkaar omgaan. Tevens vinden de respondenten Kanaleneiland gezellig. Vrijwel alle respondenten hebben aangegeven de burenhulp te vragen of te bieden wanneer dit nodig is. De meeste respondenten ervaren geen sociale controle in de straat. Tot slot blijkt uit de gegevens van dimensie 2 dat de meeste mensen zich thuis voelen in Kanaleneiland.

Conclusie dimensie 2: er kan gesteld worden dat de groep respondenten gedeelde morele principes en gedragscodes heeft (elementen waar in deze dimensie sociale cohesie betrekking

op heeft). Deze conclusie is gebaseerd op het feit dat men zorg voor elkaar draagt wanneer dit nodig is (er is een zorgcultuur aanwezig), men vindt Kanaleneiland gezellig en bovendien voelt men zich in het algemeen thuis in Kanaleneiland. Bovengenoemde bevindingen wijzen op morele principes en gedragscodes: zonder deze overeenkomsten zouden deze bevindingen namelijk geen algemeen draagvlak hebben onder de respondenten. Overigens lijkt men tevens open te staan voor afwijkende morele principes en gedragscodes, omdat eerder in dimensie 1 gebleken is dat een meerderheid van de respondenten intercultureel contact positief beoordeelt vanwege de mogelijkheid tot cultuuruitwisseling. De overeenkomstige morele principes en gedragscodes van de respondenten zijn tevens terug te vinden in het feit dat de meeste respondenten van mening zijn dat Kanaleneilanders respectvol met elkaar omgaan. Bij deze conclusie dient als kanttekening geplaatst te worden dat de Turkse respondenten wellicht afwijken vanwege het benadrukken van de intra-etnische contacten binnen de eigen groep, in plaats van de algemene (interetnische) contacten in Kanaleneiland.

5.7. Verwevenheid persoonlijke en plaatselijke identiteit

In dimensie 3 staan de relaties centraal die mensen al dan niet hebben met de fysieke omgeving (ook wel *imagined communities* genoemd). Deze topics verwijzen allen naar de relatie die de respondent heeft met de buurt en in welke mate zij hun identiteit ontleen aan de buurt. De respondenten leven niet alleen in Kanaleneiland, zij leven ook in Utrecht en in Nederland. Hoe is hun relatie met deze drie genoemde geografische plaatsen?

- Binding Nederland

Vijftien respondenten voelen zich verbonden met de Nederlandse samenleving. Enkele respondenten geven aan zich ook Turks of Marokkaanse te voelen: zij kunnen en willen niet kiezen tussen beide nationaliteiten. Geloof lijkt daarbij een belangrijke rol te spelen.

- *Eigenlijk niet echt Nederland, ik ben gewoon wie ik ben, ik ben Marokkaanse. Maar ik heb wel de verplichting als burger, dat ben ik verplicht van mijn geloof, dat ik alles wat te maken heeft met Nederland, ik daaraan deel moet nemen. En dat doe ik eigenlijk ook met liefde. Zorg dragen voor de samenleving.* Marokkaanse vrouw, 43 jaar.
- *Ik voel mij een Nederlander, maar ik voel mij nog meer Moslim. Dat is het belangrijkste. Dan maakt de samenleving waarin ik woon eigenlijk niet uit.* Marokkaanse man, 39 jaar.

Een deel van de Turkse en Marokkaanse respondenten geven aan, dat het aan de sociale omgeving ligt wanneer zij zich meer Nederlands of Turks/Marokkaanse voelen. In een bepaalde situatie voelt men zich meer Nederlands, in een andere situatie meer Turks of Marokkaans. *Ik voel mij allebei heel duidelijk, zeker ook Nederlandse. Bij sommige situaties met Turkse mensen voel ik mij een echte Nederlander, dan spring ik er echt uit. Bijvoorbeeld laatst gingen we ontbijten, en toen smeerde ik een boterham met suiker. Daarna sneed ik het in vier stukken. Echt Nederlands toch haha. Maar ik denk en doe soms ook Nederlands. Maar soms is het ook omgekeerd.* Turkse vrouw, 33 jaar. Twee Marokkaanse, twee Turkse en een autochtone respondent hebben aangegeven zich geen Nederlander te voelen. Ook bij deze percepties lijkt de sociale omgeving een belangrijke rol te spelen.

- *Ik voel me geen Nederlander, je blijft toch een Marokkaan. Ook al integreer je of ook al sta je met een varken voor de deur je blijft een Marokkaan. Ik denk ja, ik draag een steentje bij aan de maatschappij en meer kan ik niet doen.* Marokkaanse vrouw, 35 jaar.
- *Ik voel mij hier in de buurt meer Turks, maar daarbuiten voel ik mij meer Nederlands. Dan weet ik ook dat ik in Nederland woon. Maar hier voel ik mij meer Turks. Als je hier op straat loopt en je ziet tien mensen, dan zijn er zeven allochtone mensen en drie autochtone mensen. Dan kan je er niet omheen.* Turkse vrouw, 30 jaar.

- Binding Utrecht

Twee autochtone, twee Turkse en een Marokkaanse respondent hebben aangegeven zich niet verbonden te voelen met de stad Utrecht. De meest genoemde reden is dat zij net zo goed ergens anders zouden kunnen wonen, zolang de wijk maar leuk is. Anderen geven aan eigenlijk niet in een grote stad te willen wonen of problemen te ervaren met de gemeente Utrecht vanwege (het ontbreken van) bepaalde voorzieningen. De meeste respondenten hebben aangegeven zich wel verbonden te voelen met Utrecht. Vooral de historische binnenstad, de ligging van Utrecht in Nederland en de vergelijking met andere steden (waarbij voornamelijk Amsterdam het moet ontgelden vanwege de drukte) worden genoemd als reden waarom men zich verbonden voelt met Utrecht. *Als ik aan Amsterdam denk, dat is ieder voor zich en god voor ons allen. Helemaal voor jezelf alleen leven. Als ik aan Den Haag denk dat is gewoon, in mijn Utrechtse bewoording: kouwe kak en kijk mij eens mooi zijn, kijk mij eens belangrijk en niemand is zo belangrijk als ik. In Rotterdam is het allemaal van ik moet werken ik moet werken, ik heb haast, ik moet door. Jachten. Nou en Utrecht dat is gewoon relaxt voor mij, en bekend en ik ben er op school geweest ik heb er altijd gewoond, ik ken elk hoekje en*

gaatje. Ik voel mij verbonden, ik ben er opgegroeid. Ik heb langs de grachten geflaneerd toen ik een tiener was, heerlijk. Autochtone vrouw, 77 jaar.

- Binding Kanaleneiland

Tot slot is ook gevraagd of men zich verbonden voelt met Kanaleneiland. De meningen zijn verdeeld: veertien respondenten voelen zich wel verbonden en negen respondenten voelen zich juist niet verbonden met Kanaleneiland. De respondenten die zich wel verbonden voelen met Kanaleneiland, geven aan deze verbintenis te hebben omdat men de buurt kent. In een andere wijk zouden ze weer vanaf nul moeten beginnen om dit op te bouwen.

- *Ik voel mij ook verbonden met Kanaleneiland, ik woon en leef hier al negen jaar heel intensief. Je kent de mensen, de omgeving. Je weet wat er leeft. Turkse vrouw, 33 jaar.*
- *We hebben nooit nagedacht om hier weg te gaan. Leidsche Rijn is te ver weg van alles. Lombok is te druk. Hoograven is ook niks, Zuilen ook niet. Kanaleneiland is het beste, ik ben hier gewend. Marokkaanse man, 38 jaar.*

Enkele respondenten noemen het imago van Kanaleneiland als belangrijke factor voor het al dan niet voelen van een verbintenis met Kanaleneiland. *Hangt van het imago af van Kanaleneiland of ik mij een Kanaleneilander voel haha. Ik voel mij wel een Kanaleneilander, we houden het positieve ervan in het oog. We maken er zelf wat moois van. Autochtone man, 51 jaar. Zes autochtone, twee Turkse en een Marokkaanse respondent hebben aangegeven zich niet verbonden te voelen met Kanaleneiland. Ik voel mij niet speciaal verbonden met Kanaleneiland. Als deze flat ergens anders had gestaan had het mij niet uitgemaakt, misschien wel liever zelfs. Autochtone man, 27 jaar.*

- De media en Kanaleneiland

Kanaleneiland is veelvuldig in het nieuws (geweest). Door deze media-aandacht is er een bepaald, negatief, beeld over Kanaleneiland ontstaan. Gevraagd is aan de respondenten wat zij van dit beeld vinden, is het volgens hun de waarheid bijvoorbeeld? Drie autochtone, twee Turkse en een Marokkaanse respondent vinden de negatieve media-aandacht terecht. Zij zijn van mening dat de media een juist beeld schetst van de wijk. *Ik vind de media niet erg, mensen moeten een beetje gaan nadenken als ze de beelden zien. De beelden kloppen wel, mensen moeten wakker gemaakt worden door de aandacht. Turkse man, 33 jaar. Een merendeel van de respondenten is echter van mening dat de media helemaal geen juist beeld schetst van Kanaleneiland. Zij zijn dan ook niet tevreden met de vele slechte aandacht van de media.*

- *Er zijn ook veel goede dingen, meestal komen er alleen negatieve dingen op tv. En dan denk ik kom op zeg. Waarom is dat negatief, altijd zo? Doe er wat aan, misschien komt er dan wat goeds uit. Niet altijd negatief, dan zakt de moed weer naar de schoenen. Dan denk je, o god weer Kanaleneiland. Dan denk ik, moet het zo ver gaan?* Marokkaanse vrouw, 35 jaar.
- *Ik heb zelf een keer gehad toen kwam ik met mijn kinderen uit school aangefietst en toen hadden ze echt zo iets van shit, en toen ging de camera de andere kant op. Mooie stukken van Kanaleneiland laten ze ook niet zien. Als er mensen van de vaart komen zeggen ze altijd oh wat wonen jullie mooi hier. Het is hier zo rustig. Het is gewoon heel selectieve berichtgeving.* Autochtone man, 49 jaar.

- Verantwoordelijkheid

Uit de Inwonersenquête 2008 is gebleken dat Kanaleneiland de subwijk is waar de mensen zich het minst verantwoordelijk voelen voor de wijk. Hoe verantwoordelijk voelen de respondenten zich in dit onderzoek? In tegenstelling tot de kwantitatieve onderzoeksgegevens, blijkt dat in dit onderzoek de meeste respondenten zich verantwoordelijk voelen voor hun buurt. Dit wordt op verschillende manier geuit.

- *Verantwoordelijk, verantwoordelijk. Je draagt wel je steen aan bij, voor zover je kan. Je moet niet van alles van je af laten glijden maar het is nou ook weer niet zo dat ik daar de hele dag druk mee bezig bent.* Autochtone man, 49 jaar.
- *Als moslim moet je je wel verantwoordelijk voelen voor de buurt. Je moet in contact komen met burens. Hoe gaat het? Ik ben er bij als iemand mij nodig heeft. Uit de praktijk blijkt dit niet altijd maar het is wel belangrijk.* Turkse man, 21 jaar.
- *Ik voel mij wel verantwoordelijk, als iemand de vuilnis op straat heeft staan dan zeg ik er wel wat van. Het werkt niet altijd, soms een keer wel soms een keer niet.* Marokkaanse vrouw, 53 jaar.

Er zijn vijf Marokkaanse en twee autochtone respondenten die zich niet verantwoordelijk voelen voor de buurt. Zij geven aan dat het niet hun zaak is om met de buurt te bemoeien, anderen geven aan dat het toch niet helpt. *Ik heb het al zo vaak aangekaart het kan beter zus of zo maar het helpt toch niet. Ik heb het opgegeven.* Autochtone vrouw, 77 jaar. Een andere respondent zegt zich niet verbonden te voelen met Kanaleneiland en wil er daarom ook geen zorg voor dragen. Tot slot heeft een respondent aangegeven geen tijd te hebben om zich druk te maken over de het wel en wee van de buurt.

- Verhuisplannen

De helft van de respondenten heeft aangegeven er over nagedacht te hebben om te verhuizen binnen vijf jaar, weg uit Kanaleneiland: vijf Turkse en vier autochtone en Marokkaanse respondenten. Twee veel genoemde oorzaken voor deze verhuisplannen zijn de buurt (slechte invloed op de kinderen) en het ontbreken van een gemixte (basis)school. Deze twee redenen zijn in eerder onderzoek reeds benoemd (Permentier en Bolt, 2006). *Als de buurt verslechtert zou ik wel verhuizen binnen vijf jaar. De oudste zijn dochters dus geen jongens dus dat scheelt. De jongens die ja, die zijn meer met andere dingen bezig. Dan gaat mijn zoon naar buiten en dan vraagt een ander wat ie gaat doen, en dan zegt die ander school is niets, kom we gaan chillen. En dan denk ik, wat nou chillen? Hier zijn veel slechte invloeden voor jongens.* Marokkaanse vrouw, 35 jaar. De andere twaalf respondenten verwachten niet binnen vijf jaar uit Kanaleneiland te verhuizen. Een veel gehoord argument is dat ondanks de vele problemen die mensen ervaren in Kanaleneiland, men er toch blijft wonen omdat men ervan uitgaat dat er in alle wijken wel eens problemen zijn. *Het slechte imago is er helaas. De politie heeft momenteel ook moeite met veel zaken. Er is bij mij ook ingebroken, twee keer zelfs. Ik wilde ook gaan verhuizen na de eerste keer, maar toen dacht ik dit gebeurt overal. Ook in nette wijken. Het kan iedereen overkomen.* Turkse man, 33 jaar.

- Toekomst Kanaleneiland

De laatste vraag van het interview betreft het toekomstbeeld dat de respondent heeft van Kanaleneiland. Een meerheid van de respondenten antwoordde positief: zij verwachten een goede toekomst voor Kanaleneiland. De meeste respondenten geven aan dat door de sloop- en renovatieplannen men positiever over de toekomst is gaan na denken. *De toekomst? Zoals ik nu zie zijn ze hard bezig, dat vind ik erg positief. Ik vind het slopen en rooveren goed, dat is ook juist het probleem. Als het meer gemengd zou worden, dan zal het lukken om van Kanaleneiland een mooie wijk te maken. In Hoograven is dat ook gelukt, daar is veel nieuwbouw, met koop- en huurwoningen. Daar zijn nu ook meer Nederlanders gekomen, dus daar werkt het al. Als Hoograven kan verbeteren, dan kan het Kanaleneiland ook wel lukken.* Marokkaanse man, 44 jaar. Twee autochtone en twee Turkse respondenten zagen de toekomst echter niet positief. Voornamelijk het wantrouwen jegens de gemeente: veel plannen en geld maar weinig ondernemen, dat is het probleem volgens deze respondenten. Ook de opgroeiende kinderen zien enkele respondenten als slecht voorbeeld voor de toekomst. *Ik zie de toekomst negatief, als de kinderen groeien, hoe worden ze dan? Dan worden ze net zoals hun ouders. Vanaf de geboorte moeten ouders hulp krijgen bij de opvoeding. Eerst de ouders*

opvoeden en dan de kinderen. Ze leggen de kinderen niets op als ze iets doen. Opvoeding is het allerbelangrijkste. Turkse vrouw, 29 jaar. Deze bevindingen komen niet overeen met de resultaten uit de Inwonersenquête 2009. Uit deze enquête is gebleken dat 29 procent van de Kanaleneilanders zich zorgen maakt over de toekomst, in tegenstelling tot slechts vier van de drieëntwintig respondenten uit dit onderzoek. Tot slot is opvallend dat door de respondenten geen enkele keer is verwezen naar de eerder genoemde interventie Utrecht veilig!. Zoals is gebleken uit deze paragraaf heeft men wel (overwegend positief) verwezen naar de interventie Krachtwijken (de sloop- en renovatieplannen) en de deels hiermee overlappende interventie Het Grotestedenbeleid. Alleen de persoon die tegenover het wijkbureau woonde gaf tevens aan dat het wijkbureau goed werk verrichte voor de wijk, bijvoorbeeld doordat bewoners hier allerlei cursussen kunnen volgen. Deze vier interventies hebben tot doel het samenleven in Kanaleneiland te verbeteren, echter omdat de ondervraagden weinig lijken af te weten van bepaalde interventies is de invloed op de percepties en meningen over (de toekomst van) Kanaleneiland gering. Deze veronderstelling wordt wellicht ondersteund door het eerder genoemde wantrouwen jegens de gemeente.

Samenvattend: bij de bespreking van dimensie 3, plaatsgebondenheid en een verwevenheid van persoonlijke en plaatselijke identiteit, is naar voren gekomen dat een meerderheid heeft aangegeven zich verbonden te voelen met ofwel Nederland, Utrecht en/of Kanaleneiland. Bij deze identificatie lijkt de sociale omgeving een invloedrijke rol te spelen. De media bericht volgens een meerderheid van de respondenten te negatief over Kanaleneiland: men is te selectief. Tevens is duidelijk geworden dat de meeste respondenten zich verantwoordelijk voelen voor hun wijk. Ongeveer de helft van de respondenten heeft nagedacht over verhuisplannen binnen vijf jaar, weg uit Kanaleneiland. Daar staat tegenover dat de meeste respondenten positief denken over de toekomst van Kanaleneiland, mede vanwege de huidige sloop- en renovatieplannen, maar dat men verder geen weet heeft van allerlei overige interventies die het samenleven in Kanaleneiland zouden moeten verbeteren.

Conclusie dimensie 3: er kan gesteld worden dat een meerderheid van de respondenten zich verbonden voelt met de fysieke omgeving doordat men heeft aangegeven zich verbonden te voelen met, voor dit onderzoek de meest relevante plaats, Kanaleneiland. Bij deze verbintenis speelt het goed kennen van de buurt op zowel fysiek als sociaal vlak een invloedrijke rol. Verder blijkt, overeenkomstig met bevindingen uit het SCP rapport *Goede burenen kun je niet kopen* (2009), dat etnische voorzieningen zoals winkels en de moskee tevens veel

respondenten bindt met de wijk. Bovendien wordt de verbintenis met Kanaleneiland onderstreept door het feit dat achttien respondenten hebben aangegeven zich verantwoordelijk te voelen voor de buurt. Een tweede aspect van deze dimensie is in welke mate de respondenten hun identiteit ontlenen aan de buurt. De invloed van Kanaleneiland als buurt lijkt zich op twee manieren te manifesteren, het heeft invloed op:

- de etnische identiteit van allochtone respondenten, in Kanaleneiland definieert men zichzelf als Turks of Marokkaans en niet als Nederlands vanwege het hoge aantal allochtonen en het lage aantal autochtonen.
- het zichzelf al dan niet benoemen als Kanaleneilander, wanneer het imago slecht is van Kanaleneiland identificeert men zich niet met deze buurt en noemt men zichzelf bijvoorbeeld een Utrechter. Wanneer er geen negatief imago geschetst wordt voelt men zich wel Kanaleneilander.

Met betrekking tot dit laatste punt kan gesteld worden dat de invloed van Kanaleneiland op het al dan niet identificeren met deze buurt hand in hand lijkt te gaan met (negatieve) media-aandacht. De respondenten hebben aangegeven zich vaak te ergeren aan de volgens hun onjuiste berichtgeving in de media, om die reden zal men zich dan waarschijnlijk ook niet met dit 'opgedrongen' imago identificeren. Deze veronderstelling wordt echter niet ondersteund door de onderzoeksresultaten. Het valt namelijk op dat, afgezien van een respondent, alle respondenten die hebben aangegeven zich verbonden te voelen met Kanaleneiland, van mening zijn dat de (negatieve) media-aandacht en het daarmee samenhangende imago niet terecht en onjuist is. Dit beeld laat zien dat mensen die zich verbonden voelen met Kanaleneiland zich het negatieve nieuws niet aantrekken: men voelt zich ondanks de onjuiste nieuwsberichten toch een Kanaleneilander. De respondenten die hebben aangegeven dat de mediaberichten wel kloppen, voelen zich niet verbonden met Kanaleneiland. Samen met de persoonlijke ervaringen van buurtbewoners, lijken de mediaberichten (indirect) invloed te hebben op het zich al dan niet thuis voelen in Kanaleneiland. Echter, het omgekeerde is ook een realistische mogelijkheid: men beoordeelt de aandacht van de media negatiever omdat men zich thuis voelt (vanwege het feit dat men zich niet kan vinden in de (negatieve) berichtgeving).

Hoofdstuk 6: kwalitatieve verdieping

In dit hoofdstuk worden aan de hand van verschillende theorieën en hypothesen de onderzoeksresultaten, welke afkomstig zijn van de interviews met de bewoners, nader besproken. Op deze manier wordt getracht een meer verdiepend karakter aan de onderzoeksresultaten te geven. Diversiteiteffecten zullen daarbij een belangrijke rol spelen: bij de te bespreken theorieën en hypothesen staan deze effecten namelijk – op diverse manieren – centraal. Tijdens deze verdiepende bespreking zal tevens getracht worden meer inzicht te verwerven rondom de hoofdvraag: verschillen Turkse en Marokkaanse allochtonen in de mate van het ervaren van sociale cohesie en sociaal kapitaal van hun autochtone buurtbewoners en welke verklaringen kunnen hiervoor gevonden worden? Verder zal geprobeerd worden een antwoord te geven op de volgende deelvragen:

- Hoe kunnen de verschillen in de mate van sociale cohesie en sociaal kapitaal van Turkse en Marokkaanse allochtonen en autochtonen verklaard worden?
- In welke mate zijn er interetnische contacten aanwezig? Hoe wordt de aan- of afwezigheid van deze contacten beoordeeld?

Bij de bespreking van de onderzoeksresultaten dient in acht gehouden te worden dat de gebruikte theorieën en hypothesen op grootschalige en kwantitatieve manier zijn getoetst, wat in tegenstelling is tot het kleinschalige en kwalitatieve karakter van dit onderzoek. Doel van dit onderzoek is dan ook om de onderzoeksgegevens te *verdiepen* aan de hand van verschillende theorieën en hypothesen die in onderzoek naar sociale cohesie en sociaal kapitaal frequent gebruikt zijn. Hoewel wellicht de indruk gewekt kan worden dat hiermee de onderzoeksresultaten slechts oppervlakkig besproken worden, kan gesteld worden dat de onderzoeksresultaten *an sich* al van groot belang zijn vanwege de toegevoegde waarde aan de vele kwantitatieve onderzoeken die reeds gehouden zijn onder de bevolking van Kanaleneiland.

6.1. Sociale cohesie en etniciteit

Naast de algemene uitspraken die gedaan zijn in het vorige hoofdstuk, is het tevens van belang om meer etnisch specifieke verbanden te onderzoeken die mogelijk terug te vinden zijn in de onderzoeksresultaten. Uit de monitor Diversiteit en Integratie (2008) is naar voren gekomen dat Marokkaanse respondenten de sociale cohesie het hoogste waarderen met een rapportcijfer van 6.1. Dit rapportcijfer is door middel van kwantitatief onderzoek tot stand gekomen. Helaas zijn door deze methode de motivaties voor dit (in vergelijking met andere

etnische groepen) hoge rapportcijfer niet onderzocht. Om meer inzicht te kunnen krijgen in het feit dat Marokkaanse Utrechters van alle etnische groepen de sociale cohesie het hoogst waarderen, zal gebruik gemaakt worden van de kwalitatieve onderzoekgegevens die ondersteund worden door de drie eerder genoemde dimensies van sociale cohesie en sociaal kapitaal. In de monitor Diversiteit en Integratie zijn geen rapportcijfers opgenomen van autochtonen en Turkse allochtonen, daarom zal alleen het Marokkaanse rapportcijfer besproken worden, uiteraard wel in verhouding met de overige twee etnische groepen die centraal staan in dit onderzoek.

- Dimensie 1: sociale netwerken en sociaal kapitaal

In het SCP rapport *Goede burens kun je niet kopen* (2009) is gesteld dat de nabijheid van familie- en vriendennetwerken belangrijker bevonden wordt door allochtonen dan door autochtonen. Er kan dan ook verwacht worden dat allochtonen in een multiculturele wijk een hogere mate van sociale cohesie en sociaal kapitaal ervaren vanwege de nabije aanwezigheid van deze netwerken. Wanneer naar de kwalitatieve onderzoeksresultaten gekeken wordt, blijkt dat in vergelijking met de autochtone respondenten, er evenveel Turkse respondenten en minder Marokkaanse respondenten zijn die geen familie in Kanaleneiland hebben wonen. Verder hebben alle Marokkaanse en Turkse respondenten aangegeven vrienden te hebben in Kanaleneiland, drie autochtone respondenten stelden dat zij deze niet hebben. Deze drie autochtone respondenten hebben tevens geen familie in Kanaleneiland wonen. Naast de aanwezigheid van deze netwerken is het ook van belang duidelijk te stellen hoe men deze netwerken waardeert. Het blijkt dat zowel de autochtone als de allochtone respondenten deze contacten zeer waarderen, men heeft frequent contact met familie en/of vrienden (minimaal een keer per week) die woonachtig zijn in Kanaleneiland. Tevens blijkt, afgezien van één Turkse respondent, dat zowel de autochtone als de allochtone respondenten er niet bewust voor hebben gekozen om dicht bij hun familie of vrienden te gaan wonen. Naast de familiale en vriendschappelijke netwerken in Kanaleneiland, heeft sociale cohesie tevens betrekking op buurtcontacten. Hierbij is opvallend dat alle Marokkaanse respondenten hebben aangegeven (goede) contacten te hebben met de burens, Turkse en autochtone respondenten hebben mindere mate aangegeven deze contacten te hebben. Er kan gesteld worden dat de meeste Marokkaanse respondenten familiale en/of vriendschappelijke netwerken bezitten in Kanaleneiland, gevolgd door het aantal Turkse en autochtone respondenten met dergelijke netwerken. Niet alle Marokkaanse respondenten hebben familie in Kanaleneiland wonen, maar zij hebben wel allemaal vrienden en goede buurtcontacten in Kanaleneiland. Er zijn

twee autochtone respondenten die geen vrienden, familie of buurtcontacten in Kanaleneiland hebben, de Turkse respondenten hebben allen een of meerdere van bovenstaande sociale netwerken in Kanaleneiland.

Dimensie 1 heeft tevens betrekking op interetnische relaties. Uit de monitor Diversiteit en Integratie (2008) is gebleken dat er nog veel weerstand is van autochtonen tegen een allochtone buur: veertig procent van de Kanaleneilanders is deze mening toegedaan. Uit de onderzoeksgegevens van dit onderzoek is gebleken dat de helft van de autochtone respondenten vindt dat er te veel allochtonen wonen in Kanaleneiland. Mogelijk effect is dat interetnische contacten hierdoor verminderen en intra-etnische contacten zullen verbeteren: wanneer autochtone respondenten worden afgewezen door de Turkse en Marokkaanse respondenten zal men zich wellicht meer op de eigen etnische groep richten. Andersom geldt deze verwachting ook: wanneer autochtonen een weerstand hebben tegen een allochtone buur zal men zich wellicht (meer) richten op de eigen etnische groep. Deze (mogelijke) intra-etnische contacten zullen bij de bespreking van de multiculturele buurthypothese nader besproken worden.

Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat iedere Marokkaanse respondent interetnische buurtcontacten heeft. Afgezien van één respondent hebben ook alle Turkse respondenten interetnische buurtcontacten. De autochtone respondenten hebben het minst vaak aangegeven interetnische buurtcontacten te hebben, de helft om precies te zijn. Een mogelijke verklaring voor deze bevinding is dat enkele respondenten hebben aangegeven interculturele problemen te ervaren in Kanaleneiland. Tevens hebben deze respondenten aangegeven geen vertrouwen te hebben in hun buurtgenoten. Bij zowel het ervaren van interculturele problemen als bij het geen vertrouwen hebben in buurtgenoten, is aangegeven door de respondenten dat taal een belemmerende factor is (geweest).

- Dimensie 2: gedeelde waarden en een burgercultuur

Bij dimensie 2 wordt ervan uitgegaan dat gedeelde morele principes en gedragscodes leiden tot respect en wederzijds begrip. Zijn de respondenten die aan hebben gegeven dat Kanaleneilanders in het algemeen goed met elkaar omgaan, tevens van mening dat men respect voor elkaar heeft in Kanaleneiland? De drie autochtone respondenten, twee van de vier Marokkaanse respondenten en twee van de drie Turkse respondenten zijn deze mening inderdaad toegedaan. Positief is tevens de bevinding dat de helft van de Marokkaanse respondenten en iets minder de helft van de Turkse en autochtone respondenten, die hebben aangegeven dat men in Kanaleneiland in het algemeen goed met elkaar omgaat, zich ook thuis

voelen in Kanaleneiland. Het is bovendien interessant om de link te onderzoeken tussen het zich thuis voelen in Kanaleneiland en het ervaren van een zorgcultuur en sociale controle. Alle Marokkaanse respondenten voelen zich thuis in Kanaleneiland, evenals vier autochtone en drie Turkse respondenten. Alle respondenten die zich thuis voelen in Kanaleneiland ervaren tevens een zorgcultuur: men helpt of vraagt hulp aan de burens wanneer dit noodzakelijk is. De helft van de Marokkaanse respondenten geeft daarbij tevens aan sociale controle te ervaren in de buurt, een minderheid van de autochtone en de Turkse respondenten delen deze mening.

- Dimensie 3: plaatsgebondenheid en een verwevenheid van persoonlijke en plaatselijke identiteit

Bij dimensie 3 staan de relaties met de fysieke omgeving centraal. Daarbij is het interessant om te weten of mensen die zich verbonden voelen met Kanaleneiland, zich ook verantwoordelijk voelen voor de buurt. Opvallend genoeg voelt slechts een van de vier Marokkaanse respondenten – die zich verbonden voelt met Kanaleneiland – ook verantwoordelijk. Dit in tegenstelling tot de andere twee etnische groepen: alle autochtonen en twee van de drie Turkse respondenten die hebben aangegeven zich verbonden te voelen met Kanaleneiland, voelen zich ook verantwoordelijk. Tevens is het interessant om te weten of mensen die zich verbonden voelen met Kanaleneiland, ook verhuisplannen hebben binnen vijf jaar en of zij de toekomst positief of negatief zien. Meer dan de helft van de Turkse respondenten die aangegeven hebben zich verbonden te voelen met Kanaleneiland, heeft verhuisplannen binnen vijf jaar. Enkele Marokkaanse en autochtone respondenten zijn deze mening tevens toegedaan. Aansluitend op deze onderzoeksresultaten is de bevinding dat van deze groep Turkse respondenten geen enkele respondent een positief toekomstbeeld van Kanaleneiland heeft. Dit in tegenstelling tot de Marokkaanse respondenten, zij voelen zich verbonden met Kanaleneiland en hebben een positief toekomstbeeld van hun buurt. Ook een meerderheid van de autochtone respondenten is deze mening toegedaan.

Marokkaanse Kanaleneilanders waarderen de sociale cohesie in hun buurt met het hoogste rapportcijfer. Aan de hand van deze drie dimensies is getracht meer inzicht te geven in de achterliggende beweegredenen van zowel de Marokkaanse, als de Turkse en autochtone respondenten. Kort samengevat kan het hoge rapportcijfer van Marokkaanse Kanaleneilanders verklaard worden door het hoge aantal Marokkanen dat zich thuis voelt in Kanaleneiland. Het zich thuis voelen hangt wellicht samen met de volgende bevindingen: allereerst heeft iedere

Marokkaanse respondent aangegeven buurtcontacten te hebben. Verder heeft iedere Marokkaanse respondent interetnische contacten in de wijk en deze etnische groep heeft, in vergelijking met de Turkse en autochtone respondenten, het vaakst familie en/of vrienden in de buurt wonen. Er kan dan ook gesteld worden dat de Marokkaanse respondenten de meeste sociale contacten in Kanaleneiland hebben. Door het hoge percentage Marokkaanse Kanaleneilanders is een taalprobleem het minst geopperd onder deze bevolkingsgroep, waardoor communicatie met de buurt over het algemeen geen probleem is. Daarentegen hebben autochtone respondenten het minst vaak interetnische contacten, mede vanwege deze taalbarrière. Het ontbreken van deze contacten hangt voor een deel samen met het ervaren van interculturele problemen en het geen vertrouwen hebben in buurtgenoten. De Turkse respondenten voelen zich minder vaak thuis in Kanaleneiland in vergelijking met de Marokkanen, bovendien heeft meer dan de helft van de Turken verhuisplannen en heeft de helft geen positief toekomstbeeld van Kanaleneiland. De helft van de Marokkaanse respondenten heeft daarentegen wel een positief toekomstbeeld. Al met al maken bovenstaande bevindingen duidelijk dat het hoogste cijfer voor de sociale cohesie, gegeven door Marokkaanse Kanaleneilanders, geen verrassing is. Het doel van deze uiteenzetting is om duidelijk te maken dat dit kwalitatieve onderzoek een kennisprobleem probeert op te lossen, zowel op methodisch vlak – vanwege de schaarse kwalitatieve onderzoeken op dit gebied – als op theoretisch vlak – vanwege de theoretische onduidelijk omtrent, met name, de multiculturele buurthypothese en de Putnam hypothese. Kennis die niet te achterhalen is bij de onuitputtelijke lijst van kwantitatief onderzoek. Om de onderzoeksresultaten verder uit te diepen zal een bespreking volgen aan de hand van theorieën en hypothesen welke in onderzoek naar sociale cohesie en sociaal kapitaal veel gebruikt zijn.

6.2. De multiculturele buurthypothese

De multiculturele buurthypothese stelt dat ‘het effect van diversiteit op sociale cohesie positief is voor etnische minderheden, maar negatief voor autochtonen’ (Gijsberts et al., 2008). De oorzaak voor dit effect wordt gevonden in economische en/of culturele ‘dreiging’ (Fieldhouse, 2008). Allereerst is het van belang te onderzoeken of etnische diversiteit anders uitpakt voor de autochtone respondenten dan voor de Turkse en Marokkaanse respondenten. Met de beantwoording van deze vraag is reeds een eerste stap gemaakt in paragraaf 6.1.

Bovengenoemde sociale netwerken kunnen onderverdeeld worden in samenbindend (bonding) sociaal kapitaal en overbruggend (bridging) sociaal kapitaal. Bij samenbindend sociaal kapitaal wordt de exclusieve collectieve identiteit bekrachtigd, bij de overbruggende

variant gaat het voornamelijk om het overstijgen van de groepsgrenzen. Allereerst zullen de onderzoeksgegevens verdiept worden aan de hand van het samenbindend sociaal kapitaal. Het is daarbij interessant om te onderzoeken of de respondenten die geen (buurt en/of vriendschappelijke) interetnische contacten hebben, meer gericht zijn op de eigen etnische groep. Uit de onderzoeksgegevens blijken deze intra-etnische contacten niet overduidelijk aanwezig te zijn. Vijf autochtonen, twee Marokkaanse en een Turkse respondent hebben aangegeven geen interetnische contacten te hebben. Van deze vijf autochtone respondenten zijn er drie van mening dat er te veel allochtonen in Kanaleneiland wonen. Deze mening wordt tevens gedeeld met één Marokkaanse respondent. Wanneer ingezoomd wordt op deze vijf autochtone respondenten, blijkt dat er geen breed draagvlak is voor het ervaren van interculturele problemen en het wantrouwen van allochtone medebewoners. Wel hebben twee respondenten aangegeven geen buurtcontacten te hebben, en levert navraag over het al dan niet meer willen van buurtcontacten op dat vier van de vijf respondenten geen behoefte heeft aan meer (interetnische) contacten. Er kan dan ook gesteld worden dat in verhouding een groot deel van de autochtone respondenten geen interetnische contacten heeft, maar dat deze afhoudende houding ten opzichte van Turkse en Marokkaanse Kanaleneilanders niet met regelmaat is terug te vinden in andere (interetnische) sociale topics. Naar alle waarschijnlijkheid zijn de vijf autochtone respondenten in zijn algemeenheid niet gefocust op (interetnische) sociale contacten in de buurt: men heeft geen (grote) behoefte aan buurtcontacten, ongeacht de etniciteit van de buurtbewoners.

Er zijn drie respondenten geweest, allen autochtoon, die hebben aangegeven geen zorgcultuur te ervaren. Een meerderheid van de Turkse en Marokkaanse respondenten hebben aangegeven deze cultuur wel te ervaren. Het belang van de eigen Turkse of Marokkaanse groep wordt tevens onderstreept wanneer er gevraagd wordt naar de algemene omgang in Kanaleneiland: de twee etnische groepen verwijzen voornamelijk naar de solidariteit binnen de eigen etnische groep. Drie van de vijf Turkse en drie van de zes Marokkaanse respondenten die hebben aangegeven een zorgcultuur te ervaren in Kanaleneiland, zijn tevens van mening dat men in het algemeen (maar specifiek binnen de eigen etnische groep) goed met elkaar omgaat in Kanaleneiland. Autochtone respondenten hebben geen enkele keer verwezen naar de solidariteit binnen de eigen groep. Uit deze twee voorbeelden blijkt dat Turkse en Marokkaanse respondenten een zekere mate van samenbindend sociaal kapitaal ervaren. Dit samenbindend sociaal kapitaal is niet, of in ieder geval in mindere mate, aanwezig bij de autochtone respondenten.

De beschrijving van bovenstaande (interetnische) relaties is niet de enige manier waarop intra-etnische relaties onderzocht kunnen worden. Tijdens de bespreking van twee topics, de algemene omgang en de zorgcultuur in Kanaleneiland, is gebleken dat Turkse en Marokkaanse respondenten verwijzen naar relaties binnen de eigen etnische groep. Deze tendens kan verklaard worden uit eerder onderzoek: voor onderlinge contacten is er een bepaalde mate van overeenstemming in leefstijl en inkomensgroep nodig (De Kam en Needham, 2003). In Kanaleneiland is deze overeenstemming aanwezig: eenzelfde culturele achtergrond en in het algemeen eenzelfde sociaal economische positie. Er kan ook wel gesproken worden van horizontale netwerken, waarbij burgers intensief met elkaar omgaan op een niveau van gelijkwaardigheid (Putnam, 2007). Veertig procent van de Kanaleneilanders is van Marokkaanse afkomst, 18.5 procent heeft een Turkse achtergrond (Wijkenmonitor, 2008).

Naast samenbindend sociaal kapitaal is er tevens sprake van overbruggend sociaal kapitaal bij de respondenten. Dit sociaal kapitaal heeft betrekking op het hebben van interetnische relaties. In paragraaf 6.1. is reeds uiteengezet dat iedere Marokkaanse respondent interetnische buurtcontacten heeft, evenals zeven Turkse respondenten en vier autochtone respondenten. Al deze respondenten hebben aangegeven interetnische contacten ook zeer te waarderen, mede vanwege de mogelijkheid tot cultuuroverdracht. Ondanks of misschien wel dankzij het multiculturele karakter van Kanaleneiland voelen alle Marokkaanse respondenten zich thuis, evenals drie van de vier autochtonen en twee van de zeven Turkse respondenten die hebben aangegeven interetnisch contact te hebben.

Niet iedere onderzoeker is het met de principes van de multiculturele buurthypothese eens. Anderen stellen namelijk dat de sociaal economische positie belangrijker is dan etnische diversiteit (Letki, 2008). Uit eerder onderzoek is echter niet duidelijk naar voren gekomen wat belangrijker is: etniciteit of de sociaal economische positie (Gijsberts et al., 2008). Tijdens het afnemen van de interviews zijn er aan de respondenten verschillende vragen gesteld met betrekking tot hun sociaal economische positie. Het is echter gebleken dat slechts één respondent minder dan het gemiddelde bruto maandinkomen verdiende. Dit betekent dat de respondenten een gemiddelde tot hoge sociaal economische positie hebben (ook wanneer de overige vijf kenmerken in acht gehouden worden: opleidingsniveau, het al dan niet hebben van een betaalde baan, gesproken taal binnenshuis en buitenshuis en etniciteit). Bovendien is gedurende het onderzoek gebleken dat de respondenten, naast het vertellen van hun bruto maandsalaris, weinig kwijt wilde over hun financiële situatie. Om bovengenoemde redenen is ervoor gekozen om een focus te leggen op sociale cohesie en sociaal kapitaal en minder op de sociaal economische positie van de respondenten. Het is dan ook helaas niet mogelijk een

antwoord te geven op de vraag of de sociaal economische positie meer bepalend is voor een afname van sociale cohesie dan etnische diversiteit (naast het feit dat dit onderzoek slecht op een moment de sociale cohesie gemeten heeft en er dus geen uitspraken gedaan kunnen worden over toenemende of afnemende sociale cohesie).

Samengevat: de onderzoeksresultaten lijken de multiculturele buurthypothese te ondersteunen, omdat Turkse en Marokkaanse respondenten zowel een samenbindend als overstijgend sociaal kapitaal ervaren, terwijl de helft van de autochtone respondenten voornamelijk overstijgend sociaal kapitaal ervaren. De andere helft van de autochtone respondenten ervaart zowel geen (duidelijk) samenbindend als overstijgend sociaal kapitaal. Deze gegevens zijn wellicht in lijn met de uitkomsten van de Monitor Diversiteit en Integratie, waarin duidelijk wordt dat Marokkaanse allochtonen een hoger rapportcijfer geven voor de sociale cohesie in de buurt in vergelijking met autochtonen en Turkse allochtonen (zoals reeds in paragraaf 6.1. is samengevat).

6.3. Putnam's hypothese

De hypothese van Putnam is gebaseerd op een aantal belangrijke bevindingen die Putnam heeft geconstateerd in delen van de Verenigde Staten. Deze bevindingen zullen puntsgewijs vergeleken worden met de onderzoeksresultaten uit dit onderzoek.

Allereerst is in het onderzoek van Putnam naar sociaal kapitaal naar voren gekomen dat naarmate de etnische diversiteit in een buurt groter is, er sprake is van een groeiend wantrouwen jegens (onder andere) lokale politici en medemensen. Helaas is het in dit onderzoek niet mogelijk geweest om te onderzoeken of er een *groeiend* wantrouwen is bij de respondenten onderling. Het is wel mogelijk geweest om in kaart te brengen of men *momenteel* wantrouwig is ten opzichte van de buurtgenoten. In hoofdstuk 5 is reeds naar voren gekomen dat een enkeling geen vertrouwen heeft in de buurtgenoten, een meerderheid heeft dit wel. Alle Marokkaanse respondenten hebben aangegeven hun buurtgenoten te vertrouwen, vier Turkse en drie autochtone respondenten zijn deze mening toegedaan. De voornaamste reden waarom vier Turkse en vijf autochtone respondenten hun burens niet vertrouwen, is vanwege het feit dat men elkaar niet goed genoeg kent. Men maakt daarbij geen onderscheid tussen etniciteit: men vertrouwt zowel de allochtone als de autochtone burens niet. Zoals bij paragraaf 6.1. reeds naar voren gekomen is, blijkt taal een belangrijke factor te spelen (welke nader besproken zal worden). Geconcludeerd kan dan ook worden dat op dit punt de onderzoeksresultaten niet in lijn zijn met de onderzoeksresultaten van Putnam.

Ten tweede is er de bevinding van Putnam dat etnische heterogeniteit een negatieve invloed heeft op het aantal vrienden en kennissen en op de bereidheid om zich in te zetten voor de buurt of voor een vrijwilligersorganisatie. Allereerst is aan de respondenten gevraagd naar het al dan niet hebben van vrienden in Kanaleneiland. Zoals dit onderwerp reeds kort besproken is bij de multiculturele buurthypothese, is gebleken dat alle Marokkaanse respondenten, zeven Turkse respondenten en vijf autochtone respondenten hebben aangegeven vrienden in Kanaleneiland te hebben wonen. De overige respondenten hebben aangegeven geen vrienden te hebben die in de buurt wonen. Ook hier spreken de onderzoeksgegevens de Putnam hypothese tegen. Wellicht heeft de invloed van etnische heterogeniteit een verschillende invloed op de etnische groepen. Marokkaanse allochtonen zijn in de meerderheid, ongeveer veertig procent van de bevolking in Kanaleneiland heeft deze etniciteit. De Turkse respondenten zijn met minder, ongeveer 18 procent. Deze twee, van oorsprong, minderheidsgroeperingen zijn in Kanaleneiland (bijna) geen minderheid meer. Het percentage autochtonen ligt namelijk rond de twintig procent. De rollen zijn in feite omgedraaid: de autochtonen zijn een minderheidsgroepering geworden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de grootste etnische groep, de Marokkaanse allochtonen, de meeste vrienden hebben: naast het feit dat alle Marokkaanse respondenten hebben aangegeven ook interetnische contacten te hebben, is het tevens gemakkelijk om vrienden te maken binnen de eigen etnische groep omdat deze groep dominant aanwezig is in Kanaleneiland. Voor de Turkse en autochtone respondenten is deze vanzelfsprekendheid niet aanwezig, waardoor wellicht minder snel (interetnische) vriendschappen zullen ontstaan (omdat voor onderlinge contacten, onder andere, een bepaalde mate van overeenstemming in leefstijl nodig is, aldus De Kam en Needham, 2003). Wellicht hebben Turkse en autochtone respondenten (meer) vriendschappen buiten Kanaleneiland.

Ten derde, tot slot, stelt Putnam dat etnische heterogeniteit een negatieve invloed heeft op de bereidheid om zich in te zetten voor de buurt of voor een vrijwilligersorganisatie. Voelen de respondenten zich verantwoordelijk voor hun buurt? Zes autochtone, vier Turkse en twee Marokkaanse respondenten hebben aangegeven van wel. Vier van de zes autochtonen, drie van de vier Turkse en de twee Marokkaanse respondenten ervaren tevens een zorgcultuur: wanneer men elkaar nodig heeft, biedt men elkaar hulp. Tot slot spreken ook hier de onderzoeksgegevens de Putnam Hypothese tegen. Ondanks – of juist dankzij – de etnische heterogeniteit zet men zich in voor de buurt, waarvan een respondent een treffend voorbeeld is. Een Marokkaanse respondent richtte samen met anderen een organisatie op vanwege de misstanden die zij zag in Kanaleneiland. Misstanden mede veroorzaakt vanwege

etnische factoren. Bij een ander voorbeeld, van voornamelijk autochtone maar ook Turkse respondenten, blijkt dat etnische heterogeniteit de inzet voor de buurt tevens bevordert. Deze respondenten hebben aangegeven dat hun allochtone buurman of -vrouw soms de vuilnis te vroeg buiten zet, bijvoorbeeld vanwege een veranderd ophaalschema. De respondenten geven aan dat dit komt omdat de burens de Nederlandse taal niet goed machtig zijn (en dus ook moeilijk gemeentelijke brieven kunnen lezen met betrekking tot dit aangepaste schema). De respondenten vinden het in veel gevallen geen probleem om de buurman of -vrouw hierop aan te spreken. Zo zet vrijwel iedere respondent zich in meer of mindere mate in voor de wijk (of straat). Opvallend is dat de autochtone en Turkse respondenten die hebben aangegeven zich niet verantwoordelijk te voelen voor de wijk, ook geen binding hebben met Kanaleneiland. Wellicht biedt het niet gehecht zijn aan de wijk (vanwege allerlei redenen) meer aanleiding om zich niet verantwoordelijk te voelen voor de wijk dan de etnische heterogeniteit in Kanaleneiland. Daarbij dient echter opgemerkt te worden dat de Marokkaanse groep, zich het minst verantwoordelijk voelt voor de buurt. Men zou het omgekeerde verwachten: eerder is namelijk duidelijk geworden dat deze etnische groep het grootst is in Kanaleneiland, dat men zich er over het algemeen thuis voelt en dat men de sociale cohesie het hoogst waardeert. In dit onderzoek is niet duidelijk geworden waarom Marokkaanse Kanaleneilanders zich in zo een grote mate niet verantwoordelijk voelen. Voor de overige twee etnische groepen kan een mogelijke verklaring voor de afwijkende resultaten gevonden worden bij de critici van Putnam: in de onderzoeken van Putnam zijn de buurten 'mono-etnisch' terwijl Kanaleneiland een mozaïek is van verschillende culturen (waarvan de Marokkaanse de grootste etnische cultuur is, gevolgd door de Turken en Nederlanders).

6.4. Linguistic heterogeneity

Een van de aanvullingen op de Putnam hypothese is de linguïstische heterogeniteit van Leigh (2006). Wanneer er meer mensen zijn met een verschillende etniciteit, zal de diversiteit in taal ook toenemen: men kan elkaar simpelweg niet verstaan. Leigh stelt dan ook dat hoe meer er verschillende talen in een buurt zijn, hoe minder vertrouwen men heeft in elkaar. In voorgaande paragrafen is reeds naar voren gekomen dat taal bij verschillende onderwerpen een rol speelt: bij het niet aangaan van interetnische (buurt)relaties, bij het ervaren van interculturele problemen in Kanaleneiland en het (geen) vertrouwen hebben in de burens. De problemen rondom taal en de gevolgen hiervan worden voornamelijk benoemd door de autochtone respondenten. Het is daarom opvallend dat drie autochtone respondenten hebben aangegeven, dat een niet-optimale beheersing van de Nederlandse taal, een goed gesprek niet

in de weg hoeft te staan. Deze mening wordt eveneens gedeeld door één Turkse en Marokkaanse respondent. Dit is opvallend omdat voornamelijk de autochtone respondenten bij de bovengenoemde onderwerpen het belang van taal benoemen: men kan elkaar niet goed leren kennen omdat men geen goed gesprek aan kan gaan. Het gevolg is geen of minder etnische relaties, vertrouwen in elkaar ontbreekt en men ervaart interculturele problemen. De drie eerdergenoemde autochtone respondenten ervaren daarentegen geen interculturele problemen, waarschijnlijk omdat zij zich door een taalbarrière niet laten tegenhouden om een gesprek aan te gaan. Hiermee samenhangend blijkt ook dat zij hun burens vertrouwen en interetnische relaties hebben. De onderzoeksresultaten laten zien dat een diversiteit in taal kan leiden tot een verminderd vertrouwen in buurtbewoners met een andere etniciteit, tot minder interetnische relaties en tot het vaker benoemen van interculturele problemen. Daarbij dient opgemerkt te worden dat deze uitkomsten afhangen van het belang dat men hecht aan een goede taalbeheersing. Het lijkt een vicieuze cirkel: door een taalbarrière heeft men minder interetnische contacten, waardoor men elkaar minder snel vertrouwt en vaker interculturele problemen ervaart vanwege de ontbrekende kennis over andere culturen.

Naast de Putnam hypothese kan linguistic heterogeneity tevens gekoppeld worden aan de multiculturele buurthyphothese. Veertig procent van de bewoners van Kanaleneiland is van Marokkaanse komaf, in lijn met de linguistic heterogeneity is het dan ook niet verwonderlijk dat alle Marokkaanse respondenten hebben aangegeven hun burens te vertrouwen: er bestaat immers een grote kans dat een of meerdere burens ook van Marokkaanse komaf is. Van een taalbarrière is dan geen sprake. Het feit dat de Turkse en autochtone respondenten minder vaak hebben aangegeven hun burens te vertrouwen, kan wellicht verklaard worden doordat deze twee etnische groepen minder aanwezig zijn in Kanaleneiland. Het gevolg is een grotere kans op taalbarrières. Linguistic heterogeneity lijkt daarmee de multiculturele buurthyphothese te ondersteunen: door een (ongelijke) etnische verdeling in een wijk en de daarmee gepaard gaande diversiteit in taal, kunnen er verschillen ontstaan in het al dan niet ervaren van sociale cohesie en sociaal kapitaal in een wijk vanwege de onmogelijkheid om een goed gesprek aan te gaan (door een taalbarrière). Kleinere etnische groepen ervaren sneller een taalbarrière, waardoor men mogelijk minder vertrouwd kan raken met buurtgenoten. Dit gaat ten koste van de sociale cohesie. Dit in tegenstelling tot de grotere etnische groepen: daar spelen door de relatief grote omvang van de eigen groep taalproblemen vrijwel geen rol. Daarbij dient gezegd te worden dat het effect van etnische diversiteit niet altijd positief is voor alle etnische minderheden (zoals in dit onderzoek gebleken is bij de Turkse respondenten).

6.5. De conflicttheorie

De conflicttheorie (Taylor, 1998) veronderstelt onder andere dat wanneer er in een bepaalde ruimte meer etnische diversiteit aanwezig is, men sneller geneigd is zich terug te trekken in de eigen etnische groep en men sneller vooroordelen zal hebben over de andere etnische groep(en). In dit onderzoek is voornamelijk de nadruk gelegd op het zich al dan niet terugtrekken in de eigen etnische groep. Er is geen specifieke aandacht besteed aan het al dan niet hebben van vooroordelen, omdat dit onderwerp een zeer grondig en specifieke aanpak vereist (mede vanwege het kunnen omzeilen van sociaal wenselijke antwoorden), een aanpak die qua tijd niet in dit onderzoek paste. De vraag die centraal staat in dit onderzoek met betrekking tot de conflicttheorie is: trekken bewoners van Kanaleneiland, de meeste multiculturele buurt van Utrecht, zich terug in de eigen etnische groep? Uit voorgaande paragrafen is reeds gebleken dat Turkse en Marokkaanse respondenten naast overbruggend sociaal kapitaal tevens beschikken over samenbindend sociaal kapitaal (meer dan de autochtone respondenten hebben aangegeven). De onderzoeksresultaten wijzen er niet op dat men zich teruggetrokken heeft in de eigen etnische groep, omdat de helft van de autochtone en Turkse respondenten en alle Marokkaanse respondenten hebben aangegeven interetnische contacten te hebben en deze zeer te waarderen vanwege de mogelijkheid tot cultuuroverdracht. Opvallend is echter het hoge aantal autochtone respondenten welke interculturele problemen ervaart. Deze bevinding is echter reeds verklaard aan de hand van *linguistic heterogeneity* en lijkt verder weinig te maken hebben met het zich terug trekken in de groep (aangezien dit tevens niet aangetoond is bij de multiculturele buurthypothese). Wanneer specifiek naar de vier proposities van de conflicttheorie gekeken wordt, zou men echter een ander beeld verwachten.

- In Kanaleneiland is er *concurrentie om schaarse goederen* vanwege de relatief lage sociaal economische positie (zo zijn er bijvoorbeeld twee keer zoveel mensen werkloos in Kanaleneiland in vergelijking met het stedelijke gemiddelde en is het percentage uitkeringsontvangers met 21 procent aan de hoge kant).
- Vijf autochtonen, twee Turkse en één Marokkaanse respondent hebben aangegeven een of meerdere keren een intercultureel *conflict* te hebben ervaren in Kanaleneiland.
- Dit conflict hangt af van (conflicterende) *belangen* van verschillende groepen. Bij de uiteenzetting van dimensie 2 is reeds duidelijk geworden dat de respondenten gedeelde morele principes en gedragscodes hebben. Belangrijke conflicterende belangen zijn daarbij echter niet aan het licht gebracht. Daarbij dient echter opgemerkt te worden dat

deze belangen niet expliciet ter sprake zijn gekomen. Wanneer dit wel was gebeurd, waren er wellicht andere onderzoeksgegevens aan bod gekomen.

- Een (mogelijke) competitie kan leiden tot een sterkere ingroupsolidariteit, zoals in enige mate te zien is bij Turkse en Marokkaanse respondenten (samenbindend sociaal kapitaal), maar welke (vrijwel) ontbreekt bij de autochtone respondenten.

Er is een diversiteit aan culturen in Kanaleneiland, maar voornamelijk de Turkse en Marokkaanse respondenten hebben op verschillende manier aangegeven hier vrijwel geen problemen mee te hebben. Vijf autochtone respondenten hebben aangegeven deze problemen wel te hebben ervaren, hoewel deze negatieve tendens niet terug te vinden is in topics omtrent andere interetnische onderwerpen. Daar waar wel problemen zijn, relateert men: dit gebeurt in iedere wijk. Het hebben van vooroordelen is niet onderzocht in dit onderzoek, maar er kan geredeneerd worden dat vooroordelen niet wijdverbreid aanwezig zijn omdat een merendeel van de respondenten heeft aangegeven intercultureel contact te hebben (en deze zeer te waarderen). Echter, dit positieve beeld kan te rooskleurig zijn. Zo is er niet expliciet gevraagd naar het hebben van vooroordelen of het voelen van (etnische, sociale, economische) dreiging. Wellicht zouden de respondenten bij de beantwoording van deze specifieke vragen een ander beeld geschetst hebben over mogelijke conflicten in Kanaleneiland. Wegens tijdgebrek en het specifieke karakter konden deze vragen niet opgenomen worden in de topiclijst.

6.6. De contacthypothese

De contacthypothese (Pettigrew & Tropp, 2006) veronderstelt in tegenstelling tot de conflicthypothese dat wanneer aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan, contact zal leiden tot juist een positieve houding ten opzichte van de andere etnische groep. Gevolg is dat door dit interetnische contact men minder snel een negatieve houding zal hebben tegenover de andere etnische groep(en). Uit hoofdstuk 5 is reeds gebleken dat vrijwel iedere respondent interetnische contacten heeft, met vrienden en/of buurgenoten. Deze contacten worden ook zeer gewaardeerd, met als meest voorkomende reden de mogelijkheid tot cultuuroverdracht. Van de vier autochtonen, vier Turkse en zeven Marokkaanse respondenten die hebben aangegeven interetnische contacten te hebben, zijn er drie autochtonen, twee Turkse en vier Marokkaanse respondenten die nog nooit interculturele problemen in Kanaleneiland hebben meegemaakt. Alle respondenten die interetnische contacten hebben, waarderen deze contacten zeer en ervaren geen cultuur gerelateerde problemen. Deze resultaten lijken overeen te komen met de voorwaarden van de contacthypothese:

- De autochtone en de allochtone bewoners hebben min of meer een *gelijke status*. Een meerderheid van de respondenten heeft aangegeven in Kanaleneiland te wonen vanwege urgentie of woningnood. Grote klassenverschillen zijn er daarom niet te vinden; vanwege de relatief lage huur- en koopprijzen komen er vrijwel geen mensen met een hoge sociaal economische positie wonen in Kanaleneiland.
- De respondenten werken min of meer aan *dezelfde doelen*: een prettige leefomgeving creëren. De meeste respondenten hebben aangegeven zich verantwoordelijk te voelen voor de buurt. Bovendien heeft Kanaleneiland de meest actieve buurtvereniging. Daarbij hebben enkele respondenten aangegeven naar inspraakavonden te gaan, of deel te nemen aan andere bewonersactiviteiten.
- Deze gezamenlijke doelen dienen het *gezamenlijk belang*: vrijwel iedere respondent geeft aan dat er wel problemen zijn, met name met hangjongeren, vuil of jonge kinderen die laat buiten spelen. Door te participeren en verantwoordelijkheid te dragen voor de wijk probeert men het gezamenlijk belang te dienen.
- Er is tevens *ondersteuning van de autoriteiten*: verschillende organisaties zijn actief in Kanaleneiland om bewoners (samen) te leren participeren in de wijk. Doenja Dienstverlening en Al Amal zijn de twee bekendste organisaties.

De onderzoeksgegevens wijzen erop dat contact mogelijk ervoor zorgt dat respondenten minder interculturele problemen ervaren in Kanaleneiland. Deze conclusie wordt tevens ondersteund door de voorwaarden van de contacthypothese.

6.7. De sociale-controletheorie

De sociale-controletheorie (Sampson et al. 1997) is veel gebruikt bij onderzoeken naar diversiteiteffecten. Deze theorie gaat ervan uit dat (etnische) diversiteit zorgt voor een reducerend effect op onderling vertrouwen, omdat door deze diversiteit informele sociale controle afneemt. Het aspect vertrouwen in de buurtgenoten is reeds uitvoerig besproken: de Marokkaanse respondenten vertrouwen hun buurtgenoten het vaakst, gevolgd door de Turkse en autochtone respondenten. Van alle Marokkaanse respondenten die hun buurtgenoten vertrouwen, ervaren er vier sociale controle, evenals de drie autochtone respondenten. Slechts een van de vier Turkse respondenten ervaart eveneens sociale controle. Er is echter in de onderzoeksgegevens veel verwarring rondom het begrip sociale controle. Vooral opvallend zijn de tegenstrijdige beweringen bij de Marokkaanse respondenten omtrent dit begrip. Vier Marokkaanse respondenten geven aan helemaal geen sociale controle te ervaren, terwijl de overige drie respondenten aangeven juist wel sociale controle te ervaren. Zij stellen dat

sociale controle onderdeel uitmaakt van de cultuur van de Marokkaanse gemeenschap. Een ander voorbeeld kan gevonden worden bij de Turkse respondenten. Een meerderheid van de Turkse respondenten heeft aangegeven geen sociale controle te ervaren, dit terwijl men bij vragen over de zorgcultuur en de algemene omgang van Kanaleneilanders juist de nadruk legde op de sterke sociale band die Turken in Kanaleneiland met elkaar hebben.

De vraag is of etnische diversiteit het vertrouwen onderling juist versterkt (binnen de eigen etnische groep) of juist afzwakt zoals de sociale-controletheorie stelt. Tijdens de bespreking van de onderzoeksresultaten aan de hand van de multiculturele buurthypothese, de Putnam hypothese, de linguïstic heterogeneity, de conflicttheorie en de contacthypothese is duidelijk geworden dat etnische diversiteit weinig tot geen invloed heeft gehad. Aspecten als taalbeheersing en het hebben van interetnische contacten lijken een veel grotere invloed te hebben op vertrouwen in buurtgenoten dan etnische diversiteit op zichzelf. Het is helaas niet mogelijk geweest om over de tijd heen het vertrouwen in buurtgenoten en de mate van sociale controle te meten, in dit onderzoek is slechts op een tijdstip onderzoek gedaan. Toch kan gesteld worden aan de hand van het aantal respondenten dat zowel onderling vertrouwen als sociale controle ervaart, dit voornamelijk de Marokkaanse en autochtone respondenten betreft en in mindere mate de Turkse respondenten.

6.8. Samenstellings- vs. diversiteiteffect

Tot slot kan gesteld worden dat er een onderscheid gemaakt dient te worden tussen een samenstellingseffect en een diversiteiteffect. Bij een samenstellingseffect gaat men ervan uit dat door een geringere sociale cohesie van allochtonen (als gevolg van sociaal economische factoren en culturele verschillen), men in wijken waar veel etnische minderheden wonen een lage mate van sociale cohesie zal vinden. Een diversiteiteffect (ook wel contexteffect genoemd) gaat er vanuit dat diversiteit reducerend werkt op sociale cohesie voor alle sociale groepen. Bij de bespreking van bovenstaande theorieën en hypothesen is duidelijk geworden dat de negatieve invloed van etnische diversiteit op de sociale cohesie en sociaal kapitaal van bewoners niet eenduidig is vastgesteld. In dit onderzoek kan dan ook wellicht gesproken worden van een samenstellingseffect. Daarbij dient echter opgemerkt te worden dat dit effect niet specifiek toegeschreven kan worden aan de geringere sociale cohesie van allochtonen. Zoals tijdens de interviews duidelijk is geworden zijn veel respondenten vanwege woningnood in Kanaleneiland komen wonen: zowel autochtonen als allochtonen. Zowel de Turkse, als de Marokkaanse en autochtone respondenten hebben ongeveer eenzelfde sociaal economische positie. Vanwege deze specifieke achtergrond zien veel respondenten de woning

waar zij momenteel in wonen wellicht als tijdelijk. Zoals reeds uit hoofdstuk 4 is gebleken, verhuizen allochtonen als hun sociaal-economische positie sterker wordt – net als autochtone huishoudens (Kullberg et al., 2009). Deze achtergrondkennis verklaart wellicht waarom men in Kanaleneiland gemiddeld een laag rapportcijfer geeft aan de sociale cohesie: niet iedereen woont er geheel vrijwillig, mede vanwege een urgentieverklaring of omdat men snel een woning zocht (zoals reeds besproken is in paragraaf 5.3.). Deze (vaak) onvrijwillige verhuizing heeft vaak een negatieve invloed op de sociale cohesie, hoewel deze bevinding niet geldt voor alle respondenten: men heeft minder vrienden en/of familie in Kanaleneiland wonen en men voelt zich minder vaak verbonden met de wijk. Bovendien heeft de helft van deze respondenten aangegeven verhuisplannen te hebben binnen vijf jaar (hoewel deze niet concreet zijn vanwege de financiële situatie).

Hoewel een meerderheid van de respondenten heeft aangegeven interculturele contacten te hebben in Kanaleneiland, blijft het een feit dat Kanaleneiland de meest multiculturele wijk van Utrecht is. Het is dan ook niet ondenkbaar dat (interculturele) buurtcontacten relatief minder frequent zijn in Kanaleneiland in vergelijking met andere wijken. De belangrijkste redenen die in dit onderzoek naar voren gekomen zijn, dat men ten eerste door de vele verschillende culturen moeilijker met elkaar kan communiceren en ten tweede dat er minder (etnische) overeenkomsten zijn tussen bewoners in vergelijking met meer mono-etnische wijken. Er is dan minder basis voor goede vriendschappen of hechte contacten in de buurt (hoewel deze opmerking in mindere mate geldt voor de Marokkaanse Kanaleneilanders, de grootste etnische groep in deze wijk). Daar komt nog bij dat de respondenten wellicht minder sociale cohesie ervaren vanwege het feit dat ze er, voor hun gevoel, slechts tijdelijk wonen.

Hoofdstuk 7: conclusie en discussie

7.1. Conclusie

Het doel van dit onderzoek is het analyseren en verdiepen van de mate waarin Turkse en Marokkaanse allochtonen een verschil in sociale cohesie en sociaal contact ervaren, in vergelijking met hun autochtone buurtbewoners. Sociale cohesie en sociaal kapitaal zijn in dit onderzoek samengekomen in een conceptualisering, die uit drie dimensies bestaat. Per dimensie zullen de belangrijkste onderzoeksresultaten besproken worden. Verder is aan de hand van verschillende theorieën en hypothesen getracht de onderzoeksresultaten te verdiepen. Naast het feit dat op deze manier de onderzoeksresultaten een meer gedetailleerd karakter hebben kregen, is het tevens mogelijk geweest om verbanden te bespreken die in het beschrijvende hoofdstuk onderbelicht zijn gebleven. Per theorie en hypothese zal kort uiteen gezet worden wat de belangrijkste bevindingen zijn.

7.1.1. Dimensie 1: sociale netwerken en sociaal kapitaal

Van de drie etnische groepen, bezitten de Marokkaanse respondenten het meest familiale en/of vriendschappelijke netwerken in Kanaleneiland, gevolgd door het aantal Turkse en autochtone respondenten. Deze bevindingen komen overeen met kwantitatieve bevindingen uit de monitor Diversiteit en Integratie (2008), waarin Marokkaanse respondenten in Kanaleneiland de sociale cohesie het hoogst waarderen (mede vanwege de vele buurtcontacten). De Marokkaanse respondenten hebben tevens het vaakst aangegeven interetnische contacten te hebben, op de voet gevolgd door de Turkse respondenten. De autochtone respondenten hebben het minst vaak aangegeven interetnische contacten te hebben, wat mogelijk te maken heeft met het ervaren van interculturele problemen en het ontbreken van vertrouwen in buurtgenoten. De respondenten die wel hebben aangegeven (interetnische) contacten te hebben (een meerderheid), waarderen deze contacten om twee redenen: allereerst omdat men vanwege deze contacten elkaar kan helpen wanneer dat nodig is en ten tweede omdat op deze manier cultuuruitwisseling kan plaatsvinden.

7.1.2. Dimensie 2: gedeelde waarden en een burgercultuur

Uit de onderzoeksresultaten is gebleken dat de groep respondenten gedeelde morele principes en gedragscodes heeft. Deze conclusie is gebaseerd op het feit dat men in het algemeen zorg voor elkaar draagt wanneer dit nodig is (er is een zorgcultuur aanwezig), men Kanaleneiland gezellig vindt en bovendien voelt men zich doorgaans thuis in Kanaleneiland. Deze gedeelde

morele principes en gedragscodes zouden moeten leiden tot respect en wederzijds begrip, wat ook blijkt uit de onderzoeksgegevens. Een meerderheid van de respondenten, die van mening zijn dat men in Kanaleneiland in het algemeen goed met elkaar omgaat, hebben tevens aangegeven dat men respect voor elkaar heeft in deze wijk. Tot slot is een belangrijke bevinding dat de respondenten die zich thuis voelen in Kanaleneiland – zeven Marokkaanse, vier autochtone en drie Turkse respondenten – tevens een zorgcultuur ervaren. Er kan dan ook geconcludeerd worden dat het ervaren van zorgcultuur een belangrijke factor speelt bij het thuis voelen in Kanaleneiland.

7.1.3. Dimensie 3: plaatsgebondenheid en een verwevenheid van persoonlijke en plaatselijke identiteit

Een meerderheid van de respondenten heeft aangegeven zich verbonden te voelen met ofwel Nederland, Utrecht en/of Kanaleneiland. Bij deze identificatie lijkt de sociale omgeving een invloedrijke rol te spelen. Wanneer specifiek naar de verbondenheid met Kanaleneiland gekeken wordt, valt op dat slechts een van de vier Marokkaanse respondenten, die hebben aangegeven zich verbonden te voelen met Kanaleneiland, zich ook verantwoordelijk te voelen. De autochtone en Turkse respondenten voelen zich in meerdere mate verbonden en verantwoordelijk. Een andere belangrijke bevinding is dat ongeveer de helft van de respondenten heeft nagedacht over verhuisplannen binnen vijf jaar, weg uit Kanaleneiland. Binnen deze groep nemen de Turkse respondenten een opvallende positie in. De vier Turkse respondenten die hebben aangegeven zich verbonden te voelen met Kanaleneiland, hebben tevens verhuisplannen. Bovendien hebben deze vier Turkse respondenten geen positief toekomstbeeld van Kanaleneiland. Deze tendens is niet terug te vinden bij de overige twee etnische groepen. Alle Marokkaanse respondenten en een meerderheid van de autochtone respondenten hebben wel positieve toekomstplannen bij Kanaleneiland. Deze positieve toekomstplannen zijn voornamelijk aanwezig vanwege de huidige sloop- en renovatieplannen.

7.1.4. De multiculturele buurthypothese

Bij de bespreking van deze hypothese is gebruik gemaakt van de concepten samenbindend (bonding) sociaal kapitaal en overbruggend (bridging) sociaal kapitaal. Hoewel gebleken is dat de autochtone respondenten in verhouding weinig interetnische contacten hebben en daardoor wellicht meer op de eigen etnische groep gericht zijn, is het voornamelijk bij de Turkse en Marokkaanse respondenten duidelijk dat zij intra-etnische contacten hebben. Deze bevinding wordt ondersteund door het feit dat Turkse en Marokkaanse respondenten

voornamelijk verwijzen naar de solidariteit binnen de eigen etnische groep, en niet naar solidariteit in het algemeen. Er kan dan ook geconcludeerd worden dat Turkse en Marokkaanse respondenten in zekere mate samenbindend sociaal kapitaal hebben, autochtone respondenten hebben (vrijwel) geen samenbindend sociaal kapitaal. Tevens is het overbruggend sociaal kapitaal onderzocht. Zoals eerder besproken is, hebben alle Marokkaanse respondenten, zeven Turkse en vier autochtone respondenten interetnische contacten. Er kan dan ook gesteld worden dat voornamelijk de Marokkaanse en Turkse respondenten overbruggend sociaal kapitaal hebben, gevolgd door de autochtone respondenten.

Algemeen geconcludeerd kan worden dat het effect van diversiteit op sociale cohesie een positiever effect lijkt te hebben voor de Turkse en Marokkaanse respondenten omdat deze groepen zowel samenbindend als overbruggend sociaal kapitaal ervaren. De autochtone respondenten hebben voornamelijk overstijgend sociaal kapitaal, omdat de binding met de eigen etnische groep lijkt te ontbreken vanwege het lage aantal autochtonen in de buurt. Bovendien hebben vijf autochtone respondenten aangegeven in zijn algemeenheid geen grote behoefte te hebben aan buurtcontacten (los van de etniciteit van de buurtgenoten). Zowel samenbindend als overbruggend sociaal kapitaal zijn nodig voor een gunstig effect op de gehele samenleving, aldus Schnabel et. al. (2008). Deze onderzoeksgegevens lijken de multiculturele buurthypothese te ondersteunen.

7.1.5. Hypothese van Putnam

Tijdens de bespreking van de hypothese van Putnam zijn drie onderwerpen aan de orde gekomen: vertrouwen, de al dan niet negatieve invloed van etnische heterogeniteit op het aantal vrienden en de bereidheid om zich in te zetten voor de buurt. Alle Marokkaanse respondenten hebben aangegeven hun burens te vertrouwen, evenals vier Turkse en drie autochtone respondenten. Taal speelt een belangrijke rol bij respondenten die hebben aangegeven hun burens niet te vertrouwen. Een andere bevinding is dat de etnische heterogeniteit in Kanaleneiland invloed heeft op het aantal vrienden in Kanaleneiland. Door het hoge aantal Marokkaanse Nederlanders in Kanaleneiland (ongeveer veertig procent), is het niet geheel verwonderlijk dat deze etnische groep het vaakst heeft aangegeven vrienden te hebben. Onderlinge contacten vereisen namelijk een zekere mate van overeenstemming in leefstijl (De Kam en Needham, 2003). Turkse en autochtone respondenten hebben wellicht (meer) vrienden buiten Kanaleneiland. Tot slot is er een opvallende bevinding rondom de

bereidheid van een respondent om zich in te zetten voor de buurt. Uit de onderzoeksresultaten is gebleken dat het geen binding hebben met Kanaleneiland, wellicht een grotere rol speelt bij het niet verantwoordelijk voelen voor de buurt dan etnische heterogeniteit.

Er kan geconcludeerd worden dat de bevindingen van Putnam niet overeenkomen met de bevindingen uit dit onderzoek. Deze verschillende uitkomsten kunnen, naast methodische oorzaken, verklaard worden door het feit dat in het onderzoek van Putnam gebruik gemaakt is van mono-etnische buurten, terwijl in dit onderzoek gebruik gemaakt is van Kanaleneiland, een wijk met een zeer diverse etnische samenstelling.

7.1.6. Linguistic heterogeneity

Taal speelt een belangrijke rol bij het al dan niet aangaan van (interetnische) buurtrelaties, voornamelijk voor autochtone respondenten. Uit dit onderzoek is gebleken dat diversiteit in taal kan leiden tot minder interetnische relaties, tot het vaker benoemen van interculturele problemen en tot een afnemend vertrouwen in buurtbewoners met een andere etniciteit omdat men elkaar niet goed kan leren kennen door een taalbarrière. Linguistic heterogeneity ondersteunt de multiculturele buurthypothese: door een (ongelijke) etnische verdeling in een wijk ontstaan er voor de etnische meerderheid een voordeel omdat men gemakkelijker kan communiceren binnen de etnische meerderheid. Kleinere etnische groepen ervaren (sneller) een taalbarrière, met mogelijke gevolgen als afnemend vertrouwen en interetnische contacten. Dit gaat ten koste van de sociale cohesie en sociaal kapitaal.

Er kan geconcludeerd worden dat linguistic heterogeneity een vicieuze cirkel betreft: uit de onderzoeksgegevens is gebleken dat door een diversiteit aan taal men minder snel interetnische contacten aangaat, met als gevolg het hebben van minder (interetnisch) vertrouwen en het vaker ervaren van interculturele problemen.

7.1.7. De conflicttheorie

Tijdens de toetsing van de onderzoeksgegevens aan de conflicttheorie, is voornamelijk de nadruk gelegd op het zich al dan niet terugtrekken in de eigen etnische groep. Voornamelijk Turkse en Marokkaanse respondenten hebben naast overbruggend ook samenbindend sociaal kapitaal. Echter, vanwege de hoge mate van interetnische contacten van deze groepen kan niet gesteld worden dat zij zich geheel terugtrekken in de eigen etnische groep. Tevens worden door Turkse en Marokkaanse respondenten geen interetnische conflicten benoemd. Een

meerderheid van de autochtone respondenten heeft dit wel gedaan. Deze negatieve opvattingen worden echter in overige interculturele topics niet teruggevonden, er kan dan ook voorzichtig gesteld worden dat er geen sprake is van het systematisch ervaren van interculturele problemen. Men dient deze conclusie met enige voorzichtigheid te interpreteren, vanwege het feit dat het hebben van vooroordelen ten opzichte van andere etnische groepen niet expliciet besproken is tijdens de interviews. Het is dan ook mogelijk dat momenteel er een te positief beeld geschetst wordt.

7.1.8. De contacthypothese

Vrijwel iedere respondent heeft aangegeven (intercultureel) contact te hebben in Kanaleneiland. Deze contacten worden zeer gewaardeerd omdat men zo de mogelijkheid heeft om kennis te maken met andere culturen. Tevens blijkt dat een meerderheid van de respondenten die heeft aangegeven interculturele contacten te hebben, geen interculturele problemen ervaart. Mogelijke verklaringen voor deze onderzoeksresultaten zijn de gelijke status die bewoners hebben (een lage sociaal economische positie), dezelfde doelen (het creëren van een prettige leefomgeving), er is een gezamenlijk belang (door participatie en verantwoordelijkheid dragen) en er is ondersteuning van autoriteiten (door zowel landelijke als plaatselijke organisaties).

7.1.9. De sociale-controle theorie

De onderzoeksgegevens rondom sociale controle zijn diffuus: zowel binnen de Turkse als de Marokkaanse groep respondenten is men het niet eens over het al dan niet ervaren van sociale controle. Grofweg zijn er twee kampen: de respondenten die zeggen helemaal geen sociale controle te ervaren en respondenten die zeggen wel sociale controle te ervaren, mede omdat dit onderdeel is van hun cultuur. Verder blijkt dat alle Marokkaanse respondenten, vier Turkse en drie autochtone respondenten hebben aangegeven hun burens te vertrouwen. Etnische diversiteit lijkt slechts indirect invloed te hebben op deze percepties: taalbarrières en het al dan niet hebben van interetnische contacten lijken een veel grotere rol te spelen.

7.1.10. Samenstellings- vs. diversiteiteffect

In dit onderzoek kan gesproken worden van een samenstellingseffect, hoewel dit effect niet specifiek toegeschreven kan worden aan de geringere sociale cohesie van allochtonen. Zowel de autochtone als de Turkse en Marokkaanse respondenten hebben ongeveer eenzelfde sociaal economische positie. Zo zijn er bijvoorbeeld veel respondenten met een urgentieverklaring.

Dit houdt in dat veel respondenten hun woning als tijdelijk zien: wanneer de financiële situatie het toelaat zal men verhuizen. Dit feit, samen genomen met het ervaren van een taalbarrière en het al dan niet hebben van (interetnische) contacten, lijken voor een groot deel de mate van sociale cohesie van respondenten te bepalen. Er kan dan ook gesproken worden van een samenstellingseffect.

7.2. Multiculturele bevindingen

Een belangrijk doel binnen dit onderzoek is inzichtelijk maken of er verschillen in sociale cohesie en sociaal kapitaal bestaan tussen Turkse, Marokkaanse en/of autochtone Kanaleneilanders. Omdat het niet mogelijk is alle gevonden verschillen en overeenkomsten samen te brengen in een paragraaf, dit zou te veel omvattend worden, is ervoor gekozen om de meest opvallende verschillen en overeenkomsten met betrekking tot sociale cohesie en sociaal kapitaal, kort te bespreken.

- Marokkaanse respondenten hebben vergeleken met de overige twee etnische groepen het vaakst familiale en/of vriendschappelijke banden in Kanaleneiland. Tevens hebben alle Marokkaanse respondenten aangegeven goede contacten te hebben met buurtgenoten en vertrouwen zij hun buurtgenoten het vaakst. Deze bevindingen zijn te verklaren door het feit dat voor Marokkanen het gemakkelijker is om contacten/vriendschappen op te bouwen omdat deze groep dominant aanwezig is in Kanaleneiland. Het is namelijk eerder in dit onderzoek gebleken dat er enige mate van overeenstemming in leefstijl en inkomensgroep nodig is om contacten aan te gaan (De Kam en Needham, 2003). Tevens spelen taalbarrières voor deze groep een minder grote rol in vergelijking met de kleinere etnische groepen, zoals de Turken en de autochtonen.
- Samenhangend met bovenstaande bevindingen, is het onderzoeksresultaat dat alle Marokkaanse respondenten zich thuis voelen in Kanaleneiland. Zij ervaren tevens een zorgcultuur dat men zeer waardeert. De twee overige etnische groepen ervaren dit in mindere mate.
- De Marokkaanse respondenten voelen zich minder verantwoordelijk voor de buurt dan de Turkse en autochtone respondenten, hoewel zij zich wel verbonden voelen met Kanaleneiland. Deze verbondenheid is mede zo sterk vanwege de nabijheid van vrienden en familie en de aanwezigheid van faciliteiten in de buurt. Daarbij hebben alle Marokkaanse respondenten aangegeven zich thuis te voelen in de wijk. De reden

waarom Marokkaanse Kanaleneilanders zich het minst verantwoordelijk voelen is in dit onderzoek helaas niet duidelijk geworden.

- De Turkse en de Marokkaanse respondenten hebben zowel samenbindend als overstijgend sociaal kapitaal. De autochtone respondenten hebben voornamelijk overstijgend sociaal kapitaal, omdat men niet zoals de overige twee etnische groepen (sterk) gericht is op de eigen groep.

Zoals gezegd zijn bovenstaande bevindingen slechts een selectieve greep uit de vele verschillen die gevonden zijn gedurende dit onderzoek. Het zijn echter wel de meest markante bevindingen, bovendien bieden zij meer inzicht in de positieve waardering van de sociale cohesie in Kanaleneiland, een van de kernpunten in dit onderzoek.

7.2. Discussie: vervolgonderzoek

Dit onderzoek is vanwege een kennisprobleem uitgevoerd: de vele kwantitatieve onderzoeken hebben geen inzicht geboden in achterliggende percepties van bewoners omtrent sociale cohesie en sociaal kapitaal. Hopelijk heeft dit onderzoek een eerste stap gezet naar meer kwalitatief onderzoek. Vanwege het kleinschalige karakter is het aanbevelingswaardig om meer uitgebreid, kwalitatief onderzoek te doen. Er zijn verschillende goede redenen aan te dragen waarom dit nodig is. In dit onderzoek is vanwege geldgebrek het bijvoorbeeld niet mogelijk geweest om een interviewer te huren die de Turkse, Arabische of Berbertaal spreekt. Bewoners die de Nederlandse taal niet goed machtig zijn, konden in dit onderzoek niet geïnterviewd worden. Deze belangrijke en wellicht omvangrijke groep is dan ook onderbelicht gebleven in dit onderzoek. Dit, terwijl uit de onderzoeksgegevens het belang van taal(barrières) uitdrukkelijk naar voren is gekomen. Kanaleneilanders die niet of slecht kunnen communiceren in de Nederlandse taal zijn daarom een interessante groep die in vervolgstudies de aandacht moet krijgen die het verdient.

Verder is vanwege tijdgebrek het niet mogelijk geweest om allerlei etnische groepen die woonachtig zijn in Kanaleneiland te interviewen. Daarbij kan gedacht worden aan het interviewen van Surinamers en Antillianen, dit is een kleine etnische groep in Kanaleneiland maar ook hun visie over sociale cohesie en sociaal kapitaal in Kanaleneiland is interessant. Uit de wijkenmonitor 2008 is namelijk gebleken dat Surinamers en Antillianen, van alle etnische groepen in Utrecht, het laagste rapportcijfer geven aan sociale cohesie, een verklaring ontbreekt vooralsnog. In dit onderzoek is gebleken dat taalbarrières een negatieve invloed hebben op de sociale cohesie. Toch waarden de Surinaamse en Antilliaanse bewoners de sociale cohesie lager dan bijvoorbeeld de autochtone bewoners. Dit, terwijl de

drie etnische groepen voornamelijk Nederlands (kunnen) spreken. Wellicht spelen bij de Surinaamse en Antilliaanse bewoners andere factoren een rol bij het laag waarderen van de sociale cohesie. Welke factoren dat zijn, is nu nog onduidelijk. Verder zal, wanneer deze etnische groepen tevens betrokken worden bij vervolgonderzoek, er een optimale, waarheidsgetrouwe weerspiegeling zijn van de bevolkingssamenstelling in Kanaleneiland. In dit onderzoek ontbreekt deze weerspiegeling in de respondent aantallen.

Ook is door tijdgebrek het niet mogelijk geweest om grotere groepen bewoners te interviewen: maximaal acht respondenten per etnische groep was qua tijd het meest haalbare. Om de validiteit van het onderzoek te vergroten is het raadzaam om meer bewoners te interviewen. Daarbij dient men echter het kwalitatieve karakter in ogenschouw te houden: wanneer grote groepen mensen geïnterviewd worden, zal men wellicht de kwaliteiten van kwalitatief onderzoek onderdrukken. Systematiek is belangrijk maar de bewoners en haar verhalen vergen soms individuele aanpassingen in het onderzoek. Kwalitatief onderzoek draait om details, ook wanneer het grootschalige kwalitatieve onderzoeken betreft.

Tot slot, kon er in dit onderzoek vanwege tijdgebrek slechts één wijk onderzocht worden, de meest multiculturele wijk van Utrecht. Mijns inziens, kan de wijk Kanaleneiland niet vergeleken worden met andere Utrechtse wijken. De wijk wijkt te veel af, vaak in negatieve zin, zoals onder andere reeds gebleken is uit de Wijkenmonitor: in vergelijking met andere Utrechtse wijken, woont in Kanaleneiland het grootste aantal percentage allochtonen, is men het minst positief over de sociale cohesie in de buurt, hebben de meeste mensen een negatieve toekomstverwachting en is men het minst gehecht aan de wijk. Mijns inziens kunnen de onderzoeksgegevens dan ook niet vergeleken worden met overige buurten in Utrecht, maar wellicht wel met andere probleemwijken in Nederland met een vergelijkbare demografische samenstelling. Ik verwacht namelijk dat ook daar bijvoorbeeld taalbarrières aanwezig zullen zijn. Nieuw onderzoek zou dit uit kunnen wijzen.

In dit onderzoek is het helaas problematisch gebleken om gedetailleerde informatie te verkrijgen over de financiële administratie van de respondenten. Een groot aantal respondenten had moeite om hierover te praten: ze voelde zich merkbaar ongemakkelijk. Het is dan ook niet mogelijk geweest om te onderzoeken of de sociaal economische positie belangrijker is dan de etnische diversiteit in de wijk, dit is namelijk uit eerder onderzoek niet duidelijk geworden (Gijsberts et al., 2008). In vervolgonderzoek is het raadzaam dit onderwerp wel verder uit te diepen, mede omdat er nog zoveel onduidelijkheid over is. Om de sociale wenselijkheid en/of schaamte omtrent de financiële administratie weg te nemen, is het wellicht aan te raden om met meer tijd en geduld dit onderwerp te introduceren en te

bespreken. In dit onderzoek was dat helaas niet mogelijk vanwege de vele andere te bespreken onderwerpen, die de voorkeur genoten boven dit onderwerp (zoals sociale cohesie en sociaal kapitaal, twee kernonderwerpen van dit onderzoek). In dit onderzoek is verder gebleken dat Marokkaanse Kanaleneilanders zich het minst verantwoordelijk voelen voor de buurt. Dit is een opvallende bevinding omdat deze etnische groep het vaakst heeft aangegeven zich thuis te voelen in de wijk. De reden waarom men zich niet verantwoordelijk voelt is niet duidelijk geworden, hopelijk biedt onderzoek in de toekomst hier meer duidelijkheid in.

Het zou een goede aanvulling zijn wanneer er een longitudinaal, kwalitatief onderzoek in Kanaleneiland zou plaatsvinden. Tijdens de verdieping van de onderzoeksgegevens door middel van verschillende theorieën en hypothesen, is bijvoorbeeld gebleken dat groeiend wantrouwen en het hebben van meer of minder vooroordelen niet onderzocht kon worden. Naast deze wetenschappelijke noodzaak, is het tevens maatschappelijk interessant vanwege de grote veranderingen die plaatsvinden en plaats gaan vinden in Kanaleneiland. Welke invloed hebben deze sloop- en renovatieplannen gedurende verschillende fases op de bewoners van deze wijk?

Tijdens de uiteenzetting van de positieve dan wel negatieve onderbouwing van het Actieplan Krachtwijken is duidelijk geworden dat (tegenstrijdige) theorieën dit praktijkvoorbeeld ondersteunen dan wel weerleggen. Praktijken zoals het Actieplan worden uitgevoerd, hoewel niet eenduidig is vastgesteld wat de mogelijke gevolgen zijn. Het moge dan ook duidelijk zijn dat, alvorens te beginnen met het landelijk implementeren van een dergelijk plan, meer (kwalitatief) onderzoek nodig is. Ik pleit voor meer kwalitatief onderzoek en niet voor meer kwantitatief onderzoek omdat de onuitputtelijke reeks kwantitatieve onderzoeken niet heeft geleid tot gemeenschappelijke bevindingen. Kwalitatief onderzoek zal wellicht nieuwe inzichten verwerven op het gebied van sociale cohesie en sociaal kapitaal in (probleem)wijken. Uiteindelijk zouden beide soorten onderzoek elkaar kunnen aanvullen, met hopelijk verhelderende resultaten. Degelijk (kwalitatief) onderzoek is niet alleen in het voordeel van de bewoners van probleemwijken, maar in feite voor alle Nederlanders die in een (grote) stad wonen. Het aantal allochtonen zal stijgen per stad, het is daarom raadzaam voldoende en diepgaand onderzoek te doen naar dergelijke multiculturele wijken. Uit dit onderzoek is gebleken dat sociale cohesie en sociaal kapitaal zelfs per straat kan verschillen, landelijke implementatie van beleid voor (multiculturele) probleemwijken is dan ook niet wenselijk, zolang er geen aandacht is voor de specifieke locale context. Mijns inzien dient daarbij, als aanvulling, kwalitatief onderzoek gedaan te worden. Kwalitatief én kwantitatief onderzoek, per stad, per wijk, waar voornamelijk de bewoners het voor het zeggen hebben en

niet de cijfers. Daarbij dient echter wel als kanttekening geplaatst te worden dat bewoners participatie-moe kunnen worden. Het kost immers meer tijd, energie en bereidwilligheid om een interview af te geven in vergelijking met het invullen van een enquête. Echter, zoals uit bovenstaande redentatie is gebleken is vanuit wetenschappelijk en maatschappelijk oogpunt deze investering de moeite waard.

Tot slot is er tevens aandacht besteed aan verschillende interventies die aanwezig zijn in Kanaleneiland. Momenteel zijn er vijf (gemeentelijke) interventies gaande in Kanaleneiland. Ook bij deze interventies zijn er discussies over de werkzaamheid en de theoretische onderbouwing. Bovendien worden, zoals eerder besproken, de bewoners niet moe van al deze interventies? Vaststaat dat de respondenten voornamelijk verwijzen naar de interventie Krachtwijken en in mindere mate naar de overige interventies. Een mogelijke verklaring voor deze onwetendheid is de perceptie, geuit door enkele respondenten, dat de oplossing op straat ligt, niet in het gemeentehuis. Een veelgehoorde klacht is dat politici niet de juiste maatregelen nemen. Niet weten wat er echt leeft in de wijk. Dit onderzoek is dan ook de eerste stap naar een duidelijk stemgeluid van Kanaleneilanders. Zodat ook zij in een ‘vitale woon-, werk-, leer-, en leefomgeving wonen, zodat men prettig in Kanaleneiland woont, waar Kanaleneilanders betrokken zijn bij de samenleving, een perspectief hebben op sociale stijging (en geen urgentieverklaring meer nodig hebben) en participeren op de arbeidsmarkt en waar mensen met uiteenlopende etnische en levensbeschouwelijke achtergronden de bereidheid hebben om elkaar als mede-eigenaren van de wijk of de buurt te accepteren.’ Voor VROM het uiteindelijke doel. Voor veel Kanaleneilanders, hoewel niet allemaal, een utopie. De toekomst zal het uitwijzen.

Bijlage 1: topiclijst

A. Persoonlijke gegevens

1. Naam:
2. (Sub)wijk:
3. Leeftijd:
4. Geslacht:
5. Burgerlijke staat:
6. Kinderen:

B. Sociaal economische positie

1. Hoogst genoten opleidingsniveau:
2. Heeft u een betaalde baan?
3. Verdient u bruto meer, minder of ongeveer 2500 euro per maand?
4. Welke taal spreekt u thuis?
- 5: Welke taal spreekt u op het werk (buitenshuis)? :
6. Is een van uw ouders geboren in het buitenland? Zo ja, waar?

C. Woning gerelateerd

1. Hoelang woont u in dit huis?
2. Hoelang woont in deze buurt?
3. Waarom bent u hier komen wonen?
4. Waar heeft u hiervoor gewoond?
5. Heeft u een koop- of huurhuis?
6. Bent u tevreden met uw woning? Waarom wel/niet?
7. Hoe zou u de openbare ruimte waarin u woont willen beoordelen?

D. Sociale cohesie

1. Heeft u familie en/of vrienden in de wijk Kanaleneiland wonen?
 - Zo ja: hoe zou u deze relatie willen omschrijven?
 - Zo ja: heeft u er bewust voor gekozen om bij familie en/of vrienden in de buurt te wonen?
 - Zo nee: wat vindt u ervan dat u niet in de buurt woont bij familie en of vrienden?
 - Zo nee: heeft u er bewust voor gekozen om niet bij familie en/of vrienden in de buurt te wonen?

2. Heeft u contact met buurtbewoners uit Kanaleneiland?

- Zo ja: hoe zou u dit contact willen omschrijven?

- Zo ja: welke waarde hecht u aan deze contacten?

- Zo nee: waarom heeft u geen contacten met buurtbewoners?

3. Zou u meer contacten willen hebben met buurtbewoners uit Kanaleneiland? Waarom wel/niet?

Interetnische relaties

1. Wat vindt u ervan dat Kanaleneiland de meest multiculturele wijk van Utrecht is?

2. Vindt u de etnische diversiteit in Kanaleneiland naar verhouding, of vindt u dat er te veel of te weinig allochtonen wonen?

3. Heeft u vrienden die niet behoren tot uw eigen etnische groep? Waarom wel/niet?

- Zo ja, hoe zou u deze contacten willen omschrijven?

- Zo ja, vindt u het belangrijk om deze contacten te hebben? Waarom wel/niet?

4. Heeft u contacten met buurtbewoners die een andere etniciteit hebben dan de uwe? Waarom wel/niet?

- Zo ja: hoe zou u deze contacten willen omschrijven?

- Zo ja, vindt u het belangrijk om deze contacten te hebben? Waarom wel/niet?

5. Zou u meer contacten willen hebben met mensen die een andere etniciteit hebben dan de uwe?

6. Speelt taal een rol in het contact hebben met buurtbewoners? Kunt u die rol omschrijven?

7. Heeft u vertrouwen in autochtone buurtbewoners uit Kanaleneiland? Waarom wel/niet?

8. Heeft u vertrouwen in allochtone buurtbewoners uit Kanaleneiland? Waarom wel/niet?

9. Ervaart u problemen tussen allochtone en autochtone buurtbewoners in Kanaleneiland?

Normen en waarden

1. Hoe vindt u dat de mensen in Kanaleneiland met elkaar omgaan?

2. Vindt u dat u in een gezellige buurt woont? Waarom wel/niet?

3. Voelt u zich prettig bij de mensen die in deze buurt wonen? Waarom wel/niet?

4. Hebben de mensen in deze wijk respect voor elkaar? Waarom wel/niet?

5. Zorgen buurtbewoners voor elkaar in Kanaleneiland? Waarom wel/niet?

6. Is er veel sociale controle in de buurt van burens, vrienden of familie? Waarom wel/niet?

7. Denkt u dat de mensen in Kanaleneiland elkaar goed kennen? Waarom wel/niet?

8. Voelt u zich thuis in Kanaleneiland? Waarom wel/niet?

Binding

1. Voelt u zich verbonden met de Nederlandse samenleving? Waarom wel/niet?
2. Voelt u zich een Nederlander? Waarom wel/niet?
3. Voelt u zich verbonden met de stad Utrecht? Waarom wel/niet?
4. Voelt u zich een Utrechenaar?
5. Voelt u zich verbonden met de wijk Kanaleneiland? Waarom wel/niet?
6. Voelt u zich een Kanaleneilander?
7. Wat vindt u ervan als bijvoorbeeld de media negatief bericht over Kanaleneiland?
8. Voelt u zich verantwoordelijk voor de leefbaarheid in Kanaleneiland? Waarom wel/niet?
9. Bent u van plan binnen vijf jaar te verhuizen? Waarom wel/niet?
10. Hoe ziet de toekomst van Kanaleneiland er volgens u uit?

Bijlage 2: persoonlijke kenmerken respondenten

Tabel A

Kanaleneiland-zuid.

	Burgerlijke staat: ongehuwd	Burgerlijke staat: ongehuwd	Aanwezigheid kinderen	Afwezigheid kinderen	Leeftijd < 40 jaar	Leeftijd > 40 jaar
Man	Drie resp.	Twee resp.	Vijf resp.	Twee resp.	Vier resp.	Een resp.
Vrouw	Vijf resp.	Een resp.	Zes resp.	-	Drie resp.	Drie resp.

Noot. Er is gekozen voor een leeftijdsgrens van 40 jaar vanwege de relatief vele dertigers en eind veertigers in de respondentengroep.

Resp.: respondenten

Tabel B

Kanaleneiland-noord.

	Burgerlijke staat: ongehuwd	Burgerlijke staat: ongehuwd	Aanwezigheid kinderen	Afwezigheid kinderen	Leeftijd < 40 jaar	Leeftijd > 40 jaar
Man	Vier resp.	Twee resp.	Vier resp.	-	Twee resp.	Vier resp.
Vrouw	Drie resp.	Drie resp.	Zes resp.	-	Drie resp.	Drie resp.

Noot. Er is gekozen voor een leeftijdsgrens van 40 jaar vanwege de relatief vele dertigers en eind veertigers in de respondentengroep.

Resp.: respondenten

Bijlage 3: sociaal economische positie

Tabel C

Hoogst genoten opleiding.

	Geen opleiding	Basisschool	Middelbare school	MBO	HBO	WO
Autochtoon	-	-	-	Vijf resp.	Twee resp.	Een resp.
Turkse Nederlander	Een resp.	Een resp.	Een resp.	Twee resp.	Twee resp.	Een resp.
Marokkaanse Nederlander	Twee resp.	Twee resp.	-	Twee resp.	Een resp.	-

Noot. Resp.: respondenten

Tabel D

Het al dan niet hebben van een betaalde baan en hoogte van bruto inkomen.

	Betaalde baan	Werkeloos	Bruto inkomen +/- €2500	Bruto inkomen < €2500	Bruto inkomen > €2500	Bruto inkomen n.v.t.
Autochtoon	Vier resp.	Vier resp.	Een resp.	Een resp.	Twee resp.	Vier resp.
Turkse Nederlander	Drie resp.	Vijf resp.	Een resp.	-	Twee resp.	Vijf resp.
Marokkaanse Nederlander	Vier resp.	Drie resp.	Drie resp.	-	Een resp.	Drie resp.

Noot. Resp.: respondenten

Tabel E

Gesproken taal in binnenshuis.

	Nederlands	Turks	Berbers	Arabisch	Overig
Man	Negen resp.	Drie resp.	Twee resp.	Drie resp.	Een resp.
Vrouw	Negen resp.	Vier resp.	Twee resp.	Drie resp.	-

Noot. Enkele respondenten hebben aangegeven meerdere talen binnenshuis te spreken.

Arabisch heeft veel invloeden van het Berber. Standaard Arabisch is de officiële taal in Marokko.

Resp.: respondenten

Tabel F

Gesproken taal buitenshuis.

	Nederlands	Turks	Berbers	Arabisch	Overig
Man	Elf resp.	Een resp.	Een resp.	Twee resp.	Een resp.
Vrouw	Elf resp.	Een resp.	Een resp.	Vijf resp.	-

Noot. Enkele respondenten hebben aangegeven meerdere talen buitenshuis te spreken.

Marokkaans is een Arabisch dialect, met veel invloeden van het Berber. Standaard Arabisch is de officiële taal in Marokko.

Resp.: respondenten

Tabel G

Geboorteland ouders.

	Nederland	Turkije	Marokko
Man	Vier resp.	Vier resp.	Drie resp.
Vrouw	Vier resp.	Vier resp.	Vier resp.

Noot. Resp.: respondenten

Literatuurlijst

- Alesina, A. and La Ferrara, E. (2000). Participation in heterogeneous communities. In : *Quarterly journal of Economics*, 115, 847-904.
- Allport, G. W. (1954). The nature of prejudice. In: *The Social Psychology of Prejudice*, 19, 608-610.
- Art. 1 (2009). *De definitie van 'allochtoon'*. Retrieved Februari 15, 2009 from http://www.art1.nl/artikel/1376-De_definitie_van_allochtoon
- Bestuursinformatie, Gemeente Utrecht (2008). *Monitor Diversiteit en Integratie 2008*. Utrecht: Gemeente Utrecht.
- Bestuursinformatie, Gemeente Utrecht (2008). *Wijkenmonitor 2008*. Utrecht: Gemeente Utrecht.
- Blokland, T. (2000). Unravelling three of a kind: cohesion, community and solidarity. In: *Netherlands journal of Social Sciences*, 36, 56-70.
- Bolt, G. en Kempen, R. (2008). *De mantra van de mix: hoe ideaal is een gemengde wijk?* Rotterdam: Ger Guijs.
- Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. In: *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- Dekker, K. and Bolt, G. (2005). Social cohesion in post war estates in the Netherlands: differences between socio-economic and ethnic groups. In: *Urban studies*, 42, 2447-2470.
- Forrest, R. and Kearns, A. (2001). Social cohesion, social capital and the neighborhood. In: *Urban Studies*, 38, 2125-2143.
- Fieldhouse, E. (2008). Social capital and ethnic diversity. In: *Citizenship, cohesion and solidarity*, 2, 22-35.

Gijsberts, M., Meer, T., van der en J. Dagevos (2009). Ken de buurt geen overdreven belang toe, investeer in bewoners. In: *Volkscrant*, 21 februari 2009, 11.

Gijsberts, M., Meer, T., van der en Dagevos, J. (2008). Vermindert etnische diversiteit de sociale cohesie? In: *Betrekkelijke betrokkenheid*. Den Haag: SCP.

Jackson, J. W. (1993). Realistic Group Conflict Theory: a review and evaluation of the theoretical and empirical literature. In: *Psychological Record*, 43, 395-405.

Kabinet-Balkenende IV (2008). *Miljoenennota 2008*. Retrieved Februari 15, 2009 from http://www.regering.nl/Het_kabinet/Begroting_2008

Kearns, A. and Forrest, K. (2000). Social cohesion and multilevel urban governance. In: *Urban studies*, 37, 995-1017.

Kleinbans, R., Priemus, H. and Engbersen, G. (2007). Understanding social capital in recently restructured urban neighbourhoods: two case studies in Rotterdam. In: *Urban studies*, 44, 1069-1091.

Kullberg, J., Vervoort, M. en Dagevos, J. (2009). *Goede buren kun je niet kopen*. Den Haag: SCP.

Lancee, B. and Dronkers, J. (2008). Etnische diversiteit, sociaal vertrouwen in de buurt en contact van allochtonen met de burens. In: *Migrantenstudies*, 4, 224-249.

Leigh, A. (2006). Trust, inequality and ethnic heterogeneity. In: *The Economic Record*, 82, 268-280.

Letki, N. (2008). Does diversity erode sociale cohesie? Social capital and race in British neighbourhoods. In: *Political studies*, 56, 26-99.

McPherson, M., Smith-Lovin, L. and Cook, J. M. (2001). Birds of a feather. Homophily in social networks. In: *Annual Review of Sociology*, 27, 415-444.

Ministerie van VROM (2007). *Actieplan Krachtwijken: van aandachtswijk naar prachtwijk*. Den Haag: ministerie van VROM.

Müller, T. (2009). *Allochtoon leeft niet op etnisch eiland*. Retrieved Februari 15, 2009 from http://www.volkskrant.nl/archief_betaald/article1151285.ece/Allochtoon_leeft_niet_op_etnisch_eiland

Permentier, M. en Bolt, G. (2006). *Woonwensen van allochtonen*. Den Haag/Utrecht: DGHV Nethur.

Pettigrew, T. and Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 90, 751-783.

Pinkster, F. (2008). *De sociale betekenis van de buurt: Een onderzoek naar de relatie tussen het wonen in een arme wijk en sociale mobiliteit*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Putnam, R.D. (2007). E pluribus unum: Diversity and community in the twenty-first century. The 2006 Johan Skytte Prize Literature. In: *Scandinavian Political Studies*, 30, 137-174.

Ross, C.E., Mirowsky, J. and Pribesh, S. (2001). Powerlessness and the amplification of threat. Neighborhood disadvantage, disorder and mistrust. In: *American Sociological Review*, 66, 568-592.

Sampson, R.J., Raudenbusch, S. and Earls, F. (1997). Neighbourhoods and violent crime. A multilevel study of collective efficacy. In: *Science*, 277, 918-924.

Schnabel, P, Bijl, R. en Hart, J., de. (2008). *Betrekkelijke betrokkenheid*. *Studies in sociale cohesie*. Den Haag: SCP.

Sherif, M. (1958). Superordinate Goals in the Reduction of Intergroup Conflict. In: *The American Journal of Sociology*, 63, 349-356.

Stolle, D. (1999). Onderzoek naar sociaal kapitaal. In: *Tijdschrift voor sociologie*, 20, 247-280.

Taylor, M.C. (1998). How white attitudes vary with the racial composition of local populations. Numbers count. In: *American Sociological Review*, 63, 512-535.

Tolsma, J., Lubbers, M. and Coenders, M. (2008). Ethnic competition and opposition to ethnic intermarriage in the Netherlands. A multi-level approach. In: *European Sociological Review*, 24, 215-230.

Tuynman, M. en Oostveen, P. (2003). *Samen leven in Almere. Monitor Sociale Cohesie 2003*. Almere: Onderzoek en Statistiek.

Uden, R. (2009). Media kunnen bindmiddel in de samenleving zijn. In: *de Volkskrant*, 18 juni 2009, 11.